

НАЙ-ХУБАВОТО ОТ

Вестник-книга

Том III

ЗДРАВНА ДОКТРИНА
• ВЪВЕДЕНИЕ В ПРАКТИКАТА •
НА ВСИЧКИ ВРЕМЕНА

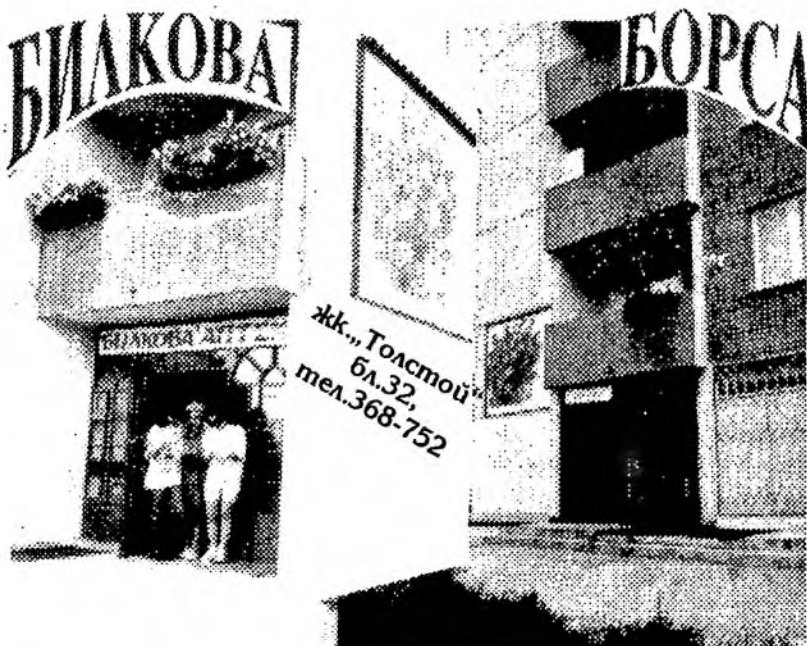
АРФАТА НА ТРЕВИТЕ

Емил Елмазов

Трябва ли някой да се разболее, да се натрови добре с хапове, да се задръсти с безнадеждност, че тогава да посегне към силата на земята.

Не, не е честно да обичаме по този начин тревите и само с трескави, болнави пръсти да разсвирваме тяхната арфа. Ами тази хармония е преди всичко за здравия и светлия човек, за праведния и добрия. И пролетта затова е чародейна, защото ни дарява с ухания и сокове, които ни възраждат. Но то си е цяло посвещение да знаеш какво и откъде да вземеш. В кой час на деня и в кой ден на годината. Слепци сме ние, слепци. Оставихме тази велика музика на циганите и болните и така се сбъднаха божиите думи, че който е нямал на този свят, ще има на другия. Само че някой е пропуснал да ни каже, че другият свят си е тук, при нас, че той е успореден с нашите дни. Че арфата на тревите свири веднъж за всеки от нас, но живее два живота наведнъж само онзи, който я чуе.

Ослушайте се. Сега е нощ. Пукат корените, опъват се листата нагоре към необятното. Луната е слязла, за да чуе нещо. Вие чувате ли го?

НЯМА БИЛКА, КОЯТО НЕ МОЖЕМ ДА ВИ ОСИГУРИМ

Готови, фармацевтично окачествени билкови състави или отделни билки в опаковка по 50 гр. със сертификат за проведен лабораторен анализ можете да получите по пощата или у дома си чрез всички клонове на Билкова борса в страната.

Достатъчно е да позвъните на следните телефони:

София 368-752, Габрово 3-40-35

Белица /Благоевградски окръг/ 22-50

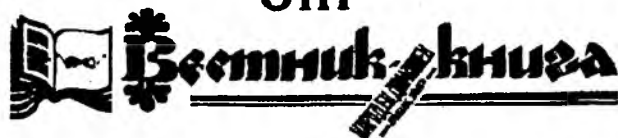
В. Търново 2-06-03

Варна 227-548, Трявна 20-71

Зареждаме аптеки, даваме безплатни консултации върху технологии за отглеждане и методи за използване на лечебни растения.

Съставител на поредицата: Емил Елмазов
ISBN 0861 - 4806

Най- хубавото
от

Том III

ПРАКТИЧЕСКО РЪКОВОДСТВО
за събиране и сушене на най-използваните
БЪЛГАРСКИ БИЛКИ

Богомил Гъбев

Съдържание

I. ОБЩИ БОТАНИЧЕСКИ		
ПОЗНАНИЯ.....	5	МАЛИНА.....
II. БРАНЕ НА БИЛКИТЕ	8	МАТОЧИНА.....
III. БИЛКАРСКИ КАЛЕНДАР	24	МАШЕРКА.....
АНАСОН.....	25	МЕДУНИЦА.....
БЛАСКУН.....	26	МЕНТА.....
БОБ.....	28	МЕЛЛИЧИНА.....
БОЖУР.....	29	МЕХУНКА.....
БОР.....	32	МЕЧО ГРОЗДЕ.....
БОРОВИНКА.....	35	МОМИНА СЪЛЗА.....
БОСИЛЕК.....	36	МОРАВО РОГЧЕ.....
БРЕЗА.....	38	МОРАЧ.....
БРУСНИЦА.....	40	МРАЗОВЕЦ.....
БЪЗ.....	42	МЪЖКА ПАПРАТ.....
БЪЗАК.....	43	МЪРТВА КОПРИВА.....
ВИШНА.....	46	НАПРЪСТНИК.....
ВРАТИГА.....	48	НЕВЕН.....
ГЛОГ.....	50	ОВЧАРСКА ТОРБИЧКА.....
ГОРОЦВЕТ.....	52	ОМАН БЯЛ.....
ГОРСКИ ЕНЧЕЦ.....	53	ОРЕХ.....
ГОРСКА ТЕМЕНУГА.....	55	ОФИКА.....
ГОРЧИВЧЕ.....	56	ОЧАНКА.....
ГРАДИНСКИ ЧАЙ.....	58	ОЧИБОЛЕЦ.....
ГРЪМОТРЪН.....	59	ПАРИЧКИ.....
ГРЪЦКА КОПРИВА.....	62	ПАЧА ТРЕВА.....
ДЕТЕЛИНА.....	63	ПЕЛИН.....
ДИВ ЗДРАВЕЦ.....	65	ПИРЕЙ.....
ДИВ КЕСТЕН.....	67	ПОДБЕЛ.....
ДИВ ПЕЛИН.....	70	ПОПАДИЙКА.....
ДИЛЯНКА.....	71	ПЧЕЛНИК.....
ДЪБ.....	74	РАВНЕЦ.....
ЕНЬОВЧЕ.....	76	РАДИКА.....
ЖАБЛЕК.....	78	РАЛИЦА.....
ЖИЛОВЛЕК (теснолист).....	79	РЕПЕЙ.....
ЗВЪНИКА.....	80	РИГАН.....
ЗМИЙСКИ ЛПАД.....	82	РУЖА.....
ЗМИЙСКО МЛЯКО.....	85	САЛЕП.....
ИГЛИКА.....	87	САПУНЧЕ.....
ИМЕЛ.....	90	СЕДЕФЧЕ.....
КАДЪНКА.....	92	СИНАП.....
КАМШИК.....	93	СИНЯ ЖЛЪЧКА.....
КАНТАРИОН.....	94	СЛЕЗ.....
КЕСТЕН.....	96	СЛЪНЧОГЛЕД.....
КОМУНИГА.....	97	СТАРО БИЛЕ.....
КОПРИВА.....	99	ТАТУЛ.....
КОРИАНДЪР.....	100	ТРЪНКА.....
КЪПИНА.....	102	ХВОЙНА.....
ЛАЗАРКИНЯ.....	103	ХВОЩ.....
ЛАЙКА.....	105	ЦАРЕВИЦА.....
ЛИПА.....	107	ЧУБРИЦА.....
ЛОПЕН.....	110	ШИПКА.....
ЛЮБИЧИЦА.....	112	ЯГОДА.....
		IV. ПРИЛОЖЕНИЯ .....
		113
		114
		116
		118
		120
		122
		124
		125
		127
		129
		130
		132
		135
		138
		140
		142
		144
		146
		148
		149
		151
		153
		155
		157
		159
		160
		162
		164
		166
		168
		171
		174
		175
		177
		179
		181
		185
		187
		188
		190
		192
		194
		196
		199
		201
		202
		204
		206
		210
		211
		213
		214

I. ОБЩИ БОТАНИЧЕСКИ ПОЗНАНИЯ

Във всички цъфтящи и папратовидни растения различаваме следните основни части: **корен, стебло, листа, цветовете и плодове.**

КОРЕН

или подземната част на растението. Бива:

Временовиден - лопен, морков, радика, старо биле;

Влакнест - лайка;

срудест - гергина;

КОРЕНИЩЕ

Подземната част на многогодишното растение, по която намираме пъпки, листа или люспи и затова, макар да прилича на корен, не е такъв, а представлява подземно стебло. **Коренище**, а не корен имат: **игликата, теменугата, погребелът и гр.**

ЛУКОВИЦАТА е също така подземно стебло, но късо, със закръглена или къжеловидна форма, покрито с люспи - **лук**.

Подобно на корена, и **коренището** може да бъде късо (**иглика**), **дълго** (**мъжка папрат**), **пълзящо** (**коприва**) или **разклонено** (**погребел, маточина**).

СТЪБЛО

или стрък - надземна част на растението. Бива:

изправено - лопен, пелин, преслица;

полегнало - чревца;

надигащо се - когато отначало расте водоравно, а после се изправя (**градински чай, мащерка, слез**);

пълзящо - **горска теменуга, ягода**;

просто - когато се състои само от един стрък - **кантарион**;

разклонено - **бял имел, татул**;

туфесто* - когато от основата на растението излизат множество къси и гъсто разположени стъбла - **при мащерката**;

увивно - **боб, хмел**.

* Класификацията на Богомил Гъбев по морфологични подгрупи не се повтаря дословно в по-ранните и по-късни билкови справочници, което само увеличава уважението ни към автора. (Бел. на издат.)

ЛИСТА

Пълният лист се състои обикновено от плоска, зелена петурка, която се прикрепва за стъблото с помощта на дръжка или опашка. Той се разширява във вид на

Влагалище (ягода). Краят на листа към опашката се нарича основа на листа, а срещуположният му край е неговия връх.

Приосновни листа наричаме онези, които излизат от коренището или изглеждат да излизат от него или от корена;

стъблените листа са разположени по надземното стъбло. Когато се говори за листа, разбират се именно последните.

Седящ са казва онзи лист, който няма опашка - **градински чай**; **низбягващият** лист е седящ, само че петурката му слиза малко по-долу по стъблото - **лопен**;

обхващащите листа обгръщат стъблото изцяло - **градински мак**.

Според формата на петурката, плоските листа са:

ланцетни - **теснолистен жировлек**;

яйцевидни - **лопен, трънка**;

обратнояйцевидни - **кантарион**;

щитовиден лист има **латинката**,

сърцевидни - **липа, теменуга**. Освен това: **копиевидни, линейни, бъбрековидни, кръгли, лопатовидни, обратно-сърцевидни и други**.

Листата, които не са плоски, могат да бъдат:

шиловидни - **хвойна**;

изловидни - **бор**;

четиновидни, вретеновидни, цилиндрични и пр.

Според устройството на перваза на листа той е:

целокраен, когато первазът е цял и равен - **кантарион, мечо грозде**;

заострен, когато наоколо са разположени остри зъбци -

коприва;

назъбен, когато первазът е с тъпи зъбчета - **липа, маточина, мента**;

разсечен, когато е изрязан дълбоко, обаче изрезите не достигат до средната листна жилка - **дъб, радука**;

разделен, когато изрезите достигат до средната жилка - **коноп**.

Сложен лист се нарича онзи, при който петурката се разделя на множество листчета, които са свършено отделени едно от друго и окапват от дръжката, както окапва и целият лист от стъблото - **акация, орех**. **Сложните** листа се наричат още **перести**.

Простият лист е противоположността на сложния, т.е. той се състои само от една нетурка. Според броя и разположението на листчетата различаваме:

текоперести - шипка;

чифтоперести - бакла;

двойноперести, тройноперести и пр.

Прицветници са най-близките до цветовете листа. Те изпълняват различни задачи: защита на цветните пъпки, разпространение на плода и пр.

Прилистниците пък са гъсти или люспоподобни израстъци в основата на листната гръжка и понякога приличат на истински листа (**при любичицата**), а могат да се видоизменят в бодилче (**при акацията**).

Според взаимното си разположение листата са:

срещуположни, когато два по два стоят един срещу друг на една и съща височина - **при маточината, мъртвата коприва;**

последователни са листата при повечето растения. Те са разположени поединично на различна височина по стъблото - **при лопена, мечото грозде.**

СЪЦВЕТИЕ

или сборът от цветовете на едно растение. Различаваме следните по-важни видове съцветия:

грозд, когато главната ос на съцветието расте постоянно и цветовете са разположени по нейната ос. Най-долните цветове се развиват първи - **при брусницата, момината сълза;**

метлицата е грозд, на който страничните оси носят също по едно гроздче - **при кантариона, пелина;**

кутката е (сложен) грозд, съставен от малки гроздчета - **при лозата, люляка;**

клас - цветовете са разположени подобно на грозда, но са без гръжчици - **при жидовлека, пшеницата;**

реса наричаме класа с незначителни цветчета, разположени върху мека, увиснала ос, които окапват след прецъфтяването, заедно с нея - **при ореха, върбата, леската;**

шисарката е реса, чиято ос и покривни люспи, се вдървяват при узряване на плода - повечето **иглолистни дървета;**

кошничка се образува от гъсто присегнали цветове или такива със съвсем къси гръжки, обкръжена с обвивни листа - **лайката** и въобще сложноразветнените;

прост сенник се получава, когато от скъсената главна ос на съцветието излизат няколко цветчета с гръжки, които в повечето случаи лежат в една равнина (**иглика**);

сложен сенник се нарича онзи, при който всяка странична ос носи също по едно сенниче - повечето от сенникоцветните;

щит е съцветие, клонките на което завършват почти на една и съща равнина, макар да излизат от различни части на стъблото (**равнец**).

ЦВЯТ

Пълният цвят се състои от чашка, венче, тичинки и плодник.

Чашката се състои от чашелистчетата, които обикновено са зелени. Понякога чашката липсва или е недоразвита.

Венчето се състои от венчелистчетата, които са обикновено оцветени или бели, рядко зелени (**при кукуряка**). Понякога и те могат да липсват или да останат недоразвити. Според външния си вид венчето на правилния лист е **тръбесто (черния оман)**, **звънчевидно (звънчето)**, **гърненце (брусницата)**, **фуниевидно (татула)**, **сибиевидно (лопена)**.

ПЛОД

Плодът се състои не само от плодника, но и от някои други части на цвета, които се запазват до узряването му. Различаваме:

кутийка - сух плод, който се разтваря или чрез разпукване на няколко надлъжни части (**при татула**), или чрез откриване на т. нар. **капаче (при попадийката)**, или пък семето излиза през **отвори (кадънката)**;

орех - също сух плод, който не се отваря и съдържа само едно семе (**липа**);

костилка - сочен плод, състоящ се от три слоя: външен - кожест, среден - месест и вътрешен - твърд, наречен костилка или **кокичка (трънка, глог)**;

ягода - сочен плод, състоящ се от месеста част, в която има няколко семена (**старо биле**).

II. БРАНЕ НА БИЛКИТЕ

Доказано е, че количеството на лековитите вещества в дадена билка е в тясна зависимост от климата и надморското равнище, от местността, от възрастта на самата билка, от годишното време, та дори от времето през различните часове на денонощието. При това различните части на дадено растение съдържат дадено лековито вещество в различна степен, като някои от тях могат и да не го съдържат въобще.

По-надолу давам някои общи правила за бране на билките, а отклоненията от тях са показани при описанието на съответната билка. Тези правила трябва да се изпълняват от билкосъбирачите точно,

ако искат да получат действително доброкачествена стока.

КОРЕНИТЕ се берат като се отскубва цялото растение от почвата, изтръсква се пръстмата и след това се отрязва надземната част. Когато коренът е дълбок или силно разклонен, трябва да се използва лизгар или търнокоп, ако искаме да извадим корена цял. В някои случаи лизгарът трябва да се използва и при плитки корени, които могат да се отскубнат без мъка (**игликата**).

Изваждането на корените става обикновено наесен, или през зимата. На многогодишните - в края на 2-та или 3-та годица от тяхното развитие - тогава са напълно

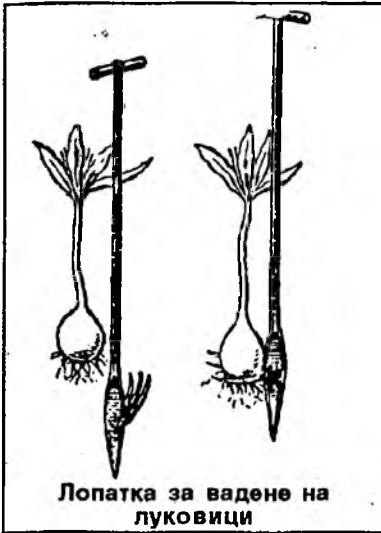
развити и съдържат лековитите вещества в най-голямо количество. Не трябва да се събират престарели корени, защото са загубили вече лековитите си качества. Общо взето, **корените да се вадят сутрин рано, при сухо време и никога след продължителен дъжд.**

Казаното за корените се отнася и за коренищата. Като изключение, коренището на мъжката ланпрат се вади през лятото. Има коренища, които се вадят напролет (**игликата**).

ЛУКОВИЦИТЕ се вадят най-лесно с помощта на дълга, здрава желязна лопатка, направена във вид на свредел, снабдена с подвижно приспособление за подхващането им, когато се изтегля лопатката нагоре.

КОРИТЕ се събират наесен, след като окапят листата, или рано напролет, докато съответните храсти или дървета не са се разлистили още. Да се белят само дървета, които подлежат на сечене, или клони, които също ще се секат, за да не се повреждат без полза.

ЛИСТАТА обикновено се берат преди билката да е цъфнала (**ментата, слеза, старото биле**), или по време на цъфтежа (**борфинките, жиловлека, попадийката, старото биле**). Когато билката цъфти, преди да се е разлистила, листата ѝ се берат след ка-

то покарат и се развиват добре (подбела).

Особено грижливо трябва да се спазва времето за бране на билки, които съдържат и алкалоиди (**матула, попадиуйката**). Те не трябва в никакъв случай да се берат след дъжд, а да се чака да ги грее слънцето поне 1-2 дни, защото дъждът лесно измива алкалоида от листата. Такива листа биха били абсолютно негодни като билки, защото ще им липсва действащото лечебно вещество.

Брането на листата може да става по два начина: или се хваща билката с едната ръка в долната ѝ част, а с другата се олющват листата отдолу нагоре, или пък на самото място се откъсват листата едно по едно, както се бере тютюна. Първият начин се препоръчва за билки, от които не се иска да имат непременно красив външен вид или пък за билки, чиито листа не се чупят при брането. Вторият начин се препоръчва за билки, листата на които трябва да запазят красивия си външен вид, или лесно се чупят, лесно почерняват при стискането или пък не трябва да се разкъсват (**матула**).

Да се помни добре, че грижливо набраният лист запазва по-лесно естествения си зелен цвят и след сушенето. Обикновено листата се берат с дръжките. **Изключенията от това правило са указани при отделните билки.**

Листата да се берат в сухо, слънчево време. Никога в дъждовно или непосредствено след дъжд.

Набраните листа да се слагат в плитки кошници, а не в дълбоки кошове, още по-малко в чували. Някои листа почерняват много лесно при най-малко стискане, затова такива не трябва да се берат и в престилки (**жиловлек**). Листата не трябва да се притискат и в кошниците, защото се запарват. Това важи особено за листа от благовонни билки (**менца, маточина**). При отделните билки са дадени най-подробно указания как да се берат и как не бива да се берат листата и тези правила трябва да бъдат изпълнявани най-строго, в противен случай билкарят ще плати скъпо за нехайството си.

ЦЪФТЯЩАТА БИЛКА се бере като се внимава да не е вече прецъфтяла или да е вързала плод. Когато билката е много висока, отрязват се само 20-25 см от нея, пресметнато от върха надолу, а останалото се оставя да се развива пак. По този начин от една и съща билка може да се бере тревата два и повече пъти. **Никога заради тревата да не се скубе цялата билка, заедно с корена!**

ЦВЕТОВЕТЕ се берат обикновено веднага, след като се развиват добре. Не трябва да се чака да прецъфтят, защото много от тях губят от лековитите си свойства, променят цвета си и губят миризмата си. При някои е за предпочитане да се берат, дока-

то цветът не се е разтворил съвсем (**погбела**). На розата цветът се бере докато е още във вид на добре развита пъпка. Цветовете трябва да се берат при сухо, слънчево време, след като се е вдигнала сутрешната роса. Изключение прави **розовият цвят**, който трябва да се бере в зори, преди да се е вдигнала росата. Също така рано се бере и **цветът на лопена**, понеже бързо прецъфтява.

Цветовете са най-нежната част на растението и при брането им трябва да се полагат най-големи грижи. Те в никакъв случай не трябва да се слагат в кошове или чували. Най-незначителната гънка по тях причинява почерняване на венечния лист (**божур, кагънка**), затова да не се стискат с ръка, още по-малко да се тъпчат в съда, в който ще се слагат. Най-подходящите съдове за бране на цветовете (или на листата) са плитките дървени сандъчета (щайги), в които се берат ягоди или грозде. В такива щайги те трябва да се държат, докато се разстелят за сушене.

ПЛОДОВЕТЕ трябва да се берат след като са напълно узрели, но не и изгнили при дръжките си. Някои плодове трябва да се оставят да бъдат попарени (**трънката**), иначе не стават за ядене. Някои от плодовете се берат и недоузрели (**трънката, хвойната**), когато могат да се използват именно в този им вид. Берат се почти винаги без дръжки или със съвсем къси, ако те мъчно се откъсват от самата основа. Не е за препоръчване да се употребяват чесала за бране на дребните плодове (**хвойна**), защото нараненият по този начин плод впоследствие лесно загнива или мухлясва. Най-добра стока се получава когато плодът се бере с ръка, зърно по зърно.

ПОДГОТВЯНЕ НА БИЛКИТЕ ЗА СУШЕНЕ

Първото нещо, което билкарят трябва да направи, след като се завърне вкъщи, е да почисти билките от чужди примеси. После да ги разстеле по възможност по-нашироко и на хладно място, без да ги покрива с нищо, за да предотврати запарването им. Отделните части се почистват както следва:

КОРЕНИТЕ е най-добре да се измиват бързо в студена, по възможност речна, течаща, а не в твърда, кладенчова вода. **В никакъв случай да не се мият с топла вода!** Да се измиват на малки партици, за да не киснат с часове във водата.

Има корени, които изобщо не трябва да се мият, защото водата разтваря техните лековити вещества. Отстраняването на пръстта и другите нечистотии по тях трябва да става особено внимателно. Те трябва да се почистват не само от камъчета, пръст и пясък, но и от чужди коренчета или треви, обвили се око-

ло тях или вpletени в тях. Старите корени и други остатъци по тях, останали от предишната година, да се изрязват също. Силно вpletени бради да се разплитат. В някои случаи се изисква да се оставя само дебелият корен, а тънките да се отстраняват. Също така внимателно трябва да се изчистват кухините в едрите корени и втвърдените части да се изстържат.

Дебелите корени се разцепват след като се измият, а не преди миенето, защото иначе ще се замърсят!

След измиването и почистването им да се поставят в сито, за да се отцеди излишната вода и чак тогава да се разстелят за сушене. При липса на възможност да се сушат веднага, да се разстелят на не много дебел слой, за да не се запарят или да не почернеят.

СТЪБЛАТА се изчистват от чужди примеси, особено от чужди увили се около тях растения, от по-дебелите стъбла на билката, от прецъфтелите цветове, смачкани или изсъхнали листа, клечки и др., след което обикновено се връзват на букети от по 10-15-20 стръка и така се закачват да съхнат. Много замърсени треви не трябва да се мият, а просто да се изхвърлят, защото ще почернеят при сушенето и трудът на билкаря ще отиде напразно.

ЛИСТАТА се изчистват от стъблени части, гръжки, цветове или върхари, мустачки, както и от чужди листа, или увехнали, потъмнели такива, наядени от насекоми или нападнати от болести (с петна, дупчици, пълчици), замърсени с прах, пясък или изсъхнала кал. Такива листа не трябва да се мият, тъй като при сушенето ще почернеят. Те трябва да се изхвърлят!

ЦВЕТОВЕТЕ се почистват от стъбла или листа, евентуално от чашелистчетата, тичинките, плодниците и т.н. - ако се искат само венечните листа. Отстраняват се и всички цветове, които са смачкани, пречупени или презнати, потъмнели, увехнали или прецъфтели, и избелели или въобще променили цвета си, наядени от насекоми или нападнати от болести, запарени и мухлясали. Ако по една случайност в гадена партида попаднат слабо намокрените цветове от дъжд, роса или вода, те да се отделят от останалите и да се пробва да се изсушат бързо на изкуствена топлина (не на слънце!). Ако по този начин могат да запазят добрия си вид, да се смесят с останалите. В противен случай да се изхвърлят, за да не обезцветят останалата стока.

СУХИТЕ ПЛОДОВЕ да се потопят в студена вода. Които изплуват на повърхността, да се изхвърлят като негодни, а падналите на дъното на съда, да се изсушат, като се разстелят на тънък слой на проветриво място, на слънце или в изстинала пещ (да не се печат!). По този начин по-лесно и по-бързо се отстраняват раз-

ните камъчета, пясъка и пръстта, поленнали по плодовете и семената, понеже те падат на дъното на съда. За целта да се поразбъркат не много силно няколко пъти във водата и да се остави тя да се утаи добре. Плодовете да се изваждат с решетеста лъжица.

СУШЕНЕ НА БИЛКИТЕ

Почистените по един или друг начин билки трябва по възможност веднага да се изсушат. Сушенето има за цел да се отстрани голяма част от влагата, която се съдържа в билката, и която би причинила загиването или мухлясването ѝ, а като последствие на това изменение - загуба на свойствата и лековитите ѝ вещества. Откъснатата билка, респ. всяка нейна част, продължава да живее и след като бъде отделена от почвата или от цялото растение. За да поддържа живота си, тя използва натрупаните си резерви, като: нишесте, захари, сапонини, горчиви и дъбилни вещества, киселини, основи, соли, алкалоиди, етерични масла и пр. Под влиянието на влагата и топлината, както и на ензимите, които се съдържат в билките, тези вещества започват да се променят и да се превръщат от един вид в друг. Рядко тази промяна е желателна, още по-рядко тя се извършва нарочно (при корените на **жълтата тинтява**). Такава нежелателна промяна се извършва най-бързо при цветовете и листата. Ето защо тези части от растението билкаря трябва да разстеле за сушене веднага, щом се върне в къщи. Корените не се променят така бързо след като бъдат отделени от другите части на растението, поради което те могат да издържат по-дълго преди сушенето, а и последното може да се извърши по-бавно, т.е. те могат да бъдат разстлани на по-дебел пласт при съхненето, без да има опасност от запарване.

Бързото изсушаване може да се постигне или чрез по-висока температура, или чрез по-силно течение (вятър), или пък едновременно и с двете. Разбира се, има граници за едното и за другото, защото ако силната топлина направо поврежда билките, силното течение може да предизвика бързо изсушаване на повърхността, от което се получава нежелателно сбръчкване на билката.

За източник на топлина при сушене на билките използваме слънчевата. Тя е достатъчно добра за едно бързо изсушаване на всички билки, при това е безплатна. Но да се има предвид, че преките слънчеви лъчи действат вредно върху повечето билки. Ето защо те трябва да се сушат не направо на слънцето, а на сянка. Някои билки са толкова чувствителни към слънчевата светлина, че се налага да се сушат просто на тъмно (**метличината, теменугата**). Така че, не всички билки могат и трябва да се сушат при едни и същи условия. **Общото правило при сушенето на билки гласи: суши**

на сенчесто и проветриво място!

Всеки билкар трябва да си подготви подходящо място за сушене още преди да е настъпил сезонът за бране на първите билки, защото след това няма да има повече време за това. Това важи най-много за билки, които се берат рано напролет, защото те изискват малко повече грижи при сушенето, тъй като времето тогава е влажно и съхненето става бавно. Сушенето на такива билки трябва да става в затворено помещение, което може да се отоплява, но то трябва да може и да се проветрява.

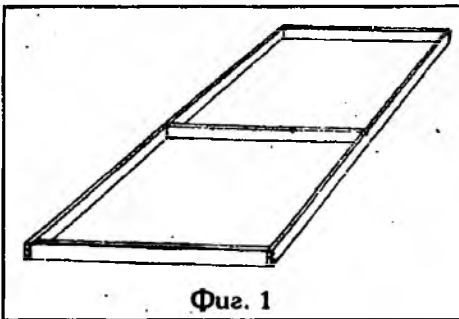
Върху чисто постлания под се разстилат билките на редове, около 1 м широки и между тях се оставя свободно място - пътеки - за удобно ходене, разстилане и събиране. Колкото по-нарядко са разстилани билките, толкова по-бързо съхнат. Билкарите много грешат като натрупват билките на високи камари и смятат, че по този начин пестят място. Сметката им в такива случаи излиза крива, защото вместо да изсъхне, например цветът на подбела, за 2 дни, това ще стане за 6, а при това сигурно ще се запари или ще се разцъфне като памук. **Второто правило за сушенето на билките е: разстийте билките колкото се може по-нашироко!**

Който иска да събира билки за себе си, стига му и една маса или един шкаф, на който да ги разстели, за да съхнат. Който събира билки за продаване на дребно, достатъчна му е една стая, на която да използва само пода. Но който иска да продава билки за износ, трябва да разполага с достатъчна площ за сушене на по-големи количества. Това не означава, че трябва да има много помещения. Той трябва да знае как да използва най-рационално и това, което има, като увеличи неговата сушилна площ. Това става като си приготви достатъчно леси, върху които да разстила големите количества билки. Големината на тази площ всеки ще реши правилно, като има предвид, че за правилното и бързо изсушаване на 1 кг пресен цвят от лайка са необходими 3/4 кв м площ, за 1 кг пресни листа от подбел - 3 кв м, а за изсушаването на 1 кг пресни листа от къпина - дори 3,5 кв м сушилна площ. Или казано другояче, в една средна стая от 3x3 м ще могат да се изсушават дневно не повече от 3 кг пресни листа от подбел. По този начин за един сезон билкарят може да изкара едва 100 кг подбел. Но ако си направи леси и ги нареди една над друга в 10 редици, той ще увеличи сушилната си площ поне 5 пъти - като предвиди, че в този случай ще трябва да оставя свободно място около тях. С такава една сушилна могат да се изкарат вече няколко хиляди килограма суха стока за лятото. А при благоприятни условия, тази площ може да се увеличи дори двойно. По-надолу ще обясня как може да се направи това.

Сега да видим как могат да се приготвят лесите, които са аб-

солютно необходимия инвентар за всеки билкар. Вземат се борови или чамови, още по-добре топови или липови летви, дълги 1 м, широки 3 см и дебели 2 см и се изглаждат с нож или ренде от четирите страни. От 4 такива летви се съблява една четвъртината рамка. След това върху нея се залепва чиста бяла амбалажна хартия така, че да се образува нещо като четвъртината телсия. Като се приготвят по този начин необходимият брой леси, поставя се най-долната върху дървено магаре, състоящо се от една рамка 1 x 1 м с четири крака, високи по около 50 см и върху хартията се разстила билката, която ще сушим. Върху тази леса се поставя втората и така продължаваме да редим до височина около 2 м. Който разполага с подвижна стълба, може да увеличи височината до 3 м, стига и стаята да позволява това. Между тавана и последната леса трябва да има половин метър празно място. На четирите ъгъла на всяка рамка се слага по една летвичка, косо към страните ѝ, за да остане място за проветряване на билките. За по-удобно, тези летвички могат да се заковат от долната страна на рамката. Този вид леси може да се използва най-добре, когато се поставят отвън на двора, зад и покрай северна стена, под голямо сенчесто дърво, под открит навес или друго място, където има силно течение. Всеки билкар, който има намерение да събира повече билки, трябва да има под ръка повечко такива леси, за да може да използва по-добре лятната горещина и дворотното си място, когато набере или получи неочаквано голямо количество пресни билки. Напролет и наесен, когато въздухът е по-влажен и съхненето става бавно, разстоянието от около 3 см, което остава между лесите, приготвени и наредени по гореописания начин, не е достатъчно, за да се изпарява бързо влагата, която изпускат разстланите върху лесите билки. В този случай разстоянието трябва да се увеличи, като между тях се поставят чуканчета, около 10 см високи и то косо в четирите ъгъла, или на четирите ъгъла се закове по една летва, дълга до 15 см за да се получат малки носилки, които се наслаждат една върху друга, като при гроздовите чайги.

Който разполага с по-обширно помещение, може да си приготви леси с двойно по-големи размери - 2 x 1 м (фиг. 1) и да ги нареди по същия начин една върху друга. Или да си приготви дървено скеле от отвесни бичметата и

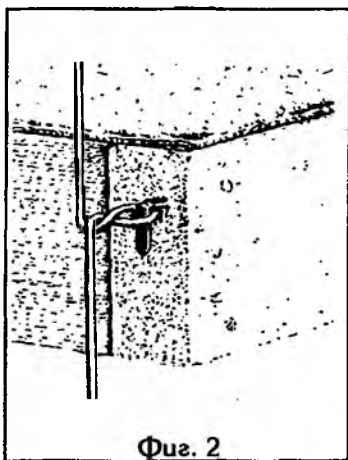

Фиг. 1

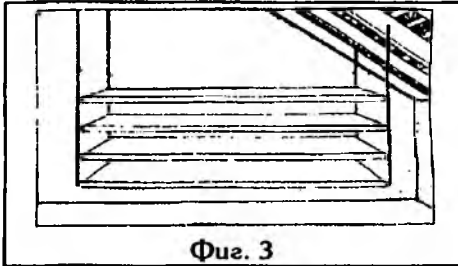
на всеки 25 см да накове напречни летви една срещу друга само от двете страни. Върхо това скели се нареждат лесите, без да им се правят крачета.

За да се използва добре едно таванско помещение, което само по себе си е много подходящо за сушилня, лесите могат да се окачат на тел, провиснала от тавана надолу (Фиг. 2). Получават се т.нар. люлки (фиг. 3). Препоръчвам хартията като най-удобен и най-евтин материал за облепване на лесите. Телената мрежа е тежка и скъпа, неминуемо поскъпва и самата леса, защото ще трябва да се изработи по-здраво. Освен това телта след време ръждясва и става негодна за сушене на билки. Използването на плат също не е подходящо за тази цел, защото освен че е скъп, билките се закачват по него и това забавя работата. Бих препоръчал рядка телена мрежа на онези билкари, които често сушат корени. За тези случаи лесите трябва да бъдат по-здрави, а телената мрежа да се постави отгоре с хартия - може и с вестници, за да не пропаднат корените през дупките и да не се допират до телта. Такива леси могат да служат и за сушене на плодове и на други някои билки. Самото помещение, което ще служи за сушене, трябва да бъде сухо, чисто, по възможност издигнато над земята, да не е близо до река, езеро, блато или гора, нито до прашно шосе или пък изложено на силно течение. Покривът му да не пропуска дъжд или сняг, а прозорците да могат да се затварят с кепенци. Трябва да може да се проветрява достатъчно. Най-добре е да има близо до тавана по една или две насрещни дупки, за да излиза през тях излишната влага дори и през зимата. Помещението трябва да може да се отоплява - най-добре с пещ или камина, която се пали от съседна стая или коридор. По този начин се избягва всякаква опасност от пожар, а освен това се спестява място за лесите. Ако помещението е доста голямо и печката трябва да се постави в него, лесите да не се разполагат близо до печката - да отстоят от нея поне на 2 м разстояние. Когато ще се суши в отоплявано помещение, винаги да се държат отворени по два насрещни прозореца или врата и прозорец, за да може излишната пара да излиза навън. В противен случай сушилнята ще се превърне в баня и билките не само, че няма да изсъхнат, но ще се запарят и ще мухлясат. Това да се запомни добре!

Фиг. 2

Температурата в помещението не трябва да бъде много висока, още повече, че и въздухът е наситен с пари. Най-подходяща температура в такива помещения е около 35-40°C. При по-висока температура (до 50°C) могат да се сушат билки, които са били отчасти изсушени вече. Практиката е показала, че сушенето на различните части на растенията трябва да става при различни температури, а именно: цветовете, като най-нежни, се сушат при възможно най-ниската температура - около 35°C. Листата могат да се

Фиг. 3

сушат при 40-50°C, като се има предвид, че листа, съдържащи етерични масла (мента, маточина и т.н.), трябва да се сушат при по-ниска температура, за да не се изпарят тези масла от тях. Освен това, при по-ниска температура, поне първоначално, трябва да се сушат по-дебелите листа и постепенно да се доизсушават при по-висока, иначе се сбръчкват. Стръковете и върховете се сушат като листата. Плодовете могат да се сушат при още по-висока температура - 50-70°C. И тук трябва да се има предвид, че меките плодове се сушат първоначално при по-ниска температура и постепенно се доизсушават чак до 70°C.

Особените случаи за сушене на някои билки са посочени на съответното място. По-долу даваме само някои ОБЩИ УКАЗАНИЯ.

КОРЕНИТЕ трябва да се сушат предварително около 1 седмица на сухо, проветриво място, а след това да се доизсушават в слаба пещ. Пролет и есен, когато се берат корените, слънцето е доста слабо. По това време те могат да се изложат за сушене и направо на слънцето, стига то да не пече много силно. Дебелите корени да се разцепват надлъж наполовина или на четвъртинки. Така те съхнат по-равномерно и по-бързо. Да се внимава корените да са изсъхнали чак до сърцето си, иначе задържаната във вътрешността влага ще проникне отново в целия корен. Последният ще се навлажни и може да мухляса. Дали даден корен е добре изсушен, се познава външно като се прегъне. Недоизсушеният се огъва, а добре изсушеният се пречупва. Особено трудно съхнат корени, които съдържат слузести вещества. Добре е от време на време да се преобръщат, особено ако са разстлани на по-дебел слой. При тях това е позволено, ако няма достатъчно място да се разстелят по-нашироко.

СТРЪКОВЕТЕ се сушат вързани на букети от по 10-15-20

стръка, с лико или канап, не много стегнато, но не и много хлабаво, и окачени на върви или тел. Те могат да се навържат два по два на една и съща връв, която да се прехвърли през телта, като с това се печели доста място в сушилнята. В много случаи тревите се сушат пръснати върху леси поединично. Сушенето им трябва да продължава дотогава, докато и най-дебелата част от стеблото при прегъване се чупи, а не се огъва.

ЛИСТАТА се сушат по възможност разстлани в еднореден слой. В някои случаи трябва дори да се нареждат лист по лист, като се гледа всеки лист да бъде добре изпънат, а не смачкан, за да се получи хубава стока. За това са дадени особени напътствия за всяка билка, които трябва да се спазват точно, ако искаме да получим най-високата цена за съответния лист. Има листа (жиловлек, маточина), които са особено чувствителни към натиск. Най-малката чупка по тях оставя впоследствие черни петна и обезобразява цялата партида. Да се внимава много такива листа да не се мачкат, да не се прегъват, когато ще се разстилат за сушене, нито пък да се пипат, докато не изсъхнат. **Важно е да се запомни като закон, че листата не се обръщат, докато съхнат, защото от честото пипане се чупят и губят много от стойността си.** Именно по тази причина е за предпочитане да се разстилат по-нашироко, за да могат да съхнат по-бързо.

СЪЦВЕТИЯТА И ЦВЕТОВЕТЕ изискват най-внимателно сушене. Тях разстиламе на много тънък слой. Сушенето трябва да продължи дотогава, докато изсъхне и вътрешността на цвета. Много билкари се чудят защо наглед добре изсушените им цветове след време променят цвета си или дори мухлясват. Причината за това трябва да се търси в обстоятелството, че тези цветове са били прибрани не напълно изсушени, т.е. те са били сухи само на външен вид, а вътрешността им, плодникът, е бил още влажен и тази влага впоследствие е станала причина да се развали цялата стока. Това правило да се спазва най-стриктно за цветовете, които се берат рано напролет, когато изобщо условията, за едно бързо и основно изсушаване не са много благоприятни (**подебела, игликата, теменугата**). Обикновено цветовете трябва да се сушат в не много светли помещения. В някои случаи дори трябва да бъдат съвсем тъмни (метличината, теменугата). Има цветове, които съхнат най-добре именно изложени на преките слънчеви лъчи (**лопена**). **Изключенията са описани при отделните билки.** Веднъж разстлани за съхнене, цветовете и съцветията да не се пипат, докато не са изсъхнали съвсем. По изключение, допуска се дори обръщането на цветове, които не биха пострадали от него (**луца, иглика**).

МЕСЕСТИТЕ ПЛОДОВЕ се сушат предварително на проветри-

Во място поне 1 седмица, а след това се доизсушават в слаба пещ. Но и когато са съвсем сухи, те трябва да запазят известна мекота. Когато се сушат на открито, да се внимава да не ги нападнат врабчетата. Отровните плодове да се сушат на място, до което няма достъп малки деца и изобщо външни лица.

СУХИТЕ ПЛОДОВЕ се сушат само на въздух. Те могат да бъдат разстиляни и на по-дебеличък пласт, но от време на време да се преобръщат с дървена лопата. Различните части на една и съща билка съхнат за различно по продължителност време. През лятото, когато е сухо и слънчево, листата съхнат за 1 ден, особено ако подухва ветрец. По-дебелите - за 2 дни, а цветовете - за 2-3. Някои могат да изсъхнат и само за 1 ден. Съцветията съхнат малко по-бавно, понеже върхарите са по-сбити. Стъблата съхнат за 3-4 дни, в зависимост от дебелината им. По-трудно съхнат стебла, които съдържат слузести вещества. Корените съхнат от 1 до 3 седмици, в зависимост от дебелината и състава им. И в този случай бавно съхнат корени, които съдържат слузести вещества. Плодовете съхнат 1-2 месеца, в зависимост от големината, сочността и дебелината на кожестата обвивка. Пролет и есен, когато въздухът е по-влажен, съхненето може да продължи 2-3 пъти по-дълго, отколкото през сухите и горещи летни дни, които при това са по-дълги.

ГРИЖИ СЛЕД ИЗСУШАВАНЕТО

Понеже сушенето продължава един или няколко дни, дори седмици, при това през лятото в помещения, в които свободно влизат прах и други нечистотии, след изсушаването им, билките трябва да бъдат изчистени по един или друг начин.

Тъй като сушенето не става равномерно, по-голямата част от билките е винаги пресъхнала. В такъв вид те не биха могли да се опаковат, защото ще се начупят и ще изубят много от стойността си. Ето защо след изсушаването трябва да се оставят да се навлажнят малко, като се разстелят през нощта на открито или във влажно помещение (мазе).

Преди да се опаковат, добре е да се пресеят, особено цветовете, плодовете, семената и корените, през сито, за да се отстранят ситните части. Съществено може да се пристъпи към сортиране по големина - главно листата, цветовете и плодовете. Някои билки имат свойството да поглъщат много влага от въздуха и от околната среда (**цвят от лопен, роговицата**). Те трябва да се съхраняват в добре затворени съдове (тенекиени кутии или сандъци), с двойни дъна, от които едното е надупчено, а между двете да се поставят вещества, които пък имат свойството да поемат

влагата. За целта обикновено се употребява негасена вар. Добре е да се държи негасена вар и в самите помещения, в които са складираны такива билки, особено когато те са поставени в сандъци или в чували. В последния случай се употребяват двойни торби. Други билки изискват да се поставят в добре затворени съдове веднага щом се извадят от сушилнята, още топли (**цвят от лопен, лайка, кагънка**). Само така те запазват цвета и миризмата си.

ДОБИВ

Изсушените билки все още съдържат известно количество „органически свързана влага“, което за различните видове, дори за различните части на една и съща билка, е различно. Средно взето, билките губят 75-80% от първоначалното си тегло, а именно: от 4-5 кг прясна билка се получава само около 1 кг суха. **Численото съотношение между теглото на суровата и сухата билка се нарича рандеман или добив**. Така добивът от бяза е:

за кората 2:1

за плода 3:1

за цвета 5:1,

което значи, че:

1 кг сухи кори ще се получат от 2 кг пресни

1 кг сухи зърна ще се получат от 3 кг пресни

и 1 кг сух цвят ще се получи от 5 кг пресен.

Добивът е показан за всяка отделна билка при описанието ѝ. Въпреки това дадените числени стойности не трябва да се смятат за абсолютни, понеже се менят съобразно условията, при които е расла или е била брана дадена билка. Така билки, брани след дъжд, сутрин рано по роса, край поточета или река, расли на сенчесто място или в облачно време, ще дадат по-малък добив, защото съдържат повече влага от онези, които са брани в сухо, слънчево време, на слънчеви места. Например от 10 кг цвят от лайка, бран сутрин, ще се получат само 2 кг сух, а от същото количество пресен цвят, бран на обяд, ще се получат 3,300 кг сух! Взето е като нормално средното съотношение 9:2. Друг пример: от 10 кг пресни корени от чер оман, брани през юни, се получават само 2,355 кг сухи, докато от същото количество корени, брани през ноември, се получават 3,200 кг сухи, т.е. 25% повече!

Практически добивът се явява по-добър, когато приемането на суровите билки не става на мястото на брането. Трябва да се знае, че билките изпускат най-голямата част от влагата си в първите часове след тяхното откъсване. Ето защо 1 кг сух ментов лист ще се получи действително от 4,5 кг прясно набран, обаче същото количество пресен лист, премерен само 1 час след

брането, ще даде само 850 г сух. Това значи, че добивът е станал вече 3,8:1*.

СЪХРАНЕНИЕ

Целият труд по събирането и сушенето на билките може да бъде напразен, ако билкосъбирачът не се погрижи за тяхното целесъобразно запазване. Изсушените билки трябва да се държат на проветриво, сухо, но не топло място, далече от прах, запазени от молци, мишки, врабчетата и т.н. Помещението да бъде защитено от слънчевите лъчи, да не е близо до гора или река, защото винаги ще бъдат влажни. Подът на помещението да бъде гъсчен, никога каменен или циментов, нито дори измазан само с пръст. Прозорците му да гледат към север и да са снабдени с гъста телена мрежа, за да не проникват през тях разни насекоми, особено молци. Билките трябва да бъдат поставени в здрави сандъци или кошове, в които преди това да не са държани мирисливи вещества. Съдовете да са покрити с капаци или с гъст плат, платнище и пр. Да са поставени в здрави рехави торби, окачени по гредите в таванско помещение, а не оставени върху циментовия под или във влажно мазе. Съдовете да се поставят на известна височина (поне 10 см) от пода, върху нарове, скеле и др. Тези, съдържащи цветове, да се държат винаги добре напълнени с последните. Ако цвета не достига и няма възможност да се пресипе в по-малък съд, последният да се допълва с тънка, мека хартия за да не остава празно въздушно пространство. Съдържащият се в това пространство кислород променя цвета на някои цветове (горската теменуга). За съхранението на различните билки да се употребяват отделни съдове. Това правило да се спазва особено за билки, които сами по себе си миришат много силно (мащерката) и могат да я предадат на съда, а оттам на друга билка, ако същият съд се употреби за съхранение на втора билка, преди да е бил добре проветрен. Не трябва да се слагат един до друг съдове, съдържащи мирисливи и немисливи билки, особено когато отделните билки са опаковани в чували или генкове. Още по-малко е позволено да се държат такива билки в един и същи съд, отделени помежду си с хартия, зебло или нещо подобно. В такива случаи винаги става така, че поради невнимание или забравяне се изсипва част от долната билка върху горната, а това значи губене на време за повторното им сортиране, ако такова изобщо бъде възможно. Всички билки да се преглеждат веднъж седмично, за да не би случайно да са се навлажнили и дори да са се запарили! При съмнителни случаи да се бърка с ръката навътре в чувала или сандъка, а не само да се поглежда отгоре. Почувства ли

* Таблицата за рандеманите е дадена в последната глава "Приложения"

ръката, че билките не шумолят, а са меки, това показва, че са се навлажнили и ще трябва да се доизсушат. Ако ръката усети и най-малка разлика в топлината във вътрешността на съда, това е признак, че там става или е настанала вече промяна, предизвикана от овлажняването на билката. В този случай съдът трябва веднага да се изпразни. Което е вече запарено - да се изхвърли, а останалото да се доизсуши основно. Да се суши запарена стока би означавало да се губи само време и труд. След като изсъхне, тя пак ще почернее и няма да може да се продаде като редовна стока, а да се примеси към останалата, това значи да се подбие цената на цялата партия, или казано с други думи, още по-голяма загуба.

ОПАКОВАНЕ И ТРАНСПОРТ

Тук ще дам някои общи указания относно начина на опаковането, като покажа и някои от употребяваните опаковки в този бранш.

Корените, коренищата, връхчетата, пъпките и сухите плодове се опаковат и изпращат в чисти ютени или книжни торби. Роговицата, като по-ценен артикул, се опакова в двойни торби, които я предпазват и от навлажняване. **Сухите плодове** могат да се опаковат в торби от рехаво зебло. Така се постига и проветряване. **Съцветията и тревите** се опаковат и изпращат в бали от здраво, чисто зебло. Балите имат различна големина, в зависимост от стойността на съдържащата се в тях стока - колкото опакованата билка е по-евтина, толкова балата е по-голяма.

По-скъпите листа и цветовете се опаковат и изпращат в каси с различни размери. От тарифна гледна точка да се предпочитат по-леките шпертплатови каси, които макар сами по себе си да са по-скъпи, в края на краищата излизат по-евтини, понеже за опакованите в тях билки се плаща по-малко навло и по-малко мито. Вместо каси от шпертплат, могат да се употребят такива от ясенови, тополови или каваклови дъски, дебели 1 см. Да се избягват борови или чамови каси, тъй като много миришат и миризмата им се предава на билките. **По-евтините листа** се изпращат в торби.

Всички опаковъчни материали да бъдат нови, чисти, без никаква миризма. Обикновените каси да се постилват отвътре с чиста бяла или кафява амбалажна хартия. В шпертплатовите хартия не се слага. Добре е ютените торби и зебла да се доставят на събраничките от самите търговци и опаковането да става направо в тях, за да няма нужда билките да се прехвърлят от един амбалаж в друг, което влече след себе си начупване.

В никакъв случай не е толкова важно какви размери ще имат балите, торбите или касите, но много важно е всички бали или каси

от една партида, предназначена за един и същ търговец, да имат съвсем еднакви размери, еднакъв външен вид и еднакво означение.

Тъй като билките обикновено са обемиста стока, за да се избегне плащането на високо навло, особено по море, те трябва да се опаковат така, че в даден съд да се побере възможно повече стока. Това се постига чрез пресоване, но трябва да се има предвид, че билките не са тютюн или сено и не трябва в никакъв случай да се пресоват, както се пресова тютюна в тонги или сеното в пресите.

Корените може и да не се пресоват, защото и без това не са много леки.

Тревите, съветията, както и евтините листа могат да се понавлажнят малко в балите, така че да се получи една стегната и сравнително тежка бала.

Скъпите листа се попритъпкват в касите и тогава те поемат почти тройно повече лист в себе си, отколкото ако листа се изсипе свободно.

За да не се начупят билките при опаковането, трябва да се оставят предварително малко да се навлажнят и тогава те позволяват едно по-силно натъпкване.

Цветовете не трябва в никакъв случай да се натискат много, но трябва да са запълнили добре съда, в който ще се поставят. При недостиг от цвят, останалото празно пространство да се запълни с чиста мека хартия. Самата тя да бъде суха!

Когато ще се превозват билки с кола или камион, винаги да се покриват с брезент, защото никога не се знае къде и кога може да завали, а и най-слабият дъжд е в състояние да нанесе непоправими загуби.

В дъждовно време е абсолютно забранено да става товарене или пренатоварване на билки, особено пък товарене във вагон, шлеп или параход. По дългия път, който им предстои, сигурно ще се запарят, ако са се намокрили дори съвсем малко.

III. БИЛКАРСКИ КАЛЕНДАР

АНАСОН *Pimpinella anisum L.*

Семейство Сенникоцветни -
Umbelliferae

Имена: анасон, луканто

а. anise	и. anice (verde)
н. Anis	ф. anis (vert)
р. анис	

Находища: Отечеството на анасона е неизвестно - вероятно югоизточната част на Средиземноморската област: Египет, Предна Азия и о.Кипър, където се среща в диво състояние. Култивира

се много отдавна в много страни. Обича топъл и малко влажен климат, както и влажна, но варовита почва, изложена на слънце.

Описание: Коренът на анасона е тънък, временовиден, беззвукав. Стеблото е право, тънко, ситно набраздено, на върха малко разклонено, високо около 50 см. Долните листа са с дълги гръжки, дълбоко нарязани, бъбрековидни. Средните са перести, а горните - триделни или цели. Белите цветчета са събрани на върха на стъблото във вид на доста рядък и плосък сенник, който има 6-12 лъча и сравнително дълга цветна гръжка. Плодът /неправилно наричан „семе“/ е яйцевиден, сивозелен и дребен - дълъг е 3-5 мм, широк 1-1,5 мм и дебел 1 мм. Покрит е с гъсти космици и всяка негова половинка има по 5 тънки ребърца. Зрее през август.

Дрога: *Fructus Anisi* - плода („семето“).

Състав: Най-важната съставна част е анасоновото масло - от 2 до 5%. Освен това анасонът съдържа мазнини, масло и др.

Свойства: Плодът мирише приятно и има малко лютив, същевременно сладникав вкус. Плодът трябва да бъде светлозелено-сив, а не тъмен.

Употреба: Служи главно за добиване на анасоново масло, а от него се получава анетол, употребяван за производство на мастика и други спиртни напитки. Действа успокоително, затова се дава при болки в стомаха, особено у децата, при кашлица и слюз в белите дробове. Също на кърмачките, за повече мляко.

Бране: Анасонът се жъне през август - щом стъблото започне

да пожълтява и плодът от горните чадърчета вземе да потъмнява. За да не се рони плодът, анасонът трябва да се жъне сутрин рано, по роса. Ръкоиките да се слагат върху розозки, платнища или друга някаква подложка, за да не се пилее плодът по земята. Шом се вдигне росата, ръкоиките да се съберат на не много дебели снопове. Последните да се изправят с плода нагоре, за да доузреят и позасъхнат, и то пак върху розозки и пр. На нивата да се постави непременно бостанско плашило, а още по-добре е, ако нивата се пази от деца или старци, защото дивите гълъби много налитат на анасона и могат да нанесат големи загуби на земеделския стопанин. Напълно узрелите снопи се пренасят на хармана с кола, застлана с черга или друго нещо, за да не се пилее плодът по земята. Вършее се както зърнените храни.

Сушене: Овършаните плодове се разстилат на дебелина около една педя върху пода на някое сухо помещение. Подът трябва предварително да се измаже добре, за да няма пукнатини по него. От време на време анасонът се премята с лопата, докато изсъхне съвсем.

Добив: От 1 дка се получават средно 100 кг (семе) и около 200 кг слама, която е много добра храна за добитъка.

Съхранение: Изсушените и почистени плодове се държат в сухо помещение. Когато са в малко количество, най-добре е да се държат в чували. Преди предаването на търговеца, да се прекарат през веялката или да се отвоят на ръка, за да се отстранят камъчетата, пръстта, прахът, частите от стеблото, листата и плодните дръжчици, след което се насипват в торби.

БЛАСКУН

Mentha pulegium L.

Семейство Устоецветни - Labiatae

Имена: див джоджен, кеклик, лехусничева трева, полски джоджен.

а. penny royal	и. puleggio
н. Poleiminze	ф. pouliot
р. полей	

Находища: Много разпространена билка в Средиземноморието, а оттам пренесена по долините на европейските реки далеч на север. Освен това се

среща често в Етиопия, Египет, на о. Мадейра и в цяла Америка, където се култивира за получаване на етерично масло. У нас е също така много разпространена; среща се в цялата страна по мочурливите места, край вадите и потоците. Предпочита песъчливите почви, бедни откъм вар, но вирее и по солените мочури; може да прекара с месеци под вода, но издържа и на продължителна суша.

Описание: Бласкунът има пълзящо коренище. Подземните и надземните му издънки поддържат изправеното му стъбло, което понякога е и полуизправено или пълзящо, повече или по-малко разклонено в основата си, достигаща на височина 10 до 30 см. Листата са срещуположни, с къси гръжки, елипсовидни до елипсовидно-яйцевидни, дълги 1-3 см, широки 1/2 до 1 см, в основата си закръглени, по ръба назъбени, понякога целокрайни. Гледани срещу светлината, по тях се забелязват точки. Съцветието е класовидно; цветовете са разположени в средата на листата във вид на раздалечени един от друг редки, топчести прешлени; венечните листа са червеникаво-виолетови, рядко бели. Цъфти от юли до септември.

Прилики: У нас се срещат още две разновидности на този вид. Всички те могат да се берат и предлагат като бласкун. Бласкунът лесно се различава от останалите видове мента по това, че съцветията му са прешленести, докато у другите те са събрани на върха на стъблото.

Дрога: *Herba Pulegii* цъфтящата надземна част.

Състав: Всички надземни части на бласкуна съдържат етерично масло, съставено от 80-90% пулегон. Съдържат ментол, азулен, малки количества гликозид и кисел сапонин. Листата съдържат и диосмин.

Свойства: Цялата билка има силна, остра миризма, която много напомня миризмата на другите видове мента. Има много лютив вкус, наподобяващ ментовия.

Употреба: Бласкунът се употребява за пречистване на кръвта, за изхвърляне на хречките и за повръщане; предизвиква аборт. Маслото му се употребява против хемороиди. Билката и полученото от нея масло използват също за обезпаразитяване - бълхите и въшките не могат да понесат миризмата на пулегона.

Бране: Бере се цялата билка, когато се разцъфти добре - от юли до септември. Стръковете се режат един по един, на височина една педя от върха на долу; ако се режат по няколко стръка наведнъж, ще попаднат много чужди треви между билката, а отстраняването им ще изисква повече време, отколкото брането стрък по стрък. Да не се берат стръкове, замърсени с тиня, каквито често се срещат по мочурищата, особено след оттегляне на раззелите се блата и мочури. Билката да се бере при хубаво слънчево време, ко-

зато слънцето се е издигнало доста високо в небето - тогава тя съдържа най-много етерично масло. Да не се бере прецъфтялата билка - цветовете ѝ лесно се оронват при сушенето.

Сушене: Набраните стръкове могат да се сушат или разстлани, или вързани на букети и закачени върху канап на проветриво, сенчесто място и пр. Да не се сушат заедно с други билки, които биха поели миризмата им. Бласкунът съхне цяла седмица; трябва да се внимава да изсъхнат добре цветните прешлени отвътре. В противен случай задържаната в тях влага ще премине в изсъхналите части на билката и те ще се навлажнят, а впоследствие може да мухлясат.

Добив: От 13 кг прясна билка се получават 2 кг изсушена.

Съхранение: Ако билката е сушена на букети, последните не се развързват, докато се пазят в склада. След като се прибере изсушената билка, да се преглежда от време на време, да не би да се е навлажнила или запарила. Помещения, в които се пази бласкуна, да се почистват добре, ако ще се слагат в тях други билки, които биха поели миризмата му! За износ бласкунът се балира. Понеже той е лек, добре е балите да се стягат повече, но трябва предварително билката да поизсъхне малко, защото лесно се рони и троши.

БОБ

Phaseolus nanus L.

Семейство Бобови - Papilionaceae.

Имена: безвейник, безвършник, лешак, фасул.

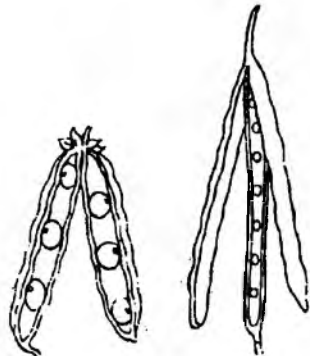
а. bush-beans

и. fagiolo nano

н. Buschbohne

ф. haricot nain

р. фасоль

Находища: Отечеството му е тропическа Америка. Оттам е пренесен в целия културен свят. И у нас се отглежда навсякъде в страната. Обича варовита или хумусна, дълбоко орана, но не глинеста или прясно торена почва.

Описание: Макар че бобът е познат на всеки, трябва да изтъкна, че в случая се касае до една особена разновидност на вида боб, а именно онзи боб, който достига на височина само около 30-60 см, има разклонено, но не увивно стебло; листата му са текоперести, с три пера; цветът е жълтеникав, розов, или виолетов. Цветове-

те са събрани във вид на грозд. Цъфти от юни до август, дори и през септември.

Прилики: Описаният вид се различава много добре от останалите, които имат увивно стебло, за да има нужда да ги описвам по-дробно. Много от увивните видове имат не само различно оцветени зърна, но понякога са оцветени и техните шушулки, а такива не трябва в никакъв случай да се събират като билка!

Дрога: *Cortex Fructus Phaseoli* - сухите шушулки.

Състав: Шушулките съдържат, между другото, парафитостерин, фазол и флаволи.

Употреба: При захарна болест, като пикочогонно средство при възпаление на бъбреците; външно при екзема и възпаление на очите.

Бране: Като билка се употребяват шушулките само на ниския боб, безвейника, не и на високия, увивния боб! Бобът трябва да е добре узрял, само от такъв се събират шушулките, след като бъде овършано зърното. Да се внимава да се отделят всякакви нечистотии, които могат да попаднат в шушулките при вършитбата, както и отделни бобови зърна. Също така да се отделят клечките от стebelата на боба, шушулки, които са мухлясали, изкаляни и пр.

Сушене: Шушулките сами по себе си са вече доста сухи и нямат нужда от допълнително изсушаване, освен ако по някаква случайност не са били навлажнени. Те са толкова сухи, че богат при опаковането.

Съхранение: Сухите шушулки се пазят на камара, на сухо място. Могат да се пресоват на бали и така да се транспортират, защото са обемисти.

БОЖУР

Paeonia decora Anders

Семейство Лютикови -
Ranunculaceae.

Имена: арапче

а. раеопу

и. peonia

н. Pfingstrose

ф. pivoine

р. пион

Находища: Отечеството на божура са планинските области на Южна

Европа и Азия. У нас е доста обикновено растение за цяла Източна и Северна България, Източни и Средни Родопи и в Югозападна България, главно по долината на река Струма. Расте по сухите каменисти места, из храсталациите, по светлите каменисти планински склонове. Обича варовита почва. В градините го саят за украса.

Описание: От късото коренище излизат странични коренчета, които на места са се превърнали в прогълзовати, вретеновидни, съчленени грудки, дълги до 12 и повече см, дебели 2 и повече см, отвън червеникаво-кафяви, вътре белезникави, брашнени. Стъблото е право, голо, високо до 80 см и на върха завършва с един едър цвят. Листата са едри, последователни, голи, отдолу слабо окосмени, ромбични, неправилно изрязани, на върха обикновено триръбести. Цветът е съставен от 5-10 кървавочервени венчелистчета, дълги 4-5 см. Цъфти в края на пролетта и сравнително бързо прецъфтява.

Прилики: Описаният по-горе вид е най-разпространен у нас.

Официалният вид (*P. officinalis* L.) с червени венчелистчета и целокрайни листа е доста рядък. Видът *P. tenuifolia* има перестотриразделни листа с теснолинейни дялове (по-тесни от 3 мм), и по тях много лесно се различава от първия. Практически може да се каже, че като билка може да се бере всеки божур, който има кървавочервени цветове!

Дроги:

а. Radix Paeoniae - грудките, без жилките по тях, необелени или обелени (*Rad. paeoniae mund.*).

б. Flores Paeoniae - само венечните листа, без чашката, плодника и тичинките.

в. Semen Paeoniae - семената.

Състав:

а. Грудките съдържат декстрин, захар, нишесте, киселини и др.

б. Цветът съдържа дъбилно вещество и червено багрило.

в. Семената съдържат масло и нишесте.

Свойства:

а. Грудките имат горчив и лютив вкус и миришат неприятно.

б. Сухият цвят е по-тъмен от пресния и не мирише неприятно като него. Има стипчив и сладникав вкус.

в. Семената са на големина колкото грахово зърно, яйцевидни, отвън лъскаво синьо-черни или тъмнокафяви, с една светла точка. Отвътре белезникаво-жълти. Не миришат. Вкусът им е сладникаво-маслен.

Употреба:

а. Корените против припадъци и като пикочогонно средство.

б. Цветът се използва за кадене.

в. Семената служат като слабително средство и за повръщане. В по-големи дози всички части на растението са отровни. Да не се употребяват без лекарско предписание!

Бране:

а. Грудките се валят рано напролет, когато листата са едва наболи, след което се отстраняват коренчетата по тях и се измиват добре от пръстта. По-дебелите от 1 см се разцепват надлъж и евентуално се обелват от външната кафява обвивка.

б. От цвѐта се обират само червените венчелистчета, като се избират едва разтворените цвѐтове, но в никакъв случай прецъфтелите, а още по-малко окапалите по земята венечни листа. Най-добре да се откъсва целият цвят и на мястото на сушенето да се откъсват венечните листа. Така те се запазват по-добре и не почерняват при съхненето. Набраният цвят, особено ако не е с чашките, да се слага в плитки кошници, без да се притиска. И при самото откъсване на венечните листа последните да не се стискат много с пръсти, защото по-късно почерняват. Божуровият цвят се бере през май. Той прецъфтява сравнително бързо.

в. Семената се събират през август, когато са напълно узрели.

Сушене:

а. Корените се сушат първоначално 1 седмица на проветриво място, а след това се доизсушават в слаба пещ, докато станат крехки и чупливи. При чуленето изпускат брашно.

б. Цветът се разстила веднага след откъсването му от чашката или след донасянето му в къщи (ако е бил откъснат на самото място без чашка и пр.) в тънък слой, в добре проветрено място. За да се получи хубава стока, сушенето трябва да става бързо, а това се постига най-добре в слаба пещ или фурна. При това цветът не трябва да се пипа, докато не е изсъхнал напълно, защото може да почернее.

в. Семената се сушат цели или пък им се обелва външната обвивка и след това се сушат на проветриво място.

Добив:

а. За корените - 3:1.

б. за цвѐта - 6:1.

Съхранение:

а. Небелените корени се пазят в кошове или в рехави торби и в такива се транспортират. Белените корени трябва да се съхраняват и изпращат в каси, но трябва да са много добре изсушени. От време на време да се преглеждат да не са се навлажнили и капците да се заковат преди транспорта.

б. Цветът се съхранява в торби или каси, а се транспортира най-добре в книжни торби. Сухият цвят да не се излага на дневна светлина! Добре е и самите торби или каси да се пазят в тъмно помещение!

в. Семето се пази и изпраща в торби, но трябва да е добре изсушено! Недобре изсушеното да се държи в рехави чували, за да не се запари!

БОР

Pinus silvestris L.

Семейство Борови - Pinaceae

Имена: борица, бяла борица, белок,

бял бор

а. wild pine   и. pin silvestre

н. Kiefer Fцhre   ф. pin commun

р. сосна

Находища: Борът е разпространен в по-голямата част на Средна и Северна Европа и Северна Азия. У нас образува пространни чисти масиви или в примес с други иглолистни дървета в планинския пояс на Средна и Западна Стара планина, Витоша, Плана планина, Осогово, Рила, Западните и Средните Родопи и Пирин. Предпочита пещчливи почви.

Описание: Борът достига на височина 18 до 48 м. Стеблото му в по-голямата си част е без клоно; те образуват едва на върха не-голяма и рядка корона; в долната си част то е покрито с червено-сива, дълбоко напукана кора, а по-нагоре тя е сиво-кафява, съставена от дебело наслоени, издути плочки, отвътре ръждиво-червени. Листата представляват твърди, бодливи, синкаво-зелени иглици, дълги 4-8 см, по-дебели от 1 мм, събрани по две в снопче, откъм външната си страна силно заоблени, в напречния си разрез жлебовидни. Плодът е шишарка с яйцевидно-конусна форма, дълга 4-5 см. Има матов зеленикаво-кафяв цвят. Още към края на есента на върха на всеки клон се образуват по една или няколко цилиндрични пъпки, заострени на върха, дълги до 3 см и дебели около 4 мм, обрасли с множество гъсти, ръждиво-червени люспи, оръфани накрая. Оръфаните части обикновено са обрънати назад. Всяка люспа крие в себе си зародиша на един чифт листа. В края на зимата тези пъпки, наречени борови връхчета започват да изпускат смола,

която ги покрива целите, затова лепнат.

Прилики: Понеже официнални са връхчетата само на белия бор, за да не се бъркат с връхчетата на други иглолистни дървета, образувачи връхчета, ще опиша отличителните белези на някои иглолистни дървета, които могат да бъдат сметнати за бял бор.

ЧЕРНИЯТ БОР (*Pinus nigricans P.austriaca P.laricus*)

образува обикновено чисти масиви и по-рядко се явява примесен с останалите иглолистни дървета. Среща се в долния планински пояс на Западните и Средните Родопи, по южните и западните склонове на Рила. Предпочита варовитите почви. Черният бор има тъмносива кора (името му), по която отдалеч може да се различи от белия. Листата му са по-тъмно зелени и по-дълги от 6 см; връхчетата му са червени, шишарките са по-дълги от 5 см, яйцевидно-конусни, докато са затворени, и остават зелени до узряването.

СМЪРЧЪТ (*Picea excelsa*)

образува пространни чисти насаждения или е в примес с други иглолистни дървета в планинския пояс на Средния и Западния Балкан, на Витоша, Осогово, Рила, Западните и Средните Родопи и Пирин. Листата му са богливи, почти „четиристранни“, от двете страни или само отгоре белезникави, разположени поединично върху клонките; в напречен разрез са ромбоидни. Шишарките са дълги 3-15 см.

ЕЛАТА (*Abies alba*)

образува понякога чисти насаждения, но по-често влиза като елемент на смесените иглолистни или на буковите гори от средния планински пояс на Стара планина, Витоша, Осогово, Рила, Родопите, Пирин, Алиботуш и Беласица; листата ѝ са плоски и твърди, откъм долната страна имат по 2 белезникави черти; шишарките ѝ стоят изправени нагоре.

Дрога: *Turiones Pini* - боровите връхчета.

В народната медицина употребяват листата */Folia Pini/* и смолата на бора */Pix Pini/*.

Състав: Боровите връхчета съдържат доста смола, също горчиво вещество, етерично масло, витамин С и др.

Свойства: Връхчетата имат приятен дъх на смола и горчив, балсамов вкус.

Употреба: Борови връхчета се употребяват при хроничен катар на дихателните пътища във вид на инхалации или на сироп, приготвен с мед (боров), за пречистване на кръвта; също и при ревматизъм.

Бране: Брането на боровите връхчета е позволено само от отсечени дървета. Може и преди да са още отсечени, но запланувани

за отсичане. Да не се събират връхчетата от борове, престояли дълго време върху влажната почва или пък заринати в земята, стояли във вода и пр.

Те трябва да се берат през февруари-март, но могат да се берат и през останалите зимни месеци, стига условията да позволяват брането им. Връхчетата се обират през хубави, ясни дни, като се срязват с остро ножче заедно с общата им дръжка (клончето). Още по-лесно става отрязването с градинарски ножици. Не се препоръчва връхчетата да се отчупват по единично, първо защото брането става по-бавно, и второ защото пазара предпочита цели сночета пред единични връхчета. У нас берат боровите връхчета след като се оправи времето. Тогава връхчетата покарват във вид на свещички, дълги един пръст и повече. Казаното за връхчетата се отнася и до листата. Те се берат най-лесно като се хванат по няколко в шепата и се отскубнат срещу посоката на растежа; да се внимава да не се хващат по много, защото в такъв случай заедно с листата се одира и кората на клона. Боровите листа могат да се берат по всяко време на годината. Да не се берат от дървета, стояли дълго време отсечени или лежали в сняг, вода и пр.

Сушене: Набраните връхчета се разстилат в добре проветрявано, но не отоплявано помещение, на слой, дебел два-три пръста. Те трябва да съхнат постепенно, бавно и при сравнително ниска температура. В противен случай ще започнат да се развиват, люспите им ще разцъфнат и пъпките няма да бъдат стегнати, а оръфани, което не е желателно. По време на съхненето връхчетата могат да се преобръщат с лопата, но внимателно, за да не опада полепналата по тях смола, която е твърде ценна. В никакъв случай не трябва връхчетата да се сушат на слънце или край печка! Те съхнат извънредно бавно, понеже смолата по тях не позволява да излети така бързо и малкото влага, която съдържат пъпките. Съхненето продължава цял месец и повече, ако са брани направо от живото дърво. Когато се берат от отсечено дърво, съхнат за 2-3 седмици.

Добив: В зависимост от това, дали връхчетата са брани от живо или от отсечено дърво, и дали последното е стояло по-дълго или по-късо време отсечено, съотношението между теглото на пресните и изсушени връхчета ще бъде различно. Добивът от прясно обрани връхчета е 5:3; от бор, отсечен преди една седмица, е 4:3; връхчета, престояли цели три седмици, пускат все още 10% и повече влага (фира).

Съхранение: Изсушените връхчета се държат в проветриво, но хладно помещение. Смолата, която се отделя от тях, да не се хвърля, а грижливо да се събира и да се слага помалко от нея във

Всяка торба, когато връхчетата ще се пълнят в последните. Самите връхчета да не се преравят много, за да не опада смолата. Напълнените торби също да се държат в проветриво и студено помещение. Когато те ще се изпращат в чужбина, да бъде преди да са настъпили топлите пролетни дни.

БОРОВИНКА

Vaccinium myrtillus L.

Семейство Пиренови - Ericaceae.

Имена: боровка, черна боровинка.

а. bilberry   и. mirtillo

н. Heidelbeere   ф. airellemyrtille

Находища: Расте околополярно в северните и умерени страни, в излоистните гори. У нас се среща като обикновено растение по каменистите и скални поляни. Обича хладна и влажна хумусна и кремъчна почва, но не и варовита - върху-такава не дава плод. Предпочита сенчестите гори, даже торфищата.

Описание: Боровинката е широко разклонено дребно храстче, с остъроръбесто стебло, високо 30-50 см, с последователни, целокрайни, кожести, светлозелени, голи листа, с къси дръжки и назъбен перваз. Цветовете са единични, във вид на зеленикави, отгоре розови звънчета. Плодът е сочно синьо-черно зърно, с восъчен пращец, на големина колкото грахово зърно. Цъфти от май до юни, а зрее през юли-август.

Прилики: Не трябва да се бърка с брусницата! Нито с пияните боровинки, чието стебло е кръгло и сиво-кафяво, а листата сиво-зелени. Пияните боровинки са вредни за ядене!

Дроги: *Folia Myrtilli* - листата;

Fructus Myrtilli - зърната.

Състав: Както листата, така и зърната съдържат арбутин, миртилин и дъбилно вещество.

Свойства: Листата имат слабостипчив вкус. Няма миризма. Зърната в изсушено състояние са почти черни, със син налеп, силно набръчкани - като на черния пипер. На пиане са меки и нямат миризма. Имат слабостипчив, възкисело-сладникъв вкус.

Употреба: И едните и другите се употребяват против диария,

дизентерия, захарна болест, възпаление на червата, повръщане, гноен катар на пикочния мехур и др.

Бране: Листата се берат по време на цъфтежа на билката и след него - от юни до септември. Колкото по-късно се берат, толкова са по-лековити! При брането се хваща отделния стрък и с шепата се олющва листът отдолу нагоре. Ако се хване целият храст наведнъж, може да се отскубне с корена. А освен това, ако се държат по много листа в шепата, при съхненето получават лош цвят. По същия начин се берат и плодовете, но след като са напълно узрели - през юли и август. Брането им да става с ръка, а не с чесало, защото иначе лесно се повреждат и след това мухлясват при сушенето. Да се слагат в плитки кошници, а не в кошове или кофи.

Сушене: Листата се простират в тънък слой. За да изсъхнат по-бързо, да се обръщат веднъж на ден - те не се чупят, тъй като са доста корави.

Зърната се сушат предварително на проветриво място, докато завехнат добре, разстлани в един пласт. След това се доизсушават в изстинала пещ или фурна.

Добив:

листа: от 9 кг пресни - 2 кг сушени;

плод: от 8 кг пресен - 3 кг сух.

Съхранение: Сушените боровинки да се наглеждат отначало два пъти седмично, а после - един път, да не би да са се навлажнили или мухлясали, или да не ги е нападнал плодният молец и други насекоми.

БОСИЛЕК

Ocimum basilicum L.

Семейство Устоцветни - Labiatae.

Имена: В цялата страна народът ни нарича тази билка с едно и също име, макар и с малки изменения в гласните, които не носят ударение в срещката: босилек, босиляк, бусиляк.

а. basil	и. basilico
н. Basillienkraut	ф. basilic
р. базилик	

Находища: Отечеството на босилек е Предна Индия, откъдето се е разпространил като диворастящо растение в Южна Азия, Африка и тропическа Америка. Отглеж-

да се почти в цял свят за украса в градини и саксии, а на полето за добиване на етерично масло. У нас се среща също така много често в градините, особено в селските. Обича слънчево, топло изложение. Лесно мръзне.

Описание: От не много разклонения корен се издига стъблото, което почти от основата си образува топчеста коронка. Листата му са срещуположни, яйцевидни или продълговати, почти целокрайни или слабо заострени. Белите, лилаво-белите или червени цветове се намират в горните краища на клонките. Цъфти от юни до септември. Обича водата, дори откъснат стрък продължава да цъфти и връзва натопен във вода. Трябва да се полива на обяд, когато слънцето грее най-силно, а не вечер.

Прилики: Различаваме няколко вида босилек. Два от тях са от особено значение за онези, които възнамеряват да го отглеждат за износ. Едрият босилек /*Ocim.basil.maximum*/ има по-високо стъбло (до 40 см) и по-едри листа (дълги 4-5 см), освен това мирише по-слабо. Дребният босилек /*Ocim.basil. minimum*/ достига височина само 25 см, коронката му е по-гъста, листата по-дребни и мирише по-силно от едрия. И двата вида могат да се отглеждат и берат като билка. От търговска гледна точка по-изгоден е едрият босилек, понеже от дадена площ ще се съберат повече килограми стока.

Дроги:

а. Herba Basilici - цялата цъфтяща билка, без корените;

б* Semen Basilici - семето.

Състав: Билката съдържа преди всичко етерично (босилеково) масло, до 1,5% дъбилно вещество, гликозид и много малко кисел сапонин.

Свойства: Изсушената билка запазва миризмата си, която се усеща особено силно, когато билката се стрие между пръстите. Има слабо тръпчив и малко лютив вкус.

Употреба: Големи количества босилек се използват за получаване на етерично масло. Стръковете се използват като подправка за салами, луканки, супи и пр. Като билка се дава за газоотделяне, при болки в стомаха, а външно - против припадъци и рани. Някои го смесват и с тютюна. Семето се употребява само в народната медицина.

Бране:

а. Босилекът трябва да се бере, когато цъфти - най-добре през юли-август и то през хубави слънчеви дни. Обикновено го изкореняват целия и после му отрязват корените. Този начин не е за препоръчване, тъй като много пръст може да попадне в билката, както при пренасянето, така и при отрязването. Най-добре е да се

режат стръковете на самата нива с остра градинарска ножица и то само на два пръста под най-долното разклонение на стъблото. При благоприятно време покарват нови клонки и растението има време да цъфне наново и да върже семе. В най-неблагоприятния случай билката ще може да се обере втори път. Набраните стръкове се слагат в плитък съд и се отнасят по възможност по-скоро в сушилното помещение, защото лесно се запарват.

б. Семето се бере през есента, докато не е узряло напълно. Отскубнатите стръкове се държат на сянка няколко дни, струпанни върху платнище или нещо друго, а след като семето започне да се рони, те се изнасят на слънце, за да изсъхнат добре. Тогава се очукват с прът и изпадалото семе се прибира.

Сушене: Отрязаните стръкове се връзват по няколко на букети, а те два по два се връзват на общ канан, след което се премят на тел в проветриво и тъмно помещение. Колкото е по-тъмна сушилната и колкото по-бързо съхне билката в него, толкова по-добре се запазва. Светлината и бавното сушене улесняват развитието на босилека, макар да е откъснат, може евентуално да прецъфти, та дори и да върже семе! Вторият откос трябва да се суши в затоплено помещение, за да може да изсъхне бързо. Температурата на помещението да не бъде повече от 40°C, за да не се изпари етеричното масло от билката.

Добив: От 7 кг сурова билка се получава 1 кг суха.

Съхранение: Изсушеният босилек трябва да се пази на сухо и тъмно! Да се държи отделно от други билки, които биха поели неговата миризма. От време на време да се преглежда да не би да е влажен и да се е запарил, но и да не се рови много, защото лесно му окапват цветчетата.

БРЕЗА *Betula alba L.*

Семейство Брезови - *Betulaceae*.

Имена: брезица, бяла бреза, метла, ясика.

а. birch

и. biala

н. Birke

ф. bouleau

р. береза

Находища: Разпространена е почти в цяла Европа, също в Азия до Япония. В Южна Европа се среща само в планини-

те. Най-големи пространства заема в страните от ОНД. У нас се среща в ограничени количества по горите, пожарищата и сечищата, по каменистите места, най-често в зоната на излоистните гори, винаги като примес към другите горски насаждения, във всички по-високи планини. Предпочита почвите, които съдържат желязни соли.

Описание: Познато дърво, достигащо височина до 30 м със снежно бяла кора, която по ствола е напукана, а по клоните се лющи на хоризонтални ивици. Младите клонки са изправени, но впоследствие увисват. Листата са триъгълни, във вид на широк клин, основата на който е към гръбката, тънки, малко лепливи, отгоре сочно зелени, отдолу по-светли, двойно назъбени, дълги 4-7 см, широки 2,5 до 4 см. Цъфти през април-май.

Дроги:

а. Folia Betulae - листата;

б. Cortex Betulae - кората;

в. Gemmae Betulae - пънките.

Сокът и шишарките на брезата също се употребяват.

Състав: Листата съдържат сапонин, етерично масло и смола. Същото съдържание имат и пънките. Кората съдържа бетулин (брезов камфор).

Свойства: Листата трябва да са запазили естествения си зелен цвят. Не миришат. На вкус са малко горчивички. Кората трябва да бъде снежнобяла отвън, а отвътре светлокремава.

Употреба: Брезовите листа и пънките са добро пикочогонно средство, затова се препоръчват при болести на бъбреците и пикочния мехур (дори хронически). Сокът се използва за пречистване на кръвта, главно за отстраняване на кожни обриви (дори хронически) и срещу оплешивяване. Шишарките - против болести на даळा и стомаха.

Бране:

а. Листата се берат напролет, преди да е цъфнало дървото, но могат да се берат и по време на цъфтежа. Брането става като се хване всяка клонка отделно и се оскубят листата по посока на върха на клончето, без да се олющват самите реси. Да се берат листата от брези, които подлежат на отсичане през лятото, иначе берачите ще си навлекат глоби от страна на горските власти. Набраните листа се слагат в кошове и така могат да се пренасят. Те не се запарват лесно.

б. Кората се бели също напролет, по време на цъфтежа на дървото, и то само от дървета, които също подлежат на изсичане през дадена година. Най-напред се изрязват успоредни пръстени на разстояние около 10 см един от друг, като ножът трябва да дос

тига до корковия пласт на стеблото. След това се прави разрез надлъж, успоредно на оста на стеблото. С опакото на ножа се откъртва единият край на кората и се обелва пак с тъпата страна на ножа или с тъп нож. Обелва се само бялата, ненапукана кора; тя се слага в кошове. След обелването да се изчисти корковият слой от вътрешната страна на кората.

Сушене:

а. Листата могат да се сушат и на по-дебел слой - те не се зарват така лесно и съхнат добре за няколко дена. При топло време съхненето продължава около 3 дни. Ако се разстелят на по-тънък пласт, могат да изсъхнат и за 2 дни. Могат да се преобръщат с вили, за да изсъхнат по-бързо.

б. Корите съхнат сравнително бързо - за 1-2 дни, когато времето не е влажно и когато са добре изчистени от корковия слой. Кората се разцепва още веднъж надлъж, за да се получат две половинки. По този начин те заемат по-малко място при съхранението и транспорта.

Добив: От 3 кг пресни листа се получава 1 кг сухи. Корите губят много малко от теглото си при сушене - от 11 кг прясно обелени кори се получават 10 кг сухи.

Съхранение: Корите се съхраняват в сандъци или кошове, а се транспортират в торби. Листата се съхраняват и транспортират по същия начин.

БРУСНИЦА

Vaccinium vitis idaea L.

Семейство Пуренови - Ericaceae.

Имена: коказ, червена боровинка

а. whortleberry

и. mirtillo

н. Preiselbeere

ф. airelle rouge

Находища: Широко разпространена в северното полукълбо. У нас расте по каменистите и скални поляни и в иглолистните гори.

Описание: Това растение представлява храстче, подобно на боровинката, с последователни, целокрайни, кожести, обратнойцевидни или елипсовидни, често пъти неясно поръбени листа, със слабо обърнат ръб, отгоре тъмнозеле-

ни, отголу светлозелени, с черни жлезисти точкици. Без миризма. За разлика от тези на боровинката, те не окапват през зимата! Съцветието е гроздовидно, бяло или розово. Плодът е сочен, червен. Червената боровинка цъфти през юни-юли, а зрее през юли-август.

Прилика: Понеже много прилича на черната боровинка, тя може лесно да бъде сметната за черна, докато още няма узрели плодове. Все пак може да се различи, стига да се сравнят внимателно листата им.

Дрога:

Folia Vitis idaeae - листата;

Fructus Vitis idaeae - изсушените, добре узрели плодове.

Свойства: Листата нямат миризма. Плодовете не са толкова сочни, колкото на боровинката, а от друга страна са по-кисели, тръпчиви и горчивички.

Състав: Листата съдържат арбутин, хидрохинон, миртилун и гъбилни вещества. Арбутинът се съдържа в тях в най-голямо количество през есента.

Плодът съдържа органически киселини, малко захар и др.

Употреба: Листата употребяват против ревматизъм, ишиас, захарна болест, възпаление на червата и др.

Плодът се употребява направо, като мармалад или дори във вид на сок, против глисти, коремни тиф, диария (при децата), катар на гърлото, както и за възбуждане на апетита.

Бране: Листата се берат от юли до септември. Колкото по-късно са набрани, толкова са по-лековити. Затова най-добре е да се берат през септември.

Плодът се бере когато узрее напълно - август-септември. Да не се слага в дълбоки кошове, а в щайги или плитки кошници.

Сушене: Листата се сушат в добре проветрено помещение, никога не на слънце или в пеш, защото претърпяват вътрешни изменения - разлага се арбутинът и стават негодни като билка! Могат от време на време да се обръщат, за да съхнат равномерно.

Плодовете се сушат както боровинките.

Добив: листа: от 9 кг пресни - 2 кг сухи; плод: от 8 кг пресни - 3 кг сухи.

Съхранение: както при боровинката.

БЪЗ

Sambucus nigra L.

Семейство Бъзови - *Saprifoliaceae*.

Имена: бъзак, бъзуняк, дренбъз, свирчовина.

а. elder

н. Hollunder

и. sambuco

ф. sureau

Находища: Среща се почти в цяла Европа, Западен Сибир и Мала Азия. У нас почти навсякъде из храсталците и край населените места. Отглежда се като декоративен храст по парковете и градините. Предпочита варовиковите почви.

Описание: Бъзът представлява храст или дърво, високо до 7 м. Младите клонки са зелени, изтъстрени с множество сиви пори по кората, която при силно разтриване, издава особена миризма. Стеблото и клонките съдържат бяла, гъбеста сърцевина. **Листата** са срещуположни, с по 2-3 чифта пера. **Те не миришат, но са отровни!** Цветовете са събрани в едър, плосък щит, бели или бледожълти. Цъфти през май-юни. Плодът е отначало зелено зърно, по-късно виолетово и през август-септември узрява и става синьочерен.

Прилики: Да не се бърка с бъзволяка (*Sambucus ebulus*), който представлява сравнително ниско, тревисто, едногодишно растение, което цъфти през юни-юли.

Дроги: *Flores Sambuci* - цветът без дръжките и без чашките, но с тичинките;

Cortex Sambuci - кората на младите клонки.

Състав: Всички части на бъза, освен плода, съдържат етерично масло, гликозид, слуз и гъбилно вещество.

Свойства: Цветът, докато е пресен, мирише силно, неприятно. След изсъхването му миризмата намалява и става почти приятна. Има слюзест, сладникав вкус, който впоследствие гращи. Бледожълт, с 5 тичинки, прашниците на които са жълти (при бъзволяка са пурпурно-червени).

Листата трябва да са запазили зеления си цвят, който е много по-блед, отколкото на пресните. Не миришат.

Кората е на влакнести, светлокафяви или кафяво-бели ленти, на места зеленикави. Има слабо горчив вкус. Няма миризма.

Употреба: Като билка се употребяват цветовете, и то във

решно - при настинка, за изпотпяване, а външно за гаргара.

Кората се употребява като слабително и против воднянка.

Бране: Цветът се събира най-лесно като се отрязва целият щит с двата най-близки листа, чиито гръжки се оставят на дължина около 2 см, за да служат като куки, на които цветът се закачва на тел и се оставя така да завехне. Могат да се берат и целите щитове, а после да се отрязват над общата гръжка, за да се разпадат отделните щитчета и така да се сушат. Цветът се бере през време на цъфтежа - май-юни.

Върху младите клони се правят пръстени на разстояние около четири пръста напролет, преди да се е разлистил бъзът, след което се прави по един нарез успоредно с оста на стъблото и кората се обелва с опакото на ножа. За целта най-добре подхождат специалните градинарски ножчета.

Сушене: След като щитът завехне за 1-2 дни, цветчетата лесно се оронват с ръка и остават чисти от всякакви гръжки. Случайно попадналите в тях малки гръжчици могат да останат. По този начин се получава първокачествена стока, която има цвят на слонова кост. Оронените цветчета се доизсушават на проветриво място.

Кората се суши в слаба пещ, след като е завехнала 1-2 дни в проветриво помещение. Преди сушенето, да се остърже корковия слой, за да остане чистата кора.

Добив:

цвят: от 9 кг пресен - 2 кг сух;

кора: от 11 кг сурова - 5 кг суха.

Съхранение: Цветът се пази в добре затворени съдове. Изпраща се в торби. От време на време стоката да се преглежда, защото и най-малката влага може да причини запарване. Кората се пази в кошовете и се изпраща в торби.

БЪЗАК

Sambucus ebulus L.

Семейство Бъзови - *Saprifoliaceae*.

Имена: абъд, бъзе, бъзовина, свирчок.

а. dwarf-elder

и. ebolo

н. Attich

ф. hieble

р. бузник

Находища: Среца се в Южна и Средна Европа, Предна Азия и Северна Африка.

ка. У нас е обикновено рудерално растение, което вирее навсякъде в страната из пущинаците, бунищата, край пътищата, по слънчевите горски поляни, из дъбравите, каменистите храсталаци, край нивите и пр., обикновено на групи.

Описание: Това тревисто растение има многогодишен пълзящ и дебел корен. От него пониква едно право, твърдо, винаги просто стъбло, високо 0.5 до 2 метра, което наесен умира напълно. Листата са просто или двойно перести, с ланцетовидни, назъбени прилистници и с 5-9 продълговати, остро назъбени и заострени пера. Листата имат много дебели и не много къси дръжки. Цветовете са бели или червеникави, с пурпурно-червени пращници (отличие от свирчовината!), събрани в равни щитчета. Цветът мирише на горчиви бадеми. Цъфти от юни до септември. Зрее от юли до октомври.

Всички части на бъзака, освен плода, са много или малко отровни!

Прилики: Мнозина го смесват със свирчовината или дървенистия бъз (*S. nigra*), но трябва да се прави разлика между единия и другия вид.

Дроги:

а. Fructus Ebuli - плодът, изсушен. Той е единствената част на бъзака, която не е отровна и е много лековита.

б. Radix Ebuli - корените.

в. Folia Ebuli - отделните листчета на листата.

Състав:

а. Плодът съдържа валерианова киселина, етерично масло, дъбилно и горчиво вещество и тъмносиньо багрилно вещество.

б. Корените съдържат ензим, който разлага циановодородната киселина, съдържаща се в него, както и в листата, а особено много в цвета (от там миризмата на горчиви бадеми) и която действа именно отровно.

в. Листата са най-отровни защото в тях се съдържа ензим, който произвежда циановодородна киселина, съдържа още етерично масло, горчиво вещество и емулсин.

Свойства: Плодът е два пъти по-дребен от този на бъза. По-тъмно кафяв е и матов.

Употреба:

а. Официален е само плодът, който се употребява за приготвяне на мармалад, действащ пикочогонно, при пясък в пикочния мехур, трудно уриниране и др. Да не се дава на деца, защото при тях предизвиква силна диария, главоболие, виене на свят, а може и смърт! Плодът се употребява и за оцветяване на вино.

б. Корените се употребяват много в народната медицина, гла-

вно при воднянка и епилепсия.

В. Листата се употребяват във вид на лани при подагра, гнойна ангина и подутти крака.

Бране:

а. Плодът се бере, когато е напълно узрял - най-добре през август. Понеже лесно се мачка и изтича сокът му, наронените зърна да се слагат в тенекиени съдове. Може да се бере и в плитки кошници, но в този случай най-добре е да се откъсват целите кичури с дръжките, а в къщи да се оронват плодовете и веднага да се разстилат за сушене. Да не се ронят зелените, незрели плодове, както и прилистниците или плодните дръжчици. Да не се бере плод от бязак, който е силно запрашен или замърсен, растящ покрай пътищата. Също така да не се бере бязак, който расте по сенчести места. Брането да става само в сухо, слънчево време, иначе плодът не е сладък, а блудкав!

б. Корените се вадят наесен, след като се обере плода, но преди да е измръзнало растението, напълно.

В. От листата се ожулват само отделните листчета, а не целите листа с дръжките. Набраните листа могат да се слагат и в кошове или торби. Те се берат по време на цъфтежа на бязака, т.е. през цялото лято.

Сушене:

а. Плодът трябва да се суши в тънък слой няколко дни в силно проветряемо помещение, а след това да се доизсушава в слаба пещ. По този начин изсушаването се ускорява значително. Той трябва да остане мек и когато е напълно сух, иначе е пресушен или препечен.

б. Корените се измиват добре от калта, дебелите се нацепват надлъжно и след това се сушат на слънце.

В. Листата се сушат на сянка - съхнат много бързо.

Добив:

а. за плода - 13:2

б. за корените - 3:1

в. за листата - 5:1.

Съхранение: Плодът се пази и транспортира в торби. От време на време трябва да се преглежда, да не би да се е навлажнил или дори мухлясъл. Да се внимава да не го намерят деца и да ядат от него!

Корените се съхраняват в кошове или сандъци, а се изпращат в чували!

засъхналите по дръжките Вишни, случайно откъснатите с дръжките костилки, както и случайно попаднали листа, клечки от дръжките и т. н.

б. Листата се берат след като се обере плода, но не по-късно от септември. Най-лесно става брането като се хване всеки клон поотделно и се ожули по посока към върха. За да не пострада плодоносността на дървото, не се обират всички листа подред, а през клон или два. По този начин дървото ще има възможност да натрупа запасни храни за зимата с помощта на останалите листа.

Сушене:

а. Дръжките, извадени от кацата се оставят да се отцедят добре, след което се разстилат на слънце, за да изпръхнат бързо от излишната вода. Доизсушават се пак на слънце. Така изсъхват по-добре, особено дебелите им краища, които са смолисти и бавно изпускат влагата си.

б. Листата се сушат на сянка, разстлани на тънък слой. На слънце потъмняват, като се сбръчкват силно и нямат добър вид. Те и без това съхнат само за 2 дни. Добре е от време на време да се обръщат с лопата. Не са чупливи. По този начин съхнат по-бързо и запазват по-добре зеления си цвят.

Добив:

а. От 5 кг пресни дръжки се получават 2 кг сухи.

б. От 2 кг пресни листа се получават 1 кг сухи.

Съхранение: Както дръжките, така и листата се пазят в сухо, проветриво помещение. Първоначално трябва да се презлеждат, особено дръжките, да не би да са се навлажнили, запарили или мухлясали. Това се случва често при вишневите дръжки, краищата на които мъчно съхнат; и ако са били прибрани не съвсем сухи, впоследствие се навлажняват и мухлясват. Дръжките се правят на бали - те така се влитат помежду си, че не могат дори насилно да се разделят. Балите могат да се стегнат силно - дръжките не се чупят, а от друга страна са доста обемисти, ако не се стегнат. Листата са гладки, но въпреки това могат да се правят на бали, но добре да се завият в хартия, за да не изпадат.

ризма и притежават противен, горчив вкус. В по-голяма доза е отровна! Бременни жени могат да пометнат, ако използват тази билка.

Употреба: Вратигата се употребява най-вече против глисти и тения. Също при заболяване на храносмилателните органи. Външно маслото се маже при ревматизъм и шиас.

Бране:

а. Стръковете се берат през юли-август, когато цветовете са напълно развити, но не и прецъфтели. Те са доста твърди, но крехки, та лесно се режат, дори и с тъпо ножче, затова брането върви лесно и бързо - за 1 час един берач може да набере до 50 кг пресни стръкове! Стръковете се срязват на дължина една педя (около 30 см, считано от цветъа надолу) и се слагат в каквото и да е съд. Не се запарват, не се мачкат, а и цветовете не се ронят лесно. Добре би било още на самото място да се вържат на букети от по няколко стръка, а от своя страна те да се връзват два по два на общ канал, и да се подравняват, за да не се носи излишен товар в къщи, защото билката тежи доста.

б. Цветовете могат да се срязват над разклонението на общата им дръжка или пък се олющват на самото място цвят по цвят, без каквито и да било дръжки, като се хванат няколко цветчета в шепата и се прекършат. И тяхното бране върви сравнително лесно и бързо. Набраните цветове също могат да се сложат в дълбок съд - те не се запарват лесно.

Сушене: **а. Букетите**, навързани два по два на канал, се прехвърлят върху тел в добре проветряемо помещение, за да могат да изсъхнат по-бързо, защото вратигата съхне много бавно - дори и през горещите дни на август съхненето продължава цял месец! Да се внимава да изсъхнат букетите и в средата, а отделните цветчета - отвътре. Тъкмо там влагата се задържа най-дълго и може по-късно да премине във видимо изсушената билка и да я повреди!

б. Цветовете се разстилат на не много дебел слой, защото и те съхнат много бавно - цветните кошнички са много гъсти и мъчно отделят влагата си. За да се ускори съхненето, цветовете могат да се разстелят на слънце. Така те изсъхват за 1 седмица, но дават повече фира.

Добив:

а. От 13 кг пресни стръкове се получават 4 кг сухи;

б. От 4 кг пресни цветчета се получават 1 кг сухи, ако са сушени на сянка, а от 5 кг пресни цветчета се получава 1 кг сухи при сушене на слънце!

Съхранение:

а. Стръковете се държат вързани на букети, докато им гои

Време за балиране, в сухо, проветриво помещение. В началото да се преглеждат от време на време, за да се провери да не би да са се навлажнили или мухлясали. При балирането канопите на букетите се отстраняват и те се редят пак цели, но така, че цветовете да попаднат откъм външната страна на балата. Не се ронят, а и балата получава по-красив вид, когато се разтвори. Балите да не са много обемисти, защото вратигата тежи.

б. Цветовете също се преглеждат от време на време, когато стане време за балиране. И те могат да се правят на бали, тъй като цветните им гръжки се сплитат добре помежду си, а цветчетата не се ронят. Балите с цветовете също да се правят не много големи, защото и цветовете тежат доста. Цветчетата, без гръжките, се пълнят в торби.

ГЛОГ *Crataegus oxyacantha* L.

Семейство Розоцветни - Rosaceae.

Имена:

а. hawthorn

и. biancospino

н. Weissdorn

ф. aubepin

Находища: Доста разпространен в цяла Европа. У нас е много обикновено растение. Намира се покрай оградите и горите, по гористите места и храсталациите, край жп линиите и пр.

Описание: Глогът е бодлив храст или малко дръвче, високо 2-5 м. Цъфти през късна пролет и образува гъсти бели цветове. Понякога венечните листа са бледорозови. Плодът е тъмночервена костилка (глогинка), дълга до 1 см и съдържаща 2-3 семена.

Прилика: У нас се среща най-много *S. топодуна*, който има само едно семе в глогинката. Освен това се срещат черният глог - с черни плодове, и грядински видове, служещи за украса. Последните не са официнални и не трябва да се берат.

Дрога: *Flores Crataegi oxyacanthae* - цвят;

Fructus Crataegi oxyacanthae - глогинката.

Свойства: Цветът трябва да бъде бял или жълтеникав, но не и черен или кафяв. Има слабозорчив вкус, без миризма. Плодът и след изсушаването си остава мек и хлебен. Изсушеният е по-тъмен

от суровия.

Състав: Плодът съдържа алкалоида оксиакантин, подобен на дигиталина. Освен това, захар, етерично масло, кверцитрин, един глюкозид, органически киселини и неорганически соли.

Употреба: Цветът се употребява при сърдечни болести, за регулиране на пулса, против задух, при атеросклероза и др. Глогинките се приемат при слабост след напрежение, при слабо сърце и против гръдна жаба.

Бране: Берат се от април до юни целите букети от добре развилите се цветове със съвсем къси дръжчици. Ако са прецъфтели, венечните листа окапват лесно при брането. Набраният цвят да се слага в плитки кошници. Брането да става само в сухо време.

Глогинките да се берат през септември, без дръжки, без да се разкъсва кожицата на плода. Да се поставят в торби или още по-добре в кошове. Да не се берат глогинки, нападнати от насекоми - такива имат обикновено много сбръчкана повърхност и неугледен външен вид.

Сушене: Преди да се разстели цветът за съхнене, да се отделят всички листа, бодли, клечки и др., след което да се разстели на тънък слой в сухо помещение, за да изсъхне бързо. Глогинките се оставят първо да завехнат 1 седмица в топло помещение, пръснати в тънък пласт, след което да се доизсушат при около 70°C, но без да се препичат. При сушенето потъмняват.

Добив:

цвят от 4 кг пресен - 1 кг сух;

плод от 5 кг пресен - 3 кг сух.

Съхранение: Цветът се пази в каси. Да се преглежда отначало 2 пъти седмично, да не би да се е запарил, но без да се бърка, защото много лесно се рони.

Глогинките се пазят в торби. И те се наглеждат поне веднъж седмично да не са ги нападнали насекоми и да не са се запарили.

ГОРОЦВЕТ

Adonis vernalis L.

Семейство Лютикови - *Ranunculaceae*.

Имена: гива спреж, слетни-коса, спадикос.

а. pheasant's eye   и. adonide

н. Teufelsauge   ф. adonide de
printemps

Находища: Среща се в Източна и Южна Европа и достига до Северна Германия. У нас - тук-там в ливадите, пасищата и по сухите каменисти, предимно варовити слънчеви склонове.

Описание: Коренът е многогодишен, стъблото изправено, кръгло, високо 10-30 см, космато, в основата покрито с черно-кафяви люспи. Листата са седящи, като в основата си обхващат стъблото. Те са сложноперести, голи или слабокосмати. Цветът е обикновено единичен, на върха на стъблото, широк 3-5 см и се състои от петолостна чашка, която лесно окапва. Венечните листа са обикновено 12-20, жълти, голи, на върха нарязани. Тичинките са много. Също и плодниците. Те са събрани на възел. Цъфти през април-май.

Прилики: У нас се срещат по-често други видове, които се употребяват в народната, но не и в официалната медицина, макар че с тях си служи и хомеопатията, а именно: *A. aestivalis*, *A. autumnalis* и *A. phlataea*. Особено често се среща първият от тях. Всички те са едногодишни растения и цветът им е червен, а не жълт.

Дрога: *Herba Adonidis* - цъфтящата трева.

Свойства: Билката трябва да запазва естествения си цвят - листата зелени, цветът жълт. Да няма по нея образувани плодници. Всеки стрък да има и цвят. Не мирше. Има тръпчиво-горчив вкус.

Състав: Съдържа няколко гликозида, главно адонигин, които са отрова за сърцето. Освен това съдържа сапонин, холин и смола. Пепелното съдържание не трябва да превишава 10%.

Употреба: Действа подобно на напръстника, но не кумулативно. Употребява се при сърдечни болести, вместо напръстник, при акутни и хронически сърдечни заболявания. Предиизвиква повръщане и диария. **Да не се употребява без лекарско предписание! Отровно е!**

Бране: Да се бере само от възрастни. При брането да не се

яге, а след брането ръцете да се измиват добре със сапун. Трябва внимателно да се къса, без корените. По билката остава част от долния, тъмен край на стъблото, който да не се отстранява. Брането да става по време на цъфтежа - април-май. Да не се берат стръкове, които са вече на прецъфтяване. Още по-малко такива, завързали плод. Набраната трева може да се навърже на букети.

Сушене: Съхненето трае само няколко дни. При него стръковете да не се обръщат, защото лесно се чупят. Да се внимава да изсъхнат добре и плодниците в цветовете!

Добив: Трева: от 5 кг прясна - 1 кг суха.

Съхранение: Билката се пази и изпраща в торби или бали. Да се съхранява на сухо място, така че да не попада в ръцете на деца. Преди да се изпрати, да се провери да не се е запарила. Сушената на букети билка да се опакова пак на букети.

ГОРСКИ ЕНЧЕЦ *Solidago virga aurea* L.

Семейство Сложноцветни
Compositae.

Имена: горски енчец, златна пръчица (преведено от латинското име).

а. golden rod	и. verga aurea
н. Goldrute	ф. verge d'or
р. золотая розга	

Находища: Тази билка е госта разпространена в цяла Европа, Северна и Предна Азия, Северна Америка и Северна Африка.

Вирее при всички почви. У нас се среща в храсталациите, в сухите и редки гори, по скалистите и каменисти места.

Описание: Горският енчец има криво, възлесто коренище с множество нишковидни коренчета по него. Стъблото е право, високо 20-100 см, в долната си част кафяво или виолетово. Листата са последователни, голи или слабо окосмени. Особеното в тях е това, че в зависимост от разположението им по височината на стъблото, имат доста различна форма и дължина на гръжките. Приосновните листа са овални, тъпи и назъбени, имат дълги гръжки. Средните стеблени листа са продълговато-елипсоидни и заострени, имат по-къси гръжки. Върхните листа са ланцетни, заострени и почти целокрайни, при това седящи. Цветовете са жълти кошни-

чки, събрани в по-къси или по-дълги метлици на върха на стъблото. Миришат приятно, макар и слабо. Когато прецъфтят, превръщат се на „памук“. Горският енчец цъфти от юли до октомври.

Прилики: У нас се срещат няколко разновидности, които се различават главно по ръба на листата и по дължината на цветните кошнички, респ. по формата и дължината на самите метлици. Ресички тези разновидности могат да се берат и предлагат като горски енчец, затова не считам за нужно да ги описвам подробно.

Дрога: *Herba Solidiganis* или *Herba Virga aureae* - цъфтящата наземна част.

Състав: Като полезни вещества са намерени досега само сапони. Последните сами не обуславят така ценното лечебно действие на билката, затова трябва да се очаква да бъдат открити непознати досега лечебни вещества в нея.

Свойства: Цветът на горския енчец мирише приятно. Цялата билка има малко горчив и тръпчив вкус. След като престои 1 година, цветът губи пикочогонните си свойства.

Употреба: Горският енчец представлява първостепенна лечебна билка при болестите на бъбреците: камъни, пясък, албуминурия, изсъхване на бъбрека, възпаление на пикочния мехур, както и при кожни болести.

Бране: Бере се цялата наземна цъфтяща част на растението, най-добре през юли-август, когато цветовете са напълно разцъфтели, но има още непрецъфтели. Срязваме с нож или ножица стръковете един по един, на дължина една или две педи, в зависимост от дължината на метлицата, така че под последния цвят да останат още поне 5 пръста стъбло с листа. Да се подбират само стръкове, цветовете на които са дори малко недоразвити, но не и прецъфтели, защото при съхненето цветът продължава да се развива и впоследствие се превръща в „памук“. За предпочитане е още на самото място да се навържат букетите, като се подбират стръкове с еднаква дължина, т.е. с еднакво или приблизително еднакво дълги съцветия (метлици), а после два по два букетите да се връзват на общ канап.

Сушене: Така навързани, те се премият върху тел, канап и пр. и се сушат в добре проветриво помещение, за да съхнат бързо. В противен случай цветовете ще продължават да се развиват и ще се превърнат в „памук“. От тази гледна точка най-целесъобразно е сушенето да става на открито място, запазено от дъжд и слънце, защото на слънцето листата избеляват. Да се внимава да изсъхнат добре и отвътре цветните кошнички, защото те най-бавно съхнат. В противен случай задържаната в тях влага ще премине в останалите части на привидно изсушената билка и тя ще се нав-

Дроги: *Flores Violae odoratae* - целите цветчета, но без дръжките.

Бране: Цветът се бере от март до май, като се откъсва целият, но без дръжката. Набран, се слага в плитка кошница, без да се притиска, като се покрива с плат, за да не го грее слънцето, по-неже лесно избелява.

Състав: Горската теменуга съдържа следи от горчив алкалоид, наречен виолин, който предизвиква повръщане. Освен това синьо багрило азанин, захар, белтък, слуз, салицилова киселина и силно мирисливо етерично (теменужно) масло.

Свойства: Изсушеният цвят е по-светъл от суровия, но не трябва да е много избелял. Той почти е загубил мириса си, но тя се проявява когато се попари с вряла вода.

Употреба: Цветът се употребява за приготвяне на отличен сироп против кашлица, служещ и за изпотпяване при пневмония.

Сушене: Цветът трябва да се суши на тъмно, в проветрявано помещение, където да не става течение. Да се внимава да изсъхне добре и вътрешността на цвета (плодникът). Да се разстила само в един слой, свършено тънко. Да не се суши при изкуствена топлина! Сушените на дневна светлина цветове губят естествения си морав цвят!

Добив: Цвят: от 5 кг суров - 1 кг сух.

Съхранение: Цветът трябва да се запазва в добре затворени тенекени кутии, натъпкани догоре. При липса на достатъчно цвят, празното пространство да се запълва с тънка, мека хартия. В присъствието на излишен кислород (въздух) цветът избелява.

ГОРЧИВЧЕ

Menyanthes trifoliata L.

Семейство Горчивчеви -

Menyanthaceae

Имена: богородична лъжичка, водна гетелина.

а. buck-bean

и. trifolio fibrino

н. Bitterklee

ф. trefle de marais

р. бобовник

Находища: Отечество са му Европа, Азия и Северна Америка. У нас се среща рядко, в планинския и отчасти във Ви-

сокопланинския пояс на Витоша, Рила, Западни и Средни Родопи, както и в някои блатата в Западна България.

Описание: Горчивчето е типично блатно растение. Коренището му е дебело колкото един пръст, дълго до 2 м, пълзящо и слабо закотвено в блатистата почва. Стъблото е отначало влачещо се, по-нагоре изправено, високо 15-30 см. Листата са сочни, тъмнозелени, с листна гръжка, в основата си разширена във вид на влачилище. Те приличат на огромни детелинови листа (водна детелина). Красивите и не много едри цветове са бели или слабозарозови. Събрани са в много гъсто гроздовидно съцветие. Цъфти от април до юли и прецъфтява бързо.

Дрога: *Folia Trifolii fibrini* - листата с гръжките, не по-дълги от 10 см.

Състав: Листата съдържат горчивия гликозид мениантин, количеството на който достига своя максимум през месец май. Освен това съдържат масло, холин, фосфорна киселина и др.

Свойства: Листата трябва да са запазили зеления си цвят. Имат горчив вкус (горчивче).

Употреба: Отлично средство при стомашни заболявания, против треска и за успокояване на нервите.

Бране: При брането листата никога да не се късат с ръка, а да се режат с ножица или нож, защото лесно може да се изскубне коренището! И без това у нас е рядко растение. Листата се отрязват заедно с половината от гръжката, обаче последната не трябва да бъде по-дълга от 10 см. Набраните листа да не се стискат в шепи, а да се слагат веднага в плетка кошница, защото иначе почерняват! По същата причина да не се слагат в престилка! Беритбата да става по време на цъфтежа, но не по-рано от месец май. Колкото по-късно се берат, толкова са по-добре узрели и по-лековити. Да не се берат листа, по които са лазили голи охлуви, тъй като слюзта, останала по тях, съдържа отровни медни съединения!

Сушене: Листата трябва да съхнат колкото е възможно по-бързо, за да изветрее по-бързо голямото количество влага, което съдържат в себе си. Затова да се разстилат в еднореден слой в проветриво помещение.

Добив: 9:2.

Съхранение: Добре изсушените листа се пазят на камара, като се преглеждат от време на време, да не би да са се навлажнили. Транспортират се в книжни торби или в бали.

ГРАДИНСКИ ЧАЙ

Salvia officinalis L.

Семейство Устоцветни - Labiatae.

Имена: какуле, ружково биле, салвия.

а. shop sage

и. salvia

н. salbei

ф. sauge

р. шалфей

Находища: В диво състояние се намира от Испания чак до Мала Азия, край бреговете на Средиземно море. Култивиран е в много страни в Средна Европа. У нас се отглежда в градините. Обича слънчевите варовити склонове.

Описание: От дървенистия корен излиза силно разклонено стъбло, високо 50-100 см, с четвъртит разрез, в основата си дървенисто. Листата са срещуположни, много различни по големина и форма, дълги 2-8 см, а широки 1-4 см, при основата си значително стеснени, продълговати или продълговато-овални; тройноперести, наоколо ситно назъбени, отгоре по-тъмни, отдолу силно набраздени, със силно изпъкнали жилки и с гъсти, сивобели власинки. Всички зелени части на растението са покрити с жлези, които отделят етерично масло със силна и особена миризма. Цъфти Виолетово, през юни-юли.

Прилики: У нас има много видове салвия в диво състояние, обаче нито една от тях не е официнална, с изключение на мечата пета или мечата стъпка (*S.sclarea*), която също така се среща по привлечните варовити места и цъфти от юни до август. Цветът е розов. Най-горните листа, в средата на които се намират цветните прешлени, са значително по-дълги от чашката на цвета. Горната устна на чашката има 3 шиловидни зъбци. Много естествено, че този вид не бива да се смесва с официналния, а да се предлага отделно.

Дрога: *Folia Salviae* - листата без гръжките.

Folia Salviae c.Stipid. - върховете.

Folia salviae Sclareae - листата от меча пита.

Състав: Листата съдържат до 2,5% етерично масло, дъбилни вещества, смоли, нишесте, белтъчини и соли. Пепелното съдържание не бива да надминава 8%, а съдържанието на етерично масло да не е по-малко от 1,5%.

Свойства: Сухите листа са малко по-светли от пресните, но запазват силната си миризма и малко горчивия си вкус.

Употреба: Градинският чай се употребява главно за нощно потене при болните от туберкулоза, а външно за гаргара при слаби венци и течене на лиги, при ангина и ранички в устата.

Бране: Листата се берат няколко пъти в годината, но винаги преди цъфтежа. За целта най-добре е да се остриже цялото растение и после да се събират листата. По този начин се поддържа образуването на повече зелена маса. Ако растението не се стриже, то може дори да загине. Брането може да започне от май и да продължи до септември. Листата се откъсват без гръжките. Докато растението е още крехко, могат да се обират и върховете му, но винаги отделно от листата! Да не се берат листа от цъфналите растения, нито от пожълтели или презрели.

Сушене: Листата съхнат доста бавно - около 1 седмица. Те трябва да се разстилат в тънък слой и на сянка. Мястото да бъде добре проветрявано, за да се ускори съхненето. Набраните листа могат да се слагат и в дълбоки кошове - там мъчно се запарват, стига да не престояват дълго време. Листовете хартия, върху които са сушени листа от градински чай, не трябва да служат за сушене на други билки, за да не им предадат миризмата си.

Добив: В зависимост от времето, през което става брането, добивът е различен: напролет 1 kg сухи листа се получава от 4 kg пресни при сухо време, а ако е кишаво - от 4,5 kg пресни. През сухите летни месеци, юли и август, добивът е 3:1.

Съхранение: Изсушените листа се пазят отделно от останалите билки, тъй като миришат много силно. Най-добре е да се пазят в книжни торби, в каквито се и транспортират, ако от купувача не се предпочитат балите. Съдове, в които са държани листа от градински чай, да не се употребяват за други билки, защото вторите ще приемат миризмата на първите.

ГРЪМОТРЪН *Ononis spinosa L.*

Семейство Бобови - Papilionaceae

Имена: бабини бодили, кокоши тръне, коловоз, милобод, трънлив троскот, чер трън, шилобод.

а. restharrow

и. bonaga

н. Hauhechel

ф. bougrande

р. стальник

Находища: Гръмотрънят е доморасъл

В Европа. Той предпочита сухи, варовити или пясъчливи, изобщо бедни почви. У нас е много разпространен по сухите тревисти и пясъчливи места, в храсталаците, по сухите и постни ливади, където се явява като нежелан бурен. Понеже сам съдържа много калий и калций, допринася за подобряване на бедните и пясъчливи почви.

Описание: Гръмотрънът има доста дълбок, дървенист корен, достигащ до 50 см и повече, дължина и дебелина колкото палеца и повече. Често е разклонен, повече или по-малко ръбест, с по-плитки или по-дълбоки бразди, при това слабо усукан. Докато е пресен, мирише силно на хлорна вар или на пърчовина. Стъблото е също така дървенисто, високо 30-50 см, малко или много разклонено. Върховете на стеблените разклонения завършват обикновено с остри и твърди бодли (оттук произлизат и различните му имена). Листата са последователни, долните триделни, горните яйцевидни, наръбени, заострени, почти голи и единични. Розовите му цветове са разположени поединично или събрани по няколко в редки гроздове в средата на листата върху къси дръжки. Цъфти от юни до септември.

Прилики: Според нашите професори-ботаници българският гръмотрън принадлежи към вида *O. hirsuta* Jacq. Във всеки случай сборният вид *O. spinosa* изисква специално проучване. Няколко разновидности, които се срещат у нас - едни с по-едри цветове, достигащи до 2 см, други с по-дребни - могат да се берат и предлагат като корени от официалния вид гръмотрън - *O. spinosa*.

Дрога: *Radix Ononidis* - по-дебеличките корени.

В народната медицина се употребява и цялата надземна част. *Herba Ononidis*, която обаче не е официална и не се търси в чужбина.

Състав: Корените съдържат главно ононин, псеудонин, малко лимонена киселина, дълбилно вещество, захароза, много малко етерично масло и мазнини.

Свойства: Изсушеният корен все още мирише на хлорна вар, макар и много слабо. Той има горчив, донякъде сладниково-лютив вкус. Миризмата му се усеща най-много при дъвчене.

Употреба: Тази билка се употребява най-много като пикочогонно средство при склонност към образуване на утайки и камъни в бъбреците и пикочния мехур, при ревматизъм и др.

Бране: Ваденето на гръмотръна се затруднява поради това, че расте по сухите места, където твърдата почва мъчно се разкопава, а освен това корените са дълги и разклонени. Затова те се вадят с търнокоп след като е валил силен дъжд, който да е напоил добре почвата или се разкопава пръстта около главата. След това

привързваме за нея някое здраво въже и го дърпаме докато тя излезе или пък разораваме ливадата с плуг, след което събираме изровените корени. Първите два начина се прилагат в чужди ливади, които трябва да се пазят от разораване, а треният можем да приложим в собствената си ливада или в чужда, която собственикът иска да разработи. Корените, предназначени за износ, да не бъдат по-тънки от молив, затова да се вадят корени от две- или тригодишни растения. От извадените корени да се отрязват тънките странични коренчета, както и тънките краища на главния корен. Извадените по един или друг начин корени трябва да се измият основно, като се послужим с твърда четка, с помощта на която се отстраняват пръстта и другите нечистотии от браздите на корена.

Сушене: Чуждият пазар търси корени от гръмотрън или цели (**Rad. Ononidis tot.**) или рязани (**Rad. Ononidis conc.**).

а. Цели корени получаваме, като ги сушим така, както са си измити (отстранени тънките коренчета), но ненарязани на по-дребни късове. Тях сушим на слой една педя и повече, в зависимост от топлината навън или в помещението. Те са много разклонени и позволяват свободен достъп на въздуха до всичките им части. Разстлани по този начин, съхнат цели 2 месеца. За да се ускори съхненето им, добре е след първата седмица да се доизсушат в слаба пещ.

б. Рязана стока получаваме като оставим целите измити корени (отстранени тънките коренчета) да завехнат няколко дни на открито, след което, докато са още меки, ги нарязваме на късове с дължина 1-2 см. По-дебелите разцепваме на две или на четири и така нарязаните късове доизсушаваме на слънце или в изстинала пещ. Сушени само на слънце, те изсъхват за 1 месец. В пещ съхнат за няколко дни, но не бива температурата да надминава 70°C и то само към края на сушенето! Сушената по този начин стока има по-добър вид, получава по-добра цена, но дава повече фира.

Добив: От 3 кг пресни корени се получава 1 кг сухи, ако са рязани. От 5 кг пресни корени се получават 2 кг сухи, ако са цели.

Съхранение: Изсушените гръмотрънкови корени биват нападани от едно много вредно бръмбарче, което ги прояжда и образува в тях каналчета с диаметър около 1 мм. Затова те да се държат в затворено помещение, снабдено все пак с отвори за проветряване, но замрежени с гъста телена мрежа или тюл.

Нападнатите от такива бръмбарчета корени трябва да се пресушат в пещ при 60-70° температура и веднага след това да се пресеят от останалите измрели насекоми и техните изпражнения. Гръмотрънковите корени се изпращат в торби. Рязаната стока има това предимство, че торбите побират повече, но могат да се по-

лзват и малки шпертплатови каси. Целите корени могат да се правят и на бали.

ГРЪЦКА КОПРИВА *Urtica urens L.*

Семейство Копривови - *Urticaceae*.

Имена: гребна коприва, питомна коприва.

а. small nettle	и. ortica
н. Kleine Brennessel	ф. petite ortie

Находища: Среца се в Южна Европа, Средна и Южна Азия. У нас е разпространена из цялата страна, по буренясалите места, край оградите, по стоборите, нивите, запустелите дворове, градините и.пр. Предпочита полусенчестите места.

Описание: Коренът е едногодишен (за разлика от едрата коприва), жълтеникаво-белезникав. Стъблото просто, но най-често разклонено от основата, четириръбесто, зелено, понякога долу оцветено червено-кафяво, високо е 15-45 см. От всички страни е въоръжено с разперени парливи власинки. Срещуположните листа са овални до елипсовидно-ланцетни, остри и врязаноназъбени, от двете страни обрасли с гъсти, изправени власинки. Имат вдлъбнати гръжки, обрасли с отделни власинки. Цветовете са разположени в средата на листата на чифтове, мъжки и женски заедно, във вид на изправени класове (различие от едрата коприва).

Прилики: На гръцката коприва прилича едрата, която е описана подробно.

Дрога: *Herba Urticae urensis* - цфтящата трева.

Казаното относно едрата коприва се отнася и за гръцката по отношение на състава, свойствата, употребата, брането, сушенето, добива и съхранението.

ДЕТЕЛИНА

Trifolium pratense L.

Семейство Бобови - Papilionaceae.

Имена: звездел, късметче, трилистник, трифил.

а. red clover

и. trifoglio rosso

н. Rotklee

ф. trefle rouge

р. клевер

Находища: Детелината е доморасла в Европа, Западна Азия до Байкалското езеро, в Предна Индия и Алжир, а е пренесена в Северна и Южна Америка и Нова Зеландия. У нас се среща навсякъде, както в низините, така и в предпланините и по високите планини - на височина до 2200 м. Някои нейни разновидности се отглеждат в ливадите за фураж.

Описание: Коренът на детелината достига до 60 см дълбочина. От него излизат приземните листа във вид на розетка, а от вътрешността на същите цветните стъбла, които достигат височина 15 до 40 см. У някои разновидности стъблото е плътно, при други е кухо, малко или много окосмено, често пъти с червен оттенък. Листата са тройни (трилистник, трифил), с прилистници, сраснали за листната гръжка. Листенциата са обратноовални или овални, глъзнести или тъпи, ланцетни или заострени - при едни влакнести, при други по-едри, при трети по-дребни. Долните листа имат тънки, дълги гръжки, а горните - съвсем къси или приседнали. Всяко стъбло завършва с по една или две, по-дребни или по-едри, топчести цветни главички. Цветовете са пурпурночервени. Миришат приятно и сладият (медоносно растение). Цъфти от май до септември.

Прилики: У нас има няколко разновидности от описаната детелина - те всички могат да се берат и предлагат като официална билка, стига да отговарят на горното описание.

Малко различна от гореописаната, да я наречем червена детелина, е т.нар. бяла детелина (*Trifolium repens*). Тя има пълзящо стъбло, което се вкоренява в прешлените си. Цветните кошнички са бели, по-дребни от тези на червената и по-редки. И бялата детелина представлява билка - *Flores trifolii albi*, само че не трябва да се бърка с червената нито при брането, нито при балирането. Билка представлява и полската детелина (*Trifolium arvense*), която има обикновено глъзнести листенца, дребни съцветия във вид на

издължени главички. Отличителният ѝ белег е, че Венечните листенца са 2-4 пъти по-къси от чашечните дялове! Среща се по сухите открити места или в редките гори, както и по крайбрежието на Странджа планина. Цъфти от май до октомври. Детелината да не се бърка с люцерната, която също има пурпурночервени цветове, прилични на детелиновите, но са по-слескани, нямат прицветници и не миришат. Листата са дългесто-овални и на тъпия връх заострени.

Дроги:

а. Flores Trifolii rubri - цветните главички на червената детелина;

б. Flores Trifolii albi - цветните главички на бялата детелина;

в. Herba Trifolii arvense - цъфтящите стръкове на полската детелина.

Състав:

а. Цветовете на детелината съдържат етерично масло, глицозида трифолин, малко салицилова киселина, аспарагин и още някои други вещества в незначителни количества. Цялото растение съдържа масло, смола, аспарагин, арсен, ензими и др.

б. Полската детелина съдържа около 4% дъбилно вещество.

Свойства:

а. Червената детелина се употребява повече външно: за омекотяване на втвърдени жлези, срещу ревматизъм и ишиас, а вътрешно възбужда апетита и за усилване, регулира дейността на стомаха, черния дроб и жлъчката.

б. Полската детелина действа затягащо срещу разстройство и дизентерия, бяло течение и диабет.

Бране:

а. Цветните главички на детелината се берат през юни-август, след като се е вдигнала росата. Първо - защото мокри не трябва да се берат, за да не се запарят по-късно и второ - заради миризмата, която се проявява след като ги напече слънцето. Главичките се откъсват една по една, по възможност без прицветните листенца. Да не се берат недоразвитите главички, защото при съхненето не се доразвиват. Да се берат малко или много прецъфтели главички, т.е. такива, които са станали вече светло - или тъмнокафяви, защото при сушенето потъмняват още повече и ясно се открояват от останалите виолетови цветове.

б. Цветовете на бялата детелина се берат по същия начин; прецъфтелите цветове също стават светло- или тъмнокафяви.

в. Полската детелина се бере през юли-август, като се срязват целите надземни цъфтящи стръкове, когато цветовете са напъл-

но разцъфтели. И тя трябва да се бере при хубаво, слънчево време

Сушене: а. **Цветните кошнички на червената, както и на бялата гетелина**, се разстилат на проветриво място, защото съхнат сравнително бавно. В зависимост от дебелината на пласта и от времето съхненето продължава 4-7 дни, даже и повече. За да се ускори, може на втория или на третия ден да се изнесат на слънце. При сушенето да не се обръщат много, защото се ронят. Изсушените цветове имат по-тъмно виолетов цвят от пресните.

В. Полската гетелина се суши разстлана на тънък слой само на сянка. В началото може да се преобръща, но внимателно. Като позасъхне малко, да се остави да доизсъхне в покой, за да не се оронят цветовете и листата.

Добив: От 11 кг пресни цветове се получават 2 кг сухи.

Съхранение:

а. **Цветовете** се пазят в сухо, проветриво помещение.

Първоначално да се преглеждат от време на време, да не би да са се навлажнили или да са се запарили. Шом като изсъхнат добре, да се пълнят в торби, които се натъпкват добре, защото са леки и обемисти. Това може да стане само при малко влажно време, или след като се навлажнят, защото иначе ще се оронят.

б. **Цветните главички на бялата гетелина** трябва да се държат отделно от тези на червената и отделно да се опаковат.

В. Стръковете на полската гетелина се пресоват на бали, като предварително се оставят да се навлажнят леко, за да не се чупят и да могат да се пресоват повече.

ДИВ ЗДРАВЕЦ *Geranium robertianum L.*

Семейство Здравецови -

Семейство Здравецови -

Geraniaceae.

Имена:

а. herb Robert

и. cicuta rossa

н. Ruprechtskraut

ф. herbe a Robert

р. журавленник

Находища: Дивият здравец е разпространен почти по цялото земно кълбо с изключение на северните части. У нас също се среща по цялата страна: във влажните и сенчести гористи места, в храсталациите, между камънаците, предимно в планин-

ския пояс, както и край плетищата или в пукнатините на каменните зидове.

Описание: Стъблото му е високо 25-50 см, силно разклонено. Образува много крехки колена, полегло с червеникав цвят. Листата са срещуположни, с дълги дръжки, гланесто-разсечени. Както стъблото, така и листата и техните жлци и ръбове са покрити с дълги червеникави железисти космици. Цветовете са събрани по два на върха на дългата цветна дръжка и излизат от средата на листата. Венчето се състои от 5 виолетово-розови листенца, с 3 белезникави ивици. Цъфти от май до септември. Цялото растение мирише неприятно на дървеници (смръдливи згравеци).

Прилики: Дивият згравец се различава от градинския преди всичко по миризмата си, освен това по дългото разклонено стъбло и червеникавите космици по него. Има още няколко вида згравец у нас, но те се различават от дивия по цвета на венечните листенца, затова няма да ги описвам подробно. Тези видове не се берат като билки и само някои от тях се употребяват в народната медицина.

Дрога: *Herba Geranii robertiani* или *Herba Ruperti* - цялата цъфтяща надземна част.

Състав: Билката съдържа предимно гъбилно вещество - до 40%, особено в корена. Освен това съдържа горчиво вещество геранин, нишесте, етерично масло и др.

Свойства: Изсушената билка не мирише толкова силно, както прясната и има тръпчив вкус. Като суха е още по-чуплива - колената стават още по-крехки.

Употреба: Дивият згравец се употребява на първо място като затягащо средство, против кръвоизливи и за укрепване матката при безплодие, външно се използва при кожни болести.

Бране: Бере се цялата цъфтяща надземна част на растението, когато е напълно разцъфтяло - най-добре от юни до август. Стъблото лесно може да се отчупи с ръка, при което и да е коляно, без опасност да отскубнем и корена. Но все пак се препоръчва употребата на нож, защото така се набира повече. Освен това при счупването от ръка ще наберем развалени (потъмнели или почервенели) листа, както и чужди треви. Да не се берат стръкове, по които има вече завързал плод. Набраното слагаме в кошница или друг плътък съд внимателно, за да не го счупим.

Сушене: Понеже коленчестите стъбла не позволяват билката да се сляга, а напротив, дават възможност да преминава свободно въздухът през тях, можем да ги сушим на по-дебел пласт, но да се има все пак предвид, че дивият згравец съхне сравнително бавно - за десетина дни. Да се внимава да изсъхнат добре плодниците на

цветовете, които най-вече загържат влагата, в противен случай тя ще премине в изсъхналите части на растението и то ще се навлажни, а впоследствие може да мухляса. Може да се суши и на слънце. В този случай билката съхне за 4-5 дни, но дава много фура.

Добив: От 5 кг пресни стръкове получаваме 1 кг сухи, сушени на сянка; а от 4 кг пресни стръкове получаваме 1 кг сухи, ако са сушени на слънце.

Съхранение: Изсушената билка не трябва да се мести много от едно място на друго, понеже е много крехка и се чуни. Пази се в проветриво помещение, а когато трябва да се изпраща, се балира в бали, които могат да се притезгат и повече, макар че в тях стръковете ще се чупят. За избягване на поголовното чупене, балирането да се извършва при малко влажно време или след като стръковете са престояли една нощ при открити врати и прозорци, за да влезе нощната влага в помещението. Билката може да се навлажни направо с пулверизатор, но без да се мокри с вода.

ДИВ КЕСТЕН

Aesculus hippocastanum L.

Семейство Диви кестени

Hippocastanaceae

Имена: конски кестен, яровка.

а. horsechestnut и. ippocastano

н. Rosskastanie ф. marronnier d'Inde

р. гукуй каштан

Находища: Отечеството на дивия кестен са Балканският полуостров и Кавказ, но чрез отглеждане е пренесен навсякъде в Европа - на север до Британските острови, Дания, Скандинавия, Северна Русия. Обича песъчливите почви и избягва варовитите. У нас се среща диворастящ и образува почти чисти насаждения. Отглежда се навсякъде в парковете за украса.

Описание: Дивият кестен достига на височина до 30 м и повече. Кората на стъблото е червенокафява, като после става сивокафява до сиво-черна и се отделя на люспи. Листата са срещуположни, длановидни перести, с 5-7-9 дяла в обща, жлебовидно вдлъбната опашка, дълга до 20 см. Отделните листа са седящи, продълговати, обратнойцевидни, най-широки в горната си третина. Кра-

ищата им са неравномерно заострени. Цветовете са събрани в гроздовидни съцветия, изправени като свещници в края на отделните клонове. Цветовете са бели или розови, с жълти петна, които впоследствие почервяват. Цъфти през май-юни. Плодът е месеста, бодлива кутийка, в която се събира обикновено само едно семе (неправилно наричано плод). То е с лъскава червенокафява (кестенява) обвивка, с жълтеникаво-бяло петно при кълна.

Прилики: Да се прави разлика между дивия и обикновения (пътмения) кестен.

Дроги:

Fructus Hippocastani - семето (плодът)

Cortex Hippocastani - кората на стъблото

Flores Hippocastani albi - белите единични цветове

Flores Hippocastani rubri - розовите единични цветове.

Състав: Всички части на дивия кестен съдържат сапонина ескулин. Най-много го има в кората и листните пъпки, а най-малко - в семето. Освен това съдържа 30-40% нишесте, горчиво вещество и мазнини. Черупката на семето съдържа ензима ескулиназа и кристализиран танин. Кората освен ескулин съдържа и гликозидите фраксин и кверцитрин, дъбилна киселина, около 2% дъбилно вещество и алантоин.

Свойства: Стеблената кора и черупката на семето имат тръпчив вкус. Самото семе (вътрешността му) е горчиво.

Употреба: Кората отдавна се използва в народната медицина като добро вътрешно и външно средство срещу хемороиди. Семето се използва срещу ревматизъм, ишиас и лумбаго, както вътрешно, така и външно, а изпечено и стрито като кафе, се употребява против диария (големите дози са опасни). Листата се използват при кожни обриви. Цветовете също служат против ревматизъм, във вид на тинктура. Черупките от семето употребяват против малария.

Бране:

а. Семето се бере когато узрее - през август-септември. Събират се семената, които са нападнали на земята, или пък се изваждат от плодната обвивка, ако са паднали с нея. Да не се брулят от дървото, защото такива плодове не са напълно узрели, сбръчкват се и дават много фира.

б. Кората се обелва от средно възрастните клонове наесен (изключение от общото правило). Понеже клоните се кастрят в края на зимата, може да се обели кората им, за да не се унищожават дърветата. За целта се използват клонове, не по-дебели от китката на ръката и не по-тънки от палеца. Брането на кората от ди-

Ворастящите кестени е забранено!

В. Цветът се бере, когато дървото е в пълния си разцвет, но да не е прецъфтяло - петното по венечните листа да е още жълто, а не червено. Могат да се отчулват целите свещници - те са крехки в надебелената си основа. Слагат се леко в кошница или друг плитък съд без да се притискат силно, или отделните цветчета се обират от свещника един по един и само те се слагат в кошницата. Обират се добре разцъфналите, както и недоразвитите.

Сушене: а. Семената (плодовете) се разстилат по възможност на един ред по пода на добре проветриво помещение, за да могат да съхнат по-бързо. Разстлани така, те съхнат цял месец, а когато са наслоени в два или повече реда - 1-2 месеца. При липса на място могат да се натрупат до една педя височина, но трябва всеки ден или през ден да се обръщат с лопата, особено първата седмица, докато се изпари по-голямата част от влагата им. В противен случай ще мухлясат. При слънчево време могат да се сушат и на слънце, в изстинала пещ или в затоплено помещение. Колкото по-бързо съхнат, толкова повече се сбръчкват и получават неугледен вид и освен това при бързото съхнене, особено в пещ, дават повече фира.

б. Стеблената кора се суши или цялата, както е нарязана на масури, или пък последните се нарязват на ленти, широко до два пръста, като в единия и в другия случай се разстила в единичен слой в проветриво помещение или се суши в изстинала пещ. При обикновена температура тя съхне за 2-3 седмици, а в пещ - за няколко часа, ако предварително е съхнала на въздух в продължение на 1 седмица.

В. Целите свещници се окачват на канал или тел в проветриво помещение или на открито, но на сянка, докато изсъхнат цветчетата, след което последните се откъсват едно по едно (само добре разцъфтелите) и се доизсушават на сянка. Ако цветчетата са били оронени като сурови, те се сушат на еднореден слой на сянка без да се пипат до края на съхненето, защото лесно се ронят венечните им листа и тичинките.

Добив:

а. от 3 кг пресни семена се получават 2 кг сухи;

б. от 5 кг пресни кори се получават 2 кг сухи.

Съхранение:

а. Изсушените семена се държат на камара. Те не поемат влага, но все пак складът да бъде сух. От време на време да се проветриват да не би да са се навлажнили. Изпращат се в торби или в насипно състояние, ако са цял вагон.

б. Изсушените кори се пазят по същия начин. Те се изпращат в тънки каси или кошове от цепени клони, а могат да се изпращат и в бали.

в. Изсушените цветове да не се прехвърлят от едно място на друго или от един съд в друг, защото лесно се ронят. Да се проверява от време на време да не са се навлажнили или дори мухлясали. Изпращат се в торби или шперлатови каси, понеже лесно се ронят.

ДИВ ПЕЛИН *Artemisia vulgaris L.*

Семейство Сложноцветни -
Compositae.

Имена: черен пелин, черно-бял пелин.

а. mugwort

и. amarella

н. Beifuss

ф. armoise

р. чернобыльник

Находища: Среца се в Европа, Северна Азия и Америка. У нас е много разпространен. Намира се из храсталациите, по боклучищата и край оградите. Предпочита влажните места, силна, пясъчлива или глинеста почва.

Описание: Коренът му се състои от множество тънки и дълги коренчета, простиращи се нашироко в земята. Стъблото е право, високо 1 до 1,5 метра, а понякога достига до 3 м височина, силно разклонено, често пъти тъмноресничесто. Листата са просто или двойно перестонасечени, а листните сегменти широки до 5 мм и повече, отгоре тъмнозелени, отдолу с бял мъх (черно-бял пелин), с линейни или ланцетни, нарязани или назъбени дялове. Цветовете са жълти или червено-кафяви; цветните кошнички по-дълги отколкото широки. Цъфти от юли до октомври.

Прилики: Дивият пелин може да се сбърка с обикновения.

Дроги:

а. Herba Artemisiae - цъфтящата трева, но само тънките клони.

б. Radix Artemisiae - тънките корени.

Състав: Тревата и корените съдържат етерично масло и смола. Коренът съдържа инулин и горчиво вещество.

Свойства: Тревата да е запазила естествения си цвят. Корените са тънки и отвън червенокафяви, вътре - светложълти около 2 мм в диаметър.

Употреба: Главно при епилепсия, Предизвиква и аборт.

Бране: а. **Тревата** се бере през юли-август, когато е в пълен разцвет. Отрязват се само страничните, тънките клонки, но не и дебелото основно стъбло. С ръка клонките не могат да се късат, понеже са много жилави. Набраното се слага в кошници или кошовете, може и в торби.

б. **Корените** се вадят през октомври-ноември, като се разкопае около стъблото дупка с радиус две педи, за да не се прекъснат коренчетата, които пълзят доста нашироко. Отскубнатото растение се изтръсква от пръстта, измиват се корените и се отрязват до основата.

Сушене:

а. **Тревата** съхне доста бавно, може да се суши на слънце, защото не си променя вида от него, изсъхва за 3 дни, докато на сянка съхне цяла седмица и повече. Може да се суши на букети или разстлана.

б. **Корените** да се сушат в затоплено помещение, защото на ноемврийското слънце ще съхнат цяла седмица и повече, а така само 2 дни.

Добив:

а. За трева, сушена на слънце, добивът е 5:2, а за сушена на сянка - 3:1.

б. От 9 кг сурови корени се получават 4 кг сухи.

Съхранение: Тревата се пази на камара и се изпраща в бали, а корените в чували.

ДИЛЯНКА *Valeriana officinalis L.*

Семейство Валерианови -
Valerianaceae.

а. valerian	и. valeriana
н. Baldrian	ф. valeriane
р. маун	

Находища: Отечеството на дилянката е Европа. Среща се навсякъде, освен в най-южните и най-северните ѝ части. Освен това я има в Западна и Средна Азия, Манџурия, Сибир и Япония. У нас се среща много често по сенчестите и влажни места, но расте и по сухите и скалисти местности, както в низините, така и по височините,

като достига до 1500 м надморско равнище. В много страни в Европа и у нас се култивира.

Описание: Дилянката има късо, цилиндрично коренище, достигащо на дължина 5 см и с дебелина 2-3 см. То е ясно напръстено от остатъците на листата. По него има множество преплетени корени, дебели 2-3 мм и дълги до 20 см, които образуват т.нар. брада. Корените отвън са светло- до тъмнокафяви, а отвътре - белезникави. Миришат характерно, като миризмата им привлича котките (кочо биле, мача трева). Колкото по-нависоко място расте дилянката, толкова корените ѝ са по-ароматни. Стъблото е високо 25-100 см и повече, в зависимост от почвата. То е право, кухо, шестоъгълно, отвън набраздено надлъжно. Листата са съставени от по 5-11 чифта листенца, които са ланцетни до линейни, целокрайни до грубо назъбени. Колкото на по-сухо и слънчево място расте дилянката, толкова листните дялове са по-тесни и по-малки. Цветовете са розово-виолетови до бели, гребни, събрани по много в широко разклонено съцветие. Венечната тръбица от едната страна има кух израстък. Цъфти от май до юли и мирише приятно. Ако цветовете се чупят, корените ѝ се развиват по-добре.

Прилику: У нас има няколко вида от този вид, а именно, **V.tuberosa**, на която коренището е във вид на грудка, приосновните листа са цели, а стеблените с 2-5 чифтни дялове. Подземната част на **V.dioscorides** представлява сноп от вретеновидни, надебелени корени; листните ѝ сегменти са тъпи. **V.montana** прилича на предходния вид, но всичките му листа са цели, а съцветието гъсто. **V.tripteris** прилича на **V.montana**, обаче съцветието му е рядко и горните листа са разсечени на три дяла. Всичките тези видове не са официални и не трябва да се берат за дилянкове корени. Освен това дилянковите корени могат да се сбъркат и с корените на билки, които по нищо не приличат на растението дилянка. Такива са корените на **лютичето (Ranunculus acris)**, коренищата на **омайника (Geum saxatile)**, на **ранилиста (Betonica officinalis)** и др. Но всички те или нямат никаква миризма, или тя не е характерната за дилянковите корени.

Дрога: Radix Valerianae - коренището заедно с корените, но без остатъците от стъблото и листата.

Състав: Корените съдържат етерично валерианово масло, два вида алкалоиди и един гликозид. При съжненето всички те изчезват, а на тяхно място се образува валерианова киселина. Добре измитите корени съдържат само 5-9% минерални вещества (пепел), докато немитите могат да имат до 40% такива вещества.

Свойства: Колкото на по-сухо място е расла дилянката, толкова корените ѝ са по-светли, по-дебели, а колкото на по-високо,

толкова миризмата им е по-силна. Корените на гулянка, расла в блатисти места, почти не миришат и са тъмносиви, тънки, набръчкани и накъдрени.

Употреба: Гулянковите корени се използват най-много във вид на Валерианови капки (спиртна настойка) против неврастения, истерия, сърцебиене, припадъци, главоболие и пр. **Може да се взема и по-продължително време, но не в големи дози, защото предизвиква повръщане и дори отравяне!**

Бране: Стойността на корените се определя не толкова от съдържанието на етерично масло, което е най-голямо през май и юни, колкото от екстрактните вещества, които се събират в корените най-много през есента. Затова да се вадят най-добре в сухи слънчеви дни през септември и октомври. Изваденият корен се почиства основно от пръстта и се измива обилно с вода. Сресва се с рядък гребен, за да се отстранят както тънките гулянкови коренчета, така и всички чужди коренови жилки, каквито често се срещат между тях и се отрязва стъблото до самата му основа. Измиването да става бързо, на малки партици, а измитите корени да се поставят веднага да се отцеждат, ако не се простират веднага за сушене. Да не се вадят корени от гулянка, която расте в блатисти места!

Сушене: Добре измитите корени се разстилат на проветриво място за един или два дни, след което брадата се сплита на косичка, за да не заема много място, а и стоката получава по-добър пазарен вид. Събирана по този начин тя не се чупи така лесно при пренасянето. Корените се сушат на добре проветриво място, докато изсъхне и самото коренище. Съхненето не трябва да се ускорява много, за да се даде възможност да се превърнат алкалоидите и гликозидът във Валерианова киселина. Сушените при изкуствена топлина корени губят от лечебните си свойства. При сушенето гулянковите корени да се пазят от котки, защото те страшно ги замърсяват!

Добив: За браните наесен корени добивът е 9:2, а за пролетните - 5:1.

Съхранение: Понеже Валериановата киселина е летлива, корените трябва да се съхраняват в добре затворени каси, а не в торби. В каси, в които са съхранявани тези корени, не трябва да се държат други билки, за да не поемат тяхната миризма. Когато ще се изнасят, корените се пазят в торби, ако не се предпочитат касите.

ДЪБ

Quercus pedunculata Ehrh.

Семейство Букови - *Jugaceae*.

Имена: бяла граница, граница, груница, летен дъб.

а. common oak

и. *quercia commune*

н. Sommeriche

ф. *chene blanc*

р. летний дуб

Находища: Отечество на дъба е по-голямата част от Европа. У нас расте предимно в низините и покрай реките, като образува самостоятелни масиви или пък се смесва с други широколистни дървета. Среща се сравнително рядко.

Описание: Летният дъб израства до 40 м височина. Кората на ствола при старите дървовете е дълбоко напукана, дебела, сивокафява, а при младите (до 20 годишна възраст, на които стволът е дебел до 10 см в диаметър) кората не е още напукана, макар и надлъжно набръчкана. Тя е лъскаво сребърно-сива до кафява отвън, а отвътре светлокафява или кафяво-червена, матова, с груби надлъжни жилки, дебела до 4 мм. Листата имат много къси дръжки, почти приседнали. Разположени са на кичури по клонките, продълговато-обратнояйцевидни и малко или много несиметрични като отгоре са матово-зелени. Плодът е жълъд, който узрява в началото на октомври. Жълъдите са разположени върху дълги дръжки, изтънени на върха.

Прилики: Най-обикновеният вид дъб у нас е зимният дъб или както го наричат още **горун** - *Qu. sessiliflora*. Расте по същите места, където и летният. Листата му са средно големи, отчасти неправилно изрязани, имат по-малко от 9 странични жилки. Жълъдите са приседнали (отличителен белег) или имат дебели дръжки, които никога не са много по-дълги от дръжките на листата. Горунът също може да се счита като официнален. В нашата народна медицина се употребява и **благунът** (*Qu. conferta*). Чашката на жълъда е конусовидна, покрита с ланцетни, слабо прилегнали люспи. Жълъдите са сладки, ядливи и за това ги предпочитат у нас за направа на кафе. Всички други видове, които се срещат у нас, не са официнални. Това са **църът** (*Qu. cerris*), който расте навсякъде в България. Различава се много лесно по едрите си чашки, с изкривени или отчасти извити назад шипове. Люспите на чашката са сраснали по-

между си. Самите жълди са едри и сравнително дебели, с червено-каво-кафява обвивка. **Лъжникът (Qu. agrifolia)** расте край реките. Листата му са правилно изрязани, с повече от 9 главни странични жилки. Дръжката на жълда е значително по-дълга от тази на листата.

Дрогу: а. **Cortex Quercus** - кората от млади дървета.

б. **Glandes Quercus excorticatae** - узрелите жълди, без чашката и обелени от външната им твърда обвивка, но с вътрешната им тънка кожа; сурови, а не печени.

Състав:

а. **Кората** съдържа значително количество - до 15% дъбилни вещества, смоли, клей, масло, пектин, захар и др. Пепелното съдържание не трябва да надминава 8%.

б. **Жълдите** съдържат масло, скорбяла и дъбилно вещество много повече, отколкото кората - до 68%.

Свойства:

а. **Кората** да е запазила естествения си цвят, да не е напукана, ломът ѝ да е влакнест и жилав; суха да не е по-дебела от 1-2 мм; Вкусът ѝ е силно тръпчив.

б. **Жълдът** има отвън сиво-кафяв до червено-кафяв цвят, а вътре - самото сърце има жълтокафеникав цвят. Вкусът му е тръпчив и малко горчив, но същевременно и сладникав.

Употреба:

а. **Корите** се употребяват вътрешно като средство срещу диария и също при подуване на галака. Външно за бани и компреси при рани, екземе, кръвотечение, при потене на краката и др.

б. **Жълдите**, печени и смляни на кафе, служат като средство за затягане.

Бране:

а. **Корите** трябва да се берат късно напролет, най-добре през юни, когато се секат дърветата и съдържат най-много дъбилни вещества. Да се белят корите от дървета, които не са по-стари от 20 години, стволът им да не е по-дебел от 1- см и кората да не е напукана още. За целта се правят пръстени около върхът, на разстояние около 10 см, един от друг, разрязва се кората отгоре надолу само на едно място, след което се обелва с опакото на ножа, който трябва да е заоблен, а не заострен! Така обелената кора се слага в кошове или сандъци. Не се мие!

б. **Да не се събират жълди, наядени от разни насекоми (червеи), нито с надупчена външна обвивка.** Да се събират само нападлите по земята, а не да се тръскаат с пръти от самото дърво! Много често жълдът е съединен още с чашката си. Тя винаги се отделя от него на самото място или най-късно при разстилането

за сушене! Понеже през есента често вали и жълдите се зацапват с кал, добре е те да се измият във вода, в която да се разбъркат няколко пъти, като едновременно с това се извършва и сортировка. Здравите жълди като по-тежки падат на дъното, а наядени те и развалените изплуват на повърхността и могат да бъдат изгребани и извърлени.

Сушене: а. Жълдите се разстилат в еднореден пласт на проветриво място, може и на слънце, което и без това не е силно през октомври! По този начин съхненето продължава месец и половина! Затова по-добре е да се сушат във фурна. Сушени при температура от 40 до 60°C те изсъхват за 8-10 часа. При колкото по-ниска температура се сушат, толкова по-добре запазват жълто-кафявия си цвят. При повишение на температурата цветът преминава от сивокафяв до тъмно-сивокафяв.

б. Корите се сушат на сянка - те съхнат много бързо.

Добив: От 10 кг пресни жълди се получават 7 кг сухи.

Съхранение:

а. Корите се изпращат в насипно състояние или в бали.

б. Изсушените жълди се съхраняват в кошове или сандъци, а се транспортират в чували или в насипно състояние. Първите няколко седмици трябва да се проветриват, да няма между тях наядени от червеи, те веднага да се отстранят, защото ще наядат и останалите! За да се избегне тази опасност, предварително да се измият, както е казано по-горе!

ЕНЬОВЧЕ *Galium verum L.*

Семейство Брошови - Rubiaceae.

Имена: грагайка, енюво цвете.

н. Labkraut   ф. gaillet

р. подмаренник

Находища: Среща се в цяла Европа и Азия, а в Северна и Южна Америка е култивирано. У нас е много разпространено в цялата страна и се среща по тревистите места.

Описание: Стъблото е високо 20 до 60 см, възтвърдо, почти четириръбесто. Листата са теснолинейни, твърди, закривени по ръба, отгоре лъскаво-зелени, отдолу с ме-

ки космици и затова изглеждат матови, разположени са по 8 до 12 в прешлени. Цветовете са разположени на върха на стъблото в гъсти метлици. Те са дребни, интензивно жълти, а когато са недоразвити са зелено-жълти. Миришат силно на мед. Цъфти от юни до септември. Най-силният цъфтеж е към началото на юли Енювген (енювче).

Прилики: Да се прави разлика между *G.vergum* (истинско) и *G.vergum* (пролетно енювче). Пролетното енювче има бели цветове! Освен това, листата му са по 4 в прешлен.

Дрога: *Herba Galii veri* - цъфтящата трева, на дължина около 1 педя.

Употреба: Само в народната медицина - главно за спиране кръвотечение от носа.

Бране: Трябва да се бере по време на цъфтежа, но когато се разцъфти добре, и то от 9 часа нататък - тогава започва да изпуска миризмата си. Ако цветът не е добре развит, при съхнене става тъмнозелен като листата и на пръв поглед прави впечатление, че по стъблото няма цвят, а само листа. Стъблото е твърдо и затова да не се къса с ръце - лесно се откъбва с корена, а да се срязва с остър нож или с ножица, и то на дължина около 30-35 см от върха надолу, в зависимост от това, дали цветната метлица е по-къса или по-дълга. Още при брането да се отделят чуждите тревици, каквито често попадат между енювчето, понеже то расте по тревисти места. Да не се берат нито недоразвити стръкове (с жълто-зелени цветове), нито прецъфтели (със сиво-зелени цветове).

Сушене: Набраните стръкове, след като се почистят в къщи основно от всички чужди тревици, се връзват на букети от 30 до 50 стръка, в зависимост от дебелината на отделните такива. Да се внимава дебелината на букета да бъде около 2 пръста. Още при връзването да се съберат в едно стръкове с приблизително еднакво дълги метлици. Така вързаните букети се срязват на дължина 25-30 см, в зависимост от дължината на метлицата, след което се сушат, навързани на букет два по два, върху върлини, тел и пр. на проветриво място, най-добре на двора. През горещите юлски и августовски дни съхненето става за 2 дни, а през септември продължава до 5 и повече в зависимост от времето, респ. влагата във въздуха.

Добив: Средно от 5 кг прясна трева се получават 2 кг суха.

Колкото букетчетата са по-дълги, толкова добивът е по-голям и стига до 8:3.

Съхранение: Енювчето да се пази във вид на букетчета, закачено на тел или пък да се приготви в бали, като предварително се

отстрани ликото или канала, с което са били вързани. При балирането стръковете да стърчат навън, а цветът да остане откъм вътрешната страна, за да не се орони. Да се има предвид, че сухите листа на енювчето богати много!

ЖАБЛЕК

Galega officinalis L.

Семейство Бобови - *Jabaceae*.

Имена: диво салкъмче, конски ребра.

а. goats rue

и. caraggine

н. Geissraute

ф. rue de chevre

р. козлятник

Находища: Среща се в цяла Южна Европа и Мала Азия. У нас - в цялата страна по влажните места покрай рекичките, в изкопите и край сенчестите гори.

Обича торни и сухи почви, но покрай влажни места (жаблек).

Описание: Коренището е късо и многоглавесто, а корените реповидни. Стъблото е тънко, дълго, голо, чувствително към студа. Дълго 1 и повече метра. Листата са текоперести, много прилични на салкъма (диво салкъмче). Характерното при тях са малките шипчета на върха на всяко листче. Цветовете са синкави, събрани във вид на грозд, който излиза от средата на листата. Цъфти от юни до края на август, а понякога и през септември.

Дрога: *Herba Gelegae* или *Herba Rutae carpariae* - тънките клонки на цъфтящата трева.

Състав: Съдържа алкалоида галегин, който намалява съдържанието на захарта в организма. Смята се за растителен инсулин.

Свойства: Изсушената трева да е запазила цвета на прясната - светлозелена, със синкави цветчета.

Употреба: При захарна болест и за усилване млякото при кърмачките.

Бране: Тревата трябва да се жъне със сърп, само тънките стъбла и само когато цъфти, а не преди това или след като е прецъфтяла. В последния случай не съдържа в себе си галегин, заради който именно се купува. Стъблото е много гъвкаво, затова набраната трева може да се понатърче и в чували, ако няма кошове. Не се запарява лесно. Да не се бере трева, която е вързала вече плод (шущулки).

Сушене: Да се разстила на тънък пласт, защото съхне сравни-

мелно бавно - около 1 седмица. Да не се връзва на букети, защото стъблата ѝ са дълги.

Добив: 1 кг суха трева се получава от 3-5,5 кг прясна, в зависимост от дебелината на стръковете и мястото на брането.

Съхранение: Както обикновено, тревата се опакова в бали.

ЖИЛОВЛЕК (теснолист) *Plantago lanceolata L.*

Семейство Жиловлекови -
Plantaginaceae.

Имена: жиловлек, живовлек, жилovníк, сучи-трън, тегавец, тачи-тачка, тъчи-тъчи-платно.

а. plantain	и. mestolaccio
н. Spitzwegerich	ф. plantain

Находища: Среща се в Европа, Азия, Северна Африка, Южна Америка и Австралия. У нас расте по тревистите, влажни и пещеливите места, по ливадите, градините, край жп линиите, оградите и изкопите.

Много обикновено растение, разпространено по цялата страна. Предпочита сухите и тревисти места и се среща дори върху варовиковите скали.

Описание: Различаваме няколко вида жиловлек, но най-често срещаме: теснолист или ланцетовиден, среден и широколист. От коренището на теснолистния жиловлек (*Plantago lanceolata*) излизат направо продълговатите елипсоидни или ланцетни листа, разположени във вид на розетка. Те са тъмнозелени, малко лъскави, голи или почти голи, дълги до 30 см и снабдени с 3; 5 или 7 дълбоки жилки. Цъфти от май до октомври. Дръжката на класа е ръбестя.

Прилики: Средният жиловлек (*Plantago media*) има широко-елипсоидни листа, с къси и широки гръжки, почти седящи, от двете страни с тънки и бели власинки, със 7-9 жилки. Дръжката на класа е кръгла.

Широколистният жиловлек (*Plantago major*) има късо коренище с дълга брада. Листата са колкото дълги, толкова и широки. Те са разстлани върху земята, а не изправени, с широки гръжки, които обхващат стъблото и не приличат на гръжки. Листата са дълги до 10, а понякога и до 20 см. И те са голи, с редки власинки. Жилките са 5-9, силно изпъкнали. Расте по влажните места. Дръжката на

класа е с 5 бразди.

Дрогу: *Herba Plantaginis lanceolatae - Folia plant.lanc.* - листата само от ланцетоллистния жировлек.

Състав: Листата съдържат кремъчна киселина, горчиво вещество, слуз, дъбилни вещества, соли и др.

Свойства: Листата трябва да са запазили зеления си цвят. Почернелите да се отстраняват.

Употреба: Действа много добре при катар на гърлото, устната кухина, магарешка кашлица, задух, липса на апетит, трудно уриниране, обилна менструация. Външно служи за налагане при изгорено, циреи, рани. Действието на жировлека е меко и трайно. От сока му се приготвят бонбони против кашлица.

Бране: Листата се избират измежду прясно окосената трева по ливадите, като се отстраняват грижливо чуждите треви, както и цветните стъбла на самата билка, или се отрязват с ножица. Да не се скубят! От най-слабото стискане те впоследствие почерняват! Брането да става по време на цъфтежа, но преди да са се образували семената - от май до края на юли. **Могат да се берат листата и на трите вида жировлек, но никога да не се смесват помежду си.**

Сушене: Набраните листа, по възможност, да се разстилат веднага на тънък пласт поединично в добре проветряемо помещение и да не се обръщат, докато не изсъхнат съвсем. Разстлани на дебел слой, почерняват. Съхненето продължава 3-4 дни. При това листата съхнат доста неравномерно. Затова да се внимава да не се прибират, докато не са изсъхнали всичките и то съвсем.

Добив: Лист: от 6 кг пресен - 1 кг сух.

Съхранение: Изсушените листа да се насипват в торби, без да се притискат. Преди да се опаковат, да се прегледат да няма помежду им почернели или недоизсушени, като едните и другите да се отстранят.

ЗВЪНИКА

Hypericum perforatum L.

Семейство Звъникови -
Hypericaceae

Имена: жълт кантарион, калъчево, порезниче, сечено биле.

а. John's-wort   и. iperico
н. Johanniskraut   ф. mille-pertui
р. зверобой

Находища: Среща се в цяла Европа,

освен в северните ѝ части и в Швейцария. Разпространена е също в Западна Азия до Алтай и Китай, в Австралия, Нова Зеландия, Северна Африка, Южна и Северна Америка. У нас звъниката е обикновено растение, разпространено навсякъде като бурен или плевел, растящо по сухите тревисти места, из храсталациите и горите, по сечищата, в нивите и орниците, край пътищата, по баури и планини, предимно върху сухи почви, произлезли от първични скали.

Описание: Звъниката има много разклонен корен, от който израства право, кръгло, голо, твърдо и сухо стъбло, високо 20-60 см, обикновено към 35 см разклонено в горния си край. Листата са гребни, целокрайни, яйцевидни, голи. Гледани срещу светлината изглеждат надупчени (оттам латинското име перфоратум). „Дупчиците“ представляват железисти клетки, пълни с масловидна течност. Цветовете са жълти, събрани в метлица или гроздовидно съцветие, рядко единични. Венечните листенца са около три пъти по-дълги от чашечните. Цъфти през лятото.

Прилики: У нас има повече от 20 вида звъници. Не е възможно да опиша всичките, а е и излишно. Важното е да се знаят характерните белези на официалния вид, както са описани по-горе и берачът да внимава да не събира видове, които не отговарят на това описание. Разбира се, че видове с малко отличаващи се белези от описаните също могат да се събират, но да се знае, че те могат да дадат повод за рекламации! Официалният вид е също силно променлив. От него у нас има няколко разновидности. Добре е звъниката да не се бере по високите планини, където растат повечето от неофициалните видове. Също така да се избягва брането ѝ по Странджа планина, където има видове, които се различават доста от официалния.

Дрога: *Herba Hyperici* - цялата цъфтяща трева, на дължина около 20 см, без корените.

Състав: Листата съдържат масловидна течност и жълто багрило, разтворимо в спирт. Цветовете съдържат и червено багрило, разтворимо в растително масло, неразтворимо във вода. Във вода се разтваря само жълтото багрило, което се съдържа във венечните листа. Тревата съдържа етерично масло, дъбилни вещества, гума и пектинова киселина.

Свойства: Звъниката трябва да е запазила естествения си цвят - стъблото зелено-кафяво, цветовете наситено жълти, чашките - зелени. Тя има горчив и тръпчив вкус със слаба миризма.

Употреба: Служи против външен и вътрешен кръвоизлив, при наранявания, изгаряния, циреи, стомашна язва и пр., най-вече накуската в растително масло. Последното може да се употребява 2 години, без да загуби лечебните си свойства.

Бране: Трябва да се бере, когато се разцъфти добре, а не докато още има множество неразвити пъпки. Да не се бере и след като прецъфти или дори когато е образувала вече плодове. Тя прецъфтява сравнително бързо. Брането може да продължава от юни до началото на септември, но силата ѝ е около Енъовден. Понеже стъблото е много твърдо, за да не се скубят корените, при брането да се употребава остър нож, косер или сърп. Отрязва се стъблото над земята, на дължина около 1 ледя от върха надолу и отрязаните стръкове се слагат в кошница или кош, не в торба, защото в последната венечните листчета лесно се оронват. В къщи стръковете се почистват от чужди тревици, навързват се на букети от по 20-25 стръка и се подравняват на дължина около 20 см. От стръкове, които са започнали вече да прецъфтяват, може да се обере само цветът. Такива, които не са се развили добре, като се натопят във вода се развиват и цветовете могат да се обират и от тях отделно.

Сушене: Звъниката съхне сравнително бавно - около 1 седмица. При сушене на слънце листата ѝ избеляват, цветовете получават неулеген вид. Може да се доизсушава и на открито. Дори и да я понавали дъжд, пак не се поврежда, само трябва веднага да се изложи на силно проветриво и сенчесто място. Цветовете се сушат само на сянка. Те и без това съхнат бързо.

Добив: От 3 кг прясна трева се получава 1 кг суха.

Съхранение: Изсушената трева се пази на букети, закачени или на пластени накуп. При опаковането се изрязват каналите или ликото на букетите и билката се опакова в бали.

ЗМИЙСКИ ЛПАД *Arum maculatum L.*

Семейство Змиярникови - *Araceae*

Имена: дървишка пишка, зайча пишка, змийска хурка, змийско грозде, змиярник, козлец, устреличе, циганско грозде.

а. common arum   и. arum giganteum
н. Aronstab   ф. gouet
р. аронник пятнистый

Находища: Змийският лапад се среща в Средна и Западна Европа, включително на Иберийския полуостров, като на север достига до южната част на Швеция и половината на Англия. У нас е разпространен по-

чти в цялата страна, предимно в планинския пояс. Вирее в сенчестите, влажни гори, но пръснато. Отбягва топлите места.

Описание: Коренището му се състои от бели, крехки, нишестени грудки, които имат множество тънки, бели коренчета. От коренището покарват рано напролет едри приосновни листа, с дълги гръжки, целокрайни, широко-копиевидни, понякога кафяви или с черни петна по тях. Между листата покарва правото цветно стъбло, високо до 60 см., на върха на което се образува светловиолетовото, тяснолинейно съцветие във вид на кочан, не по-широк от 2 мм., обвит с покривен лист. Цъфти през април-май. Женските цветове са разположени в долната част на кочана, а мъжките - в горната. Над и под мъжките цветове има нишковидни израстъци. Наскоро след опрашването надземната част на растението загива, като остава само цветното стъбло с плодника, който късно наесен се зачервява (змийска или циганска грозде).

Прилики: У нас се срещат още няколко вида змийска лапаг, които се различават от описания вид по следните белези:

A. dracunculus има дълбокопересто нарязани листа. Стъблото му е осеяно с по-тъмни, неправилни петна по цялата дължина.

A. orientale: кочанчето му е цилиндрично, по-дебело от 5 мм и тъмновиолетово.

A. italicum: кочанчето е цилиндрично и по-дебело от 5 мм, но кремаво-жълто. Този вид също се бере като билка, но другите не.

Дроги: *Rhizoma Ari* - грудките, без коренчетата.

В народната медицина употребяват и листата - *Herba Ari*.

Състав: Грудките съдържат до 1% гликозиден сапонин и летлива алкалоид аруин, който е отровен.

Свойства: Всички части на растението са повече или по-малко отровни. Когато са пресни, предизвикват силно възпаление на слезестата ципа. Отровността и лютивостта на билката намалява при изсушаването. Грудките имат противна миризма и силно парлив вкус.

Употреба: Грудките се дават главно при възпаление слезестата ципа на гърлото - при пресипналост, хроничен катар и др. като стомашно средство, при парене на езика, подагра и при хемороиди. Те действат лековито, докато са пресни. Сухите грудки почти нямат лечебно действие. Да не се употребяват без лекарско предписание!

Бране: Грудките не лежат много дълбоко в земята, затова сравнително лесно се вадят, още повече, че змииският лапаг расте върху рожава горска пръст. Най-добре е да се вадят наесен, след като плодът узрее напълно, т.е. всичките зърна да са се зачервили добре. Тогава грудките са стегнати, макар и крехки, и съдържат

най-много действащи вещества. Могат да се вадят и напролет, докато не са се развили листата напълно, но тях може да събира само опитен билкар. След като листата се развият, грудките стават меки, а при цъфтежа, особено при връзване плод, те са гъбести и не трябва да се събират. При брането да не се пипат нежни органи по тялото: очите, носа, устата, езика, защото могат да се възпалят и подуят. Грудките да се вадят и листата да се берат само от възрастни. Хора с чувствителна кожа да берат листа и да вадят грудки с кожени ръкавици. От набраните грудки се отстраняват коренчетата, измиват се набързо във вода, след което се разцепват надлъжно. Миенето и цепенето на грудките да не се поверява на деца. Използваната вода да се излее в трап или на такова място, до което няма достъп добитъкът, за да не се отрови или да не получи възпаление на езика и стомаха!

Сушене: Нацепените грудки се разстилат в един ред върху чиста подложка, за да не се замърсяват. Могат и да се нанижат на конец, да се окачат под стряхата и пр. Най-добре е да се сушат на слънце - от една страна съхнат по-бързо (до 10 дни, вместо за 2 седмици), от друга запазват хубавия си бял цвят. Лошото е само това, че дават повече фира, отколкото ако се сушат на сянка.

Отравяне: Понеже и възрастните могат да пострадат при брането, цепенето и миенето на грудките или при брането на листата, ще посоча признаците на отравяне със змийски лапак и средствата за противодействие срещу тази отрова. При ядене на листа или грудки, езикът, устните и цялата устна кухина почват да щипят. Езикът може да набелее до такава степен, че да запълни цялата устна кухина и да последва задушаване. Отравеният чувства обща отпадналост, започва да повръща и да се гърчи. Ако се пипат очите или носа с ръцете, с които са брани листата или грудките, появява се щипене и в тези органи, последвано от подуване. Веднага да се повика лекар, а до пристигането му да се дава на отравения по-голямо количество прясно мляко, силно кафе или салеп. Болният да се държи на топло и налага с топло. Ако не се повика навреме лекар, може да последва смърт или да се получат такива усложнения, че да се страда цял живот.

Добив: От 1 кг пресни грудки получаваме 1 кг сухи, ако са сушени на сянка; ако са сушени на слънце от 3 кг пресни - 2 кг сухи.

Съхранение: Изсушените грудки стават много твърди и мъчно поемат влага, затова могат веднага да се пълнят в торби и да се държат в тях, без страх, че ще се запарят, стига да са били добре изсушени и складът да не е влажен. Изпращат се също в торби.

Грудките, предназначени за местна употреба, се заравяват в пясък немити и неразцепени. Мият се, когато ще се употребяват за лекарство.

ЗМИЙСКО МЛЯКО *Chelidonium majus L.*

Семейство Макови - Papaveraceae

Имена: брадавично цвете, жълтениче, каликос, кукувиче мляко, лишейче, посекивче, русен, циркофай.

а. celandine	и. cinegnorolle
н. Shylkraut	ф. eclaire
р. чистотел	

Находища: В Европа е много разпространено и достига близо до 60° северна ширина. В Азия вирее в умерения и субтропичния пояс. В атлантическата част на Северна Америка е пренесено. У нас е много разпространено. Среща се най-вече близо до селища, край плетищата, по боклучищата, край пътищата, в пукнатините на каменните зидове и изхрсталаците по влажните и каменисти места.

Описание: Коренът му е въздебел, доста разклонен, отвън тъмнокастенияв, отвътре светлокафяв, пречупен, изпуска жълтеникав сок (кукувиче мляко), който много скоро се оцветява в оранжево. Такъв сок съдържат всичките части на тази билка (жълтениче). Стъблото е кръгло, вилучно разклонено, окосмено, във възлите издуто. Расте изправено и достига височина 30-80 см. Листата са срещуположни, нежни, отгоре матово-зелени и голи, отдолу синьо-зелени и малко или много окосмени. Приземните листа са едро насечени и с дълги гръжки, а стеблените са перести и с къси гръжки или приседнали. Жълтите цветове са събрани по 3-8 в сениковидни съцветия с по 4 венечни плоски листа. Нощем и при гръждовно време цветните гръжки се наклоняват, а при хубаво време се изправят. Цъфти от май до септември, дори и октомври.

Дрога:

а. *Herba Chelidonii /majoris/* - цялата надземна част, за разлика от *Herba Chelidonii minoris* - цъфтящите стръкове на *лотичето /Ranunculus ficaria/*.

б. *Radix Chelidonii /majoris/* - корените.

Състав: Млечният сок, намиращ се във всички части на растението, съдържа няколко отровни алкалоида и багрилното вещество хелидоксантин, смоли, органични киселини, етерично масло и др.

Свойства: Алкалоидите, съдържащи се в змийското мляко, различат по действието си на алкалоидите, съдържащи се в мака,

респ. В опиума и причиняват възпаление на кожата и на слезестата ципа с мехури; схващане на двигателните центрове на мускулите и на нервните краища; представляват мозъчна отрова, отслабват пулса и действат на кръвното налягане, упояват. **Всичките части на това растение са отровни!** Сухата билка има лютив и горчив вкус.

Употреба: Змийсното мляко е много употребявана билка в народната медицина, особено при смущения на жлъчката (против жълтеница) и на бъбреците. Външно сокът се употребява срещу брадавици (брадавично цвете) и мокри лишеи (лишейче), също против мазоли, пъпки по лицето и др.

Бране:

а. Цъфтящите стръкове се берат, току-що разцъфтели или по време на цъфтежа - най-добре през април-май, евентуално и по-късно, стига да не са вързали плод. Втори път може да се берат наесен, когато покарат нови, крехки листа и билката цъфти втори път. Стръковете се хващат с една ръка леко, без да се стискат, а с другата ги прерязваме с нож един-два пръста над земята, и също така леко ги слагаме в кошница или друг плътък съд, за да не се мацкат и да не им окапят цветовете. Смачканите или стисканите стръкове бързо почерняват и сокът, който изтича от тези места, при допир с въздуха потъмнява. Понеже билката е отровна, да се бере само от възрастни. **Преди ядене да се измият ръцете със сапун и вода!** Прясната билка мирише неприятно.

б. Корените се вадят напролет, преди да се е развило растението напълно - най-добре през март, евентуално и началото на април. Могат да се вадят и наесен, след като билката е прецъфтяла вече. За препоръчване е най-напред да се отрежат стръковете, след което да се вадят корените. Последните се вадят сравнително леко, понеже растат в рохкава или влажна почва, при това не са много дълбоки, макар и разклонени. Извадените корени не се мият, а само се изтърсват добре от пръстта, а ако са накаляни, избърсват се с кърпа, в къщи се изрязват тънките коренчета, за да останат по-дебеличките. Колкото и да са дебели корените, те не се цепят!

Сушене: а. Стръковете се сушат на сянка, разстлани на тънък слой, защото стъблото съхне доста бавно, макар че листата пък съхнат сравнително по-бързо. През първите 1-2 дни стръковете могат да се обръщат леко, за да съхнат по-бързо, обаче впоследствие не бива да се пипат, за да не се счупят листата, които са много чупливи, когато изсъхнат. Общо билката съхне за 1 седмица.

б. Корените се сушат няколко дни на сенчесто, проветриво място, след което се доизсушават в изстинала пещ.

Добив: От 13 кг пресни стръкове се получават 2 кг сухи.

Отравяне: Ако берачът случайно погълне стръкове или корени от тази билка, той усеща парене и дразнене в устата, след това повръща, явяват се болки в стомаха и гърчове, диария, кръв в урината и тежко дишане. При такова отравяне на болния се прави изкуствено дишане и му се дава силно кафе и салеп, докато дойде лекар.

Съхранение: а. **Стръковете** трябва от време на време да се преглеждат, но внимателно, за да не се счупят, да не би да са се запарили. При транспортиране се балират, но то трябва да става при влажно време, за да не се счупят и да не се оронят цветовете.

б. **Корените** се държат в сухо и по възможност тъмно помещение, в което да нямат достъп чужди лица и особено деца. Добре е и корените да се преглеждат от време на време, да не би да са се навлажнили или мухлясали. Те се опаковат в торби и така се изпращат. За местния пазар се държат в пясък, за да са по-дълго време пресни.

ИГЛИКА

Primula officinalis Hill.

Семейство Игликови - Primulaceae.

Имена: аглика, игличе, игличина.

а. cowslip и. primavera

н. Schlüsselblume ф. primevere

Находища: Среща се в Европа, Предна Азия и Сибир. У нас вирее във всички планински и предбалкански области, по полусенчестите храсталаците и ливади.

Описание: От късото коренище, снабдено с белезникави, гъсти коренчета, израства едно голо, безлистно стебло, високо 15-30 см. В основата на същото са разположени листата във вид на розетка. Те са яйцевидно-лопатовидни, стеснени в широко-крилата дръжка. Набръчкани силно, по ръба вълнообразно наръбени, от долната страна с кадифени власинки. Докато са млади, са засукани навътре. На върха на стъблото са разположени златистожълтите цветове, по няколко на една дръжка, във вид на прост сеник. Чашката се състои от по 5 листенца, заострени във вид на зъбци. Те образуват тръбчичка, която не окапва и след прецъфтяването на цвета. В осно-

Вата на всяко Венечно листенце има по едно оранжево-кафяво петно. Върху венечната тръбичка са прикрепени 5-те тичинки, които при едни цветове са над, а при други - под близалцето на плода. Цветът мирише приятно. Цъфти през април-май.

Прилики: У нас се срещат и други ишлики с жълти или червени цветове, които не се употребяват в медицината.

Дроги:

Flor.Primulae s.cal. - цветът с чашките, но без гръжки.

Flor.Primulae s.cal. - само венечните листа.

Rad.Primulae - коренището заедно с коренчетата.

Състав: Корените съдържат примулинова киселина, примверин и примаверин, които при размачкване се разлагат от ензима примвераза и започват да миришат на анасон, а впоследствие на салицилов метилов етер. В резултат на това разлагане те получават кафяв цвят. **Цветовете** съдържат гликозида цикламин, ензима примвераза и др.

Свойства: Корените трябва да са кремави, а не кафяви. **Коренчетата** да не са отстранени.

Цветовете да са запазили естествения си цвят. Чашките зелени, а венечните листа жълти. Неправилно сушените цветове имат сивозелена чашка и зеленикави или кафяви венечни листа.

Употреба: Корените се използват при заболявания на органите на дихателната система, при пневмония, разстройството на храносмилателните органи, болести на бъбреците и пикочния мехур, ревматизъм и др. Цветовете при мигрена, невралгия, виене на свят и заболяване на дихателните органи.

Бране: Корените никога не трябва да се скубят направо от пръстта, а винаги да се подкопават с лопатка, за да може полепалата по тях пръст само да се изтърси, иначе могат да се наранят и при сушенето ще почернеят. Берат се напролет, щом покарат първите листа. В равнините през февруари-март, а в планините през март-април, даже и по-късно. В никакъв случай да не се вадят корените на излика, когато вече е напълна или дори цъфнала. Листата се берат заедно с късите им гръжки само напълно развити. Може да се берат по времето, когато се берат и цветовете. Цветовете да се берат, докато не са още прецъфтели. Отделните прецъфтели цветчета да се отстраняват. Да не са набръчкани. Понеже времето напролет е влажно и изгликовият цвят съхне бавно, да се бере само в сухи дни целия цвят, т. е. съцветието заедно с много къса обща гръжчица. Ако има изгледи времето да се развали, да се берат само тези, тъй като те по-бързо съхнат. По този начин няма опасност да се запари или да почернее стоката. Когато ще се обират само венечните листа, за препоръчване е да

се откъсват целите букети и в къщи да се отскубват само венечните листа на добре развилите се цветове. Така те се запазват по-добре. Ако има недоразвити цветчета, те се доразвиват като се наполяват букетите във вода. Време за беритба април-май.

Сушене: Преди да се сушат, корените се измиват добре със студена вода и веднага се сушат бързо, на силно проветриво място, по възможност на слънце. По този начин запазват кремавия си цвят. Ако се сушат бавно, стават светло- или тъмнокафяви. При измиване брадата да се изчиства основно от разни чужди коренчета, камъчета, пръст и др. Съхненето на корените продължава 1-2 седмици - според времето.

Листата се сушат както обикновено - на сянка.

Цветовете се разстилат на не много дебел слой на проветриво място, в продължение на няколко дни, докато изсъхнат привидно. Мога да се преобръщат, тъй като никога не пресъхват и не са чувливи. След това се доизсушават при изкуствена топлина, за да изсъхне и плодникът в основата на цвета. В противен случай стоката непременно ще мухляса, дори да се разстеле на широко, или ще се запари, ако веднага след това се сложи в торбите! При сушенето приятната миризма на цветовете изчезва. Неправилно сушените цветове имат зеленикави венечни и жълтеникави чашечни листа.

Венечните листа съхнат в продължение на 1-2 дни, но трябва да се разстелят на съвършено тънък слой. В помещението да няма силно течение.

Добив:

корени: от 9 кг сурови - 2 кг сухи;

цвят: от 5 кг суров - 1 кг сух;

венчета: от 11 кг пресни - 2 кг сухи.

Съхранение: Корените се пазят и изпращат в торби. Да се преглеждат веднъж седмично, за да се провери да не са се запарили или мухлясали. Същото се отнася до листата и до цветовете. Особено последните трябва да се проветряват много добре, като се бърка с ръка до дъното на торбата, за да се види дали не са се навлажнили.

Венечните листа се съхраняват и изпращат в каси или кутии:

ИМЕЛ

Viscum album L.

Семейство Имелови - *Logantheae*.

Имена: бабини зъби, бяла лепка, бял имел, вимел, клейник, кукувича плюнка, омел.

а. mistletoe

и. visco

н. Mistel

ф. gui

р. омела

Находища: Среца се в цяла Европа и Азия, без северните държави и Северна Африка. У нас се среща много често в източната част на страната, докато другаде е по-рядък.

Описание: Имелът е паразитно растение, което расте върху широколистни и иглолистни дървета и е вечно зелен. Представлява кълбовиден храст с диаметър до 1 м, с вилужно разклонени клонки. Клонките са зеленикаво-кафеникави или жълто-зелени, лесно чупливи в съчлененията си. Листата са, както споменах, вечно зелени, срещуположни, кожести, целокрайни, жълто-зелени; при някои - овално-ланцетни, 2,5 до 3 пъти по-дълги, отколкото широки, при други - лопатовидни тесноланцетни, 4 до 5,5 пъти по-дълги, отколкото широки. Цветовете са двудомни, събрани по 5-6 в снопчета, жълтеникаво-зелени, мъчно забележими, седящи в основата на клончетата. Както мъжките, така и женските цветове имат по 4 венечни листа и 4 тичинки. Плодът е кълбест, на големина колкото грахово зърно, отначало зелен, впоследствие бял или зеленикаво-жълт, пълен с лепкава слюз. Клонките миришат неприятно, а цветът - обратно, мирише приятно и е медоносен. Имелът цъфти през март-април.

Прилики: У нас имелът се среща в няколко разновидности, които се различават по устройството на листата си. Всички те могат да се събират като билка. Търси се и т.нар. чер имел (*Loganthus europaeus L.*), който представлява по-малък храст, също вилужно-разклонен, паразитиращ най-вече върху дъба, а на някои места и върху кестените. Различава се от белия имел по това, че венчето му се състои от 6 листенца с 6 тичинки, а стъблото е нишковидно. Плодът е светложълт, овален. Главният му отличителен белег е, че листата не са вечнозелени, а опахват наесен! Вирее по същите места, по които и белият имел.

Дрога:

а. Stipites et Folia Visci или Herba Visci, или само Viscum album - младите клонки, заедно с листата, за предпочитане заедно с цветта или с плода.

б. Viscum quercis - клонките на черния имел.

Състав: Съдържа главно в кората и плодовете 6-7% каучукоподобна леплива смола, наречена висцин. Освен това сапонини, инузит, алкохоли, киселини, гликозид, витамин С и др.

Свойства: Клонките и листата трябва да са запазили жълто-зеления си цвят, а не да са станали кафяви. Сапонино-имеловата киселина е главната лечебна съставна част, която сваля високото кръвно налягане.

Употреба: Главно при повишено кръвно налягане, при атеросклероза, виене на свят, заболяване на яйчниците, кръвоизливи и др. **Плодовете могат да причинят смърт при малките деца!**

Бране: Най-добре е брането да става с помощта на стълба и всяко едно храстче да се отрязва с остър нож и непосредствено под първото разклонение на главното стъбло, след което да се спуска на земята внимателно, за да не се начупят клонките, които са много крехки. Запазено храстчето цяло, много лесно съхне. По тази причина, не е за препоръчване да се брули с прът. Брането може да става цяла година, но е добре да се бере или когато цъфти - през март и април, или когато зрее - през септември и октомври, понеже тогава съдържа в най-голямо количество лечебните вещества. В никакъв случай да не се смесва белият с черния имел при брането или при сушенето!

Сушене: Понеже имелът съдържа клей и слуз, той съхне много бавно и лесно почернява. За да се избегне тази опасност, препоръчва се да се изсуши във вид на цял храст, а не насечен или начупен на едри или ситни клечки.

Сушенето трябва да става на проветриво място, още по-добре, ако то става в затоплено, но проветрявано помещение.

След изсушаването се начупва много лесно на клечки с дължина около 1 пръст.

Съхранение: Изсушените клечки се пазят в рехави торби, в каси или в кошове. Износът се извършва в торби или каси.

КАДЪНКА *Papaver rhoeas L.*

Семейство Макови - *Papaveraceae*.

Имена: булки, див мак, канбула, панапуна, пукъл, слети коса.

а. corn-poppy   и. rosolaccio
н. Klatschmohn   ф. coquelicot

Находища: У нас се среща като ругерално растение по тревистите места и в нивите. В Северна България е едногодишно, а в Южна - двугодишно.

Описание: През някои години се явява като плевел и образува големи, красиви общества. Стъблото му достига височина до 1 м. То е често разклонено, покрито с власинки, с които са покрити листата и гръжките на цветовете. Цветовете са едри, единични, с двулистна чашка, която окапва, с 4-листно червено или червено-виолетово венче, дълго до 6 см и толкова широко, обикновено цялокрайно, много нежно, в основата с по едно черно петно. Тичинките нишковидни (при другите видове те са надебелели), с бял ръб наоколо.

Дрога: *Flores rhoeados* - само венечните листа, без тичинките и плода.

Състав: Венечните листа на кадънката съдържат алкалоид, който не е морфин (за разлика от питомния мак). Освен това съдържат слуз, червено багрило и др.

Свойства: Докато са пресни, миришат на етер, което при съхненето изчезва. Цветът им трябва да бъде синьо-червен, но не кафяв. На вкус са малко горчиви и слузести. Колкото и да са сухи, винаги стоят меки.

Употреба: Цветът се употребява като прибавка към гръдните чайове.

Бране: Берат се само червените венечни листа по време на цъфтежа, през май-юли. Щом се откъсне, цветът да се слага в кошницата, а не да се стиска в шепата, защото и най-малкото стискане причинява впоследствие почерняване на венечните листа. Най-удобно се берат, като се накъсат стъблата и се поставят в кошници, а после в къщи се изтръскат - венечните листа сами окапват и могат веднага да се положат да съхнат. По този начин се получава първокачествена стока.

Сушене: Сушенето трябва да става на проветриво, сенчесто

място без течение. Листата се разстилат само в един ред и не се пипат, докато не изсъхнат съвсем. Съхненето върви доста бързо. Но нека се има предвид, че те никога не стават съвършено сухи, чупливи, а винаги остават меки, като че ли влажни.

Добив: **цвят:** от 12 кг пресен - 1 кг. сух.

Съхранение: Сухата билка се съхранява в добре затворени каси и се проверява всяка седмица да не е мухлясала, или да се е запарила.

КАМШИК

Agrimonia eupatoria L.

Семейство Розоцветни - Rosaceae.

Имена: бутрак, маясьliche, мастика, охтивче, ребник.

а. agrimony **и.** agrimonia

н. Odermennig **ф.** aigremoine

р. релейник

Находища: Тази билка е почти космополитна. Расте обикновено край пътищата, плетищата, постните ливади и пасища, особено върху глинести почви. Предпочита храсталациите и изобщо не

толкова слънчевите, тревистите места. У нас се среща сравнително доста много из цялата страна.

Описание: От подземното стъбло излиза надземно, високо 50-100 см, което е изправено и окосмено. Листата са последователни, грубо изострени, отдолу сиви и влакнести. Понякога силно нападнати от оранжева ръжда. Цветовете са жълти, с 5 листчета и образуват дълго, гроздовидно съцветие. Цъфти през лятото и мирише приятно.

Прилики: У нас се среща предимно в Южна и Западна България още един вид - *A. odorata*, различаващ се от предишния по листата си, които са отдолу зелени, с къси власинки, а венчелистчетата са обратнойцевидни и отпред малко вдълбнати.

Дрога: *Herba Agrimoniae* - цъфтящата трева с листата, без корените и дебелите вдървени стъбла.

Състав: Етерично масло, дъбилни и горчиви вещества.

Свойства: Има слабо горчив и тръпчив вкус. Сухата билка трябва да е с цвят на прясната.

Употреба: Регулира много добре черния дроб и жлъчката. Пред-

пазва от образуване на пясък в бъбреците. При жлези, скрофули, туберкулоза (охтивче). За налагане на мъчно заздравяващи рани (маясьличе).

Бране: Най-добре е да се отрязва цялата трева, когато се развият първите цветове. Тя може да се бере и цяло лято, докато не е вързала още плод, само че тогава се отстраняват твърдите стъбла. И в двата случая корените не се събират. Тревата трябва да се реже, а не да се скубе, или да се къса с ръка, защото лесно се изскубват и корените, а това значи да се унищожи растението. Могат да се берат и само листата - през лятото, след прецъфтяването, като се късат отдолу нагоре, а не насрещно. Набраната трева може да се пренася и в дълбоки кошници.

Сушене: Камшикът се суши разстлан, не на букети. Съхне за 3-4 дни.

Добив: 9:2.

Съхранение: Изсушената билка се държи на камара и се прави на бали.

КАНТАРИОН *Erythraea centaureum.*

Семейство Тинтявови -
Gentianaceae.

Имена: горчило, жлъчка, на земята жлъчката, самакитка, треска, треска-виче, червен кантарион.

a. common centaury и. centaurea minore
н. Tausendguldenkraut ф. petite centauree

Находища: Вирее в Европа до 50° северна ширина. Среща се в Ориента чак до Персийския залив. Също в Северна Африка и Северна Америка. У нас расте както в низините, така и на височина до 1400 м по горските не много сухи ливади, сечищата, слънчевите пасища, планинските гори, обикновено в съжителство с други треви, по поляните и по слабо огряваните склонове.

Описание: Коренът на кантариона е обикновено двугодишен - през първата година се явяват листата във вид на розетка, а на втората година израства стъблото, високо 10-50 см, голо, четириръбесто, дебело около 2 мм, което се разклонява едва в горния си край. Листата са разположени кръстовидно, светлозелени, с 3-6

жилки, голи, целокрайни, приосновните във вид на розетка, дълги до 4 см, обратнойцевидни, по време на цъфтежа обикновено изсъхнали. Стеблените листа са приседнали, по-малки, по-остри, яйцевидно-ланцетни. Цветовете са събрани на върха на стъблото в многоцветна метлица, която е силно разклонена, но клонките сбити. Цветовете са розови. Те се отварят сутрин напълно, а вечер се затварят отново. Кантарионът цъфти през юли-август.

Прилики: У нас се срещат и други видове, прилични на кантариона, които се различават от него по това, че приосновните им листа не образуват розетка и стъблото им не е ръбесто. Те не са официални. Не е официален и *E. pulchella*, който много прилича на обикновения, обаче има стъбло, силно вилужно разклонено още от основата си и по-дребни цветове.

Дрога: *Herba Centaurii minoris* - цъфтяща трева, не по-дълга от 25 см.

Състав: Горчиви вещества, гликозиди, смола, малко етерично масло и др. Пепелното съдържание да не надвишава 10%.

Свойства: Всички части на кантариона са силно горчиви (на земята жлъчка). Билката трябва да е запазила естествения си цвят - зелен на листата и лилав на цветовете. Последните не трябва да са избелели, нито стъблото - пожълтяло.

Употреба: Служи като отлично средство за усилване на стомаха, против треска (оттам и името му трескавиче), за възбуждане апетита и др.

Бране: Билката да се отрязва (не да се скубе) поне 3 пръста над земята, но не по-дълга от 25 см, пресметнато от върха. По този начин се дава възможност на растението да цъфти втори път и да върже семе. Да се бере само при сухо, слънчево време, когато цветовете са разтворени. Късно следобед цветовете стават особено чувствителни и към съвсем слаба промяна на температурата и светлината, както и към допир. Отрязаните стръкове се навързват на букети.

Сушене: Букетите да се нанизват на тел и да се сушат на много проветриво място, на сянка. Когато се сушат бавно, вътре стават кафяви - почерняват. Ако се сушат на слънце - избелява цветът.

Добив: **Трева:** от 5 кг сурова - 2 кг суха.

Съхранение: Кантарионът се съхранява във вид на букети и се опакова в торби или в бали. Така се и транспортира.

КЕСТЕН

Castanea vesca L.

Семейство Букови - *Fagaceae*

Имена: клощане, кощен.

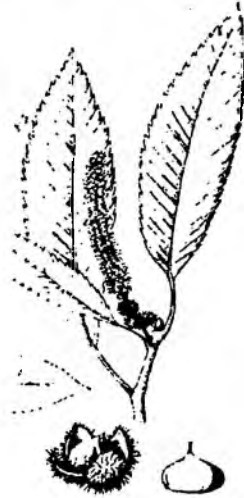
а. chestnut

и. castagno

н. Esskastanie

ф. chataignier

р. каштан

Находища: Кестенът е доморасъл в Средиземноморската област и в Мала Азия. Обича дълбоки, кремъкливи, рождкави почви, богати на калий и мек климат. В студените места не връзва плод.

Описание: Кестенът достига височина до 35 м. Кората му е гладка, маслино-кафява, а впоследствие става кафяво-сива и се напуква надлъжно. Разклонява се много - на Етна (Италия) се срещат дървета, короната на които е с диаметър 80 м! Листата са продълговато-ланцетни, донякъде кожести, дълги 8-25 см, по ръба изтеглени във вид на закривени, остри зъбци. Отгоре са лъскави, тъмнозелени, отдолу - голи, с множество прави жилки, с къси дръжки. Кестенът цъфти след като се разлисти добре. Зрее през август-септември.

Прилики: Да не се смесва с дивия кестен, който е описан като див кестен.

Дрога: *Folia Castaneae* - листата с дръжките.

Състав: Листата съдържат до 9% гъбилно вещество, около 6% минерални соли, захари, гликозид, мазнини, пектини и др., а плодовете - най-вече нишесте, захар и др.

Свойства: Листата имат тръпчив вкус.

Употреба: Употребяват се предимно при суха кашлица, придружена с гърчове, магарешка кашлица и при повишено ниво на албумин в кръвта. Плодовете са отлична храна. Като лекарство могат да се употребяват против диария, кръвохрачене и обилна менструация, но от друга страна, те образуват много газове, подуват стомаха и запичат, поради което не трябва да се ядат от болни от туберкулоза.

Бране: Листата се берат или преди цъфтежа - през май, или след като узрее плода - през септември-октомври. За целта с едната ръка хващаме клончето, с другата олющваме листата по посока към върха му. При това бране листата се разкъсват в основата

си, защото мъчно се отделят от опашките. Който иска да получи хубави, цели листа, да ги къса един по един срещу посоката на клончето. Брането по втория начин е по-бавно, но лък стоката има по-висока цена, защото представлява истинска аптекарска стока. Кестеновите листа нито се мацкат, нито се запарват лесно, затова могат да се слагат в какъвто и да е съд, дори и в прес-тилка. Дори и да се притиснат повече, нищо не им става. Наесен да не се берат пожълтели листа, нито лък наядени от насекоми.

Сушене: Листата съхнат сравнително бързо, стига да се разстелят на тънък слой и на сянка. Така те запазват хубавия си зелен цвят и не се сбръчкват. Ако се сушат на по-дебел слой, да се преобръщат поне веднъж на ден с вила, но да не се мълчат много, защото се чупят, когато са добре изсъхнали.

Добив: От 5 кг пресни листа се получават 2 кг сухи.

Съхранение: Изсушените листа се държат в сухо, проветриво помещение, защото могат да се навлажнят и да се развалят. Те се балират, след като предварително са престояли 1 нощ на влага. В противен случай ще се начупят много. Балите да се стягат повече, защото кестеновите листа са сравнително леки.

КОМУНИГА *Melilotus officinalis L.*

Семейство Бобови - *Leduminosae*.

Имена: жълта комунига.

а. field-melilot   и. meliloto odoroso
н. Steinklee   ф. couronne royale
р. желтый донник

Находища: Разпространена е в Средна Европа и Средна Русия, отчасти в южните части на Апенинския, Пиринейския и Балканския полуостров. Пренесена е в Северна Африка и Северна Америка. Отечество ѝ са Европа и Азия. У нас се среща като бурен или плевел навсякъде в страната по влажните тревисти места, из посевите и край пътищата. Комунигата е рудерално растение, обича глинестите, варовитите или слабо солените почви.

Описание: От дебелия и прав корен излиза дълго, разклонено и не много дебело стъбло, което достига на височина 30-100 и повече см. Листата са тройни, приличат на листата на детелината.

Цветовете са жълти, събрани по 30-60 в рядко гроздовидно съцветие, което е три пъти по-дълго от листата. Цветчетата са по-дълги от 3 мм, а прилистниците при основата си са зъбчати. Цветът мирише силно и приятно. Цъфти през лятото.

Прилики: На жълтата комунига много прилича бялата - *M. albus*. Различава се от нея по цветовете си. Понякога и тя се търси като билка, но в този случай да не се бърка с жълтата. Тя не мирише като последната. На жълтата комунига прилича и *M. parviflorus*, която се среща много наредко по тревистите места. Различава се от жълтата комунига по това, че цветовете ѝ са по-къси от 3 мм.

Дрога: а. *Herba Meliloti* - тънките цъфтящи стъбла.

б. *Flores Meliloti* - само отделните цветчета.

Състав: Съдържа кумарин и гликозида кумариген, етерично масло, мелilotова киселина, смола, дъбилни вещества и много соли.

Свойства: Сухата билка трябва да има вид на прясно-набрана (стъблото жълтозелено, цветовете жълти). Има блудкав и горчивичък вкус. Мирише доста силно на кумарин, но при стравяване между пръстите миризмата не се чувства.

Употреба: Вътрешно като успокоително и укрепващо средство при главоболие, слънчев удар, мигрена. Външно във вид на липи при възпалени гърди. Във вид на парна баня при болки в ушите.

Бране: Понеже стъблото е жилаво, да се реже с нож, косер или сърп. За да няма дебели стъбла, да се режат целите само на по-ниските растения (до 1/2 м височина), а от по-високите да се режат само страничните, които са сравнително по-тънки и при това само с добре развити цветове. По-добре е върховете на съцветията да не са съвсем разцъфтели, отколкото да са прецъфтели в основата си. Впрочем през септември последното е вече неизбежно, затова за предпочитане е брането да става в началото на лятото. Набраните стръкове да се нареждат в кошници или кошове в една посока, а не как да е, или пък да се връзват направо на букети. Цветът се бере, като се хване с шепа цялото съцветие и се олющи.

Сушене: Комунигата трябва да се суши на сянка, защото на слънце избелява, а и съхненето не се ускорява много. На сянка съхне за 7 дни, а на слънце - за 6. При сушенето да не се обръща, защото цветовете много лесно се ронят. Стръковете могат да се сушат или вързани на букети, или пръснати на не много дебел слой върху хартия, която впоследствие да не се употребява за сушене на други билки, понеже е поела миризмата на кумарина, отделен от сушената билка. Когато се прибира изсушената трева, ороненият цвят да не се изхвърля, а да се изсипва в балата, в която е прибрана дадена партида стръкове. Цветът съхне за 2 дни.

Добив: От 9 кг прясна трева се получават 2 кг сушена. Който смята

да продава цвета отделно, да има предвид, че добивът от него е 5:2.

Съхранение: Изсушената комунига трябва да се пази на тъмно и отделно от други билки. Най-добре е да се опакова веднага в ба-ли, които да се държат в отделно помещение. Съдове, в които е държана комунига, да не се употребяват за други билки, особено такива, които лесно поемат миризма.

КОПРИВА *Urtica dioica* L.

Семейство Копривови - Urticaceae.

Имена: гува, едра, обикновена коприва.

a. stinging nettle	u. ortica
n. grosse Brennessel	ф. grande ortie

Находища: Вирее по цялото земно кълбо, освен в Мадагаскар, Тropicеска и Южна Африка и полярните страни. У нас расте навсякъде по сухите тревици места, край оградите, по храсталаците, по си-норите на лозята.

Описание: Копривата има пълзящо, силно разклонено коренище. Стъблото ѝ достига височина 30 до 150 см, четириръбесто, цялото покрито с дълги парливи власинки, а между тях има и по-къси четинки. Листата са срещуположни, с гръжки, сърцевидно-ланцетни в основата и дълги 2-10 см, а широки до 5 см. Към върха листата са заострени, едро нарязани. Цветовете на върха на стъблото са или само мъжки или само женски, т.е. двудомни (dioica). Те са зеленикави и едва забележими. Събрани са във вид на увиснали класове (различие от гръцката коприва). Цъфти от юли до есента.

Прилики: На нея много прилича гръцката коприва. Тя е описана подробно и затова няма да се спирам повече на нея.

Дроги:

Folia urticae или **Herba urticae in foliis** - само листата;

Herba urticae - цялото растение без корените, докато е младо.

Състав: Прясната трева и пресните листа парят - власинките по тях отделят мравчена киселина, която предизвиква сърбеж по кожата. Семето и корените не отделят мравчена киселина. Копривата съдържа гликозид, ензим, слюз, восък. Листата се ценят заради съдържанието им на хлорофил (зелено багрилно вещество).

Свойства: Тревата и листата имат хубав зелен цвят, който е по-тъмен, отколкото на пряното растение.

Употреба: С прясна трева лекуват ревматизъм, като с нея нажулват съответната част от тялото. Пресни или изсушени листа дават на малокръвни за пречистване на кръвта, против хемороиди и косопад. С коприва подхранват малките пуйчета. Най-голяма употреба листата намират за получаване на хлорофил, който служи като безвредна растителна зелена боя за оцветяване на хранителни продукти.

Бране: Тревата се бере докато е млада, т.е. докато не е порасла повече от 20 см, като се отрязва най-добре с ножици и на ръцете се слагат ръкавици. Набраната трева се слага в кошници, без да се мачка.

Листата се обират от стъблата с ръкавици. При това не трябва да се стискат и мачкат, нито да се натъпкват в кошници. Още при брането да се отделят листата, наядени от насекоми или с разни образувания по тях. Могат да се берат от май до август.

Сушене: Тревата се разпростира на тънък слой в сухо, проветриво помещение, за да изсъхне по-бързо. В противен случай почернява.

Добив:

Трева от 11 кг прясна - 2 кг суха.

Листа от 5 кг пресни - 1 кг сухи.

Съхранение: Копривата се събира, пази и изпраща в торби или бали. Запасите трябва да се преглеждат всяка седмица.

КОРИАНДЪР *Coriandrum sativum*

Семейство Сенникоцветни -
Umbelliferae.

Имена: колендро (неправилно).

а. coriander

и. coriandolo

н. Koriander

ф. coriandre

р. кориандр

Находища: Отечество на кориандъра са Средиземноморието; Предна Азия и Индия. Диворастящ се среща сравнително малко, затова пък се култивира на

големи пространства в Англия, Германия, Италия, Русия, Унгария, Холандия, а също и в Мароко. У нас се среща в диво състояние, като плевел, но и се култивира. Предпочита закътани топли места и глинестоваровикуви почви, но може да вирее и във варовити и каменисти почви. Обича повече влага, докато е млад.

Описание: Коренът му е тънък, вретеновиден. Стъблото е право, кръгло, голо и силно набраздено. Приземните му листа са перести, с дълги гръжки, които окапват много бързо. Средните листа са двойноперести, а горните - силно нарязани. Белите или розови цветчета са събрани в сенник, с по 3-5 лъча. Цъфти през юни-август. Плодът е жълтокафяв, с диаметър 3-5 мм, с 5 главни и 4 междинни ребра. Цялото растение мирише доста силно, дори неприятно. Кориандровите йосеви са любимо място за опрашване от пчелите.

Дрога: *Fructus coriandri* - плодовете (погрешно наричани „семе“).

Състав: Главната съставна част на плода е етеричното масло - до 1%. Съдържа още 13% мазнини, захар, витамин С, дъбилно вещество, органични киселини, следи от един алкалоид и др.

Свойства: Сухият плод мирише слабо. Има сравнително приятен, но силен вкус, което се усеща още по-силно при дъвкане. Действа успокоително на стомаха и прогонва газовете.

Употреба: Най-вече за добиване етерично масло, при правене на ликьор и в сладкарската индустрия, също и като подправка. Като билка се употребява при стомашни болки, при гагене, гърчове и диария.

Бране: Жътвата се извършва докато плодът не е напълно узрял, защото лесно окапва. Щом като част от плодовете са добре узрели, т.е. добили са характерния светлокафяв цвят - обикновено през август - стръковете се жънат по роса със сърп (не с коса) и се връзват на малки снопчета. С тях се постъпва както с анасона.

Сушене: Казаното за анасона се отнася и за кориандръра. Добре е кориандрът да се сортира, когато ще се продава като аптекарска стока, защото едрият получава по-добра цена, а когато е за индустриална цел, всичко отива подред.

Добив: От 1 дка се получават 80-160 кг плод (семе).

Съхранение: Докато плодът не е изсъхнал, добре е да се преобръща от време на време с лопати, защото може да се запари, вследствие на което потъмнява и губи етеричното си масло. Добре изсушеният плод се държи на камари, а се транспортира в торби от по 50 кг.

КЪПИНА***Rubus fruticosus L.***

Семейство Розоцветни - Rosaceae.

Имена:

а. blackberry

и. гово

н. Brombeere

ф. гопсе

Находища: Отечество на къпината са Азия и Южна Европа. Разпространена е и навсякъде в субарктическия и по-хладния умерен пояс на северното полукълбо. У нас се среща в цялата страна, както в низините, така и в предпланините - до 1000 м височина, често пъти на големи общества, като предпочита планинските места, крайгорските пътища и храсталациите, обработените места, синуриите, каменистите склонове, били те хладни и влажни, или пък сухи и слънчеви.

Описание: Къпината е храст, достигащ височина до 2 м. Стъблата ѝ са покрити с шипове, остриетата на които са завити назад. Те са двугодишни и цъфтят на втората година. След като вържат, умират и на тяхно място покарват нови. Листата са с по 3-5 листчета, от долната страна покрити с бял мъх (когато къпината е на сухо място) или с редки власинки (ако расте на влажно). Плодът е ягода, съставена от 20-30 плодчета, лежащи върху обща куха основа, от която лесно се отделят. Отначало са червени, покъсно стават черни и лъскави. Къпината цъфти от май до юли.

Прилики: У нас къпината образува множество форми, всички могат да се берат и употребяват като билки, затова няма да ги изброявам.

Дроги: *Folia Rubi fruticosi* - отделните листенца (пера), без гръжките.

Състав: Съдържат соли, дъбилно вещество.

Свойства: Листата нямат миризма. На вкус са стипчиви. Трябва да имат зелен цвят, отдолу бял, както пресните листа, макар и малко по-тъмен.

Употреба: Външно - за гаргара. Вътрешно - като чай, против диария, дизентерия и др.

Бране: Най-добре е листенцата да се режат поотделно, с ножци или да се късат с дебели кожени ръкавици, след което да се слагат в кошници. Листа с некрасив вид да не се събират. Берат се цяло лято. Могат да се събират и листата от градински къпини, но да се пазят и изпращат отделно от дивите.

Сушене: Листата се разстилат на тънък слой в проветриво помещение. Най-добра стока се получава, като се разстелят листенцата едно по едно, с опакото надолу. Така изсъхват за един ден и имат много привлекателен вид. —

Добив: листа: от 9 кг сурови - 2 кг сухи.

ЛАЗАРКИНЯ *Asperula odorata*

Семейство Брошови - Rubiaceae.

Имена: бодисора, горска или миризлива лазаркиня, миризлив брош.

а. woodruff   и. asperula odorata
н. Waldmeister   ф. muguet des bois
р. ясменник

Находища: Почти в цяла Европа, Западна Азия и Северна Африка. У нас се среща в цялата страна в горите, предимно в буковите, в предпланинските и планински местности, винаги по сенчестите места.

Описание: Стъблото е високо 10-60 см., изправено, просто, голо, много нежно, само в прешлените с по един венец от белезникави четинки. Листата са елипсовидно-ланцетни или ланцетни, разположени обикновено в 4-5-6 кръга в прешлените, като долните кръгове имат по 6, а горните по 7-9, обикновено по 8 листа. Цветовете са гребни, снежнобели, събрани в щитовидно съцветие на върха на стъблото. Венчето - звънчевидно-фуниевидно, четиригелно. Лазаркинята цъфти през април-май и дори до средата на юни. (Цялото растение мирише слабо, но приятно (миризлива лазаркиня).

Прилику: У нас има няколко вида лазаркини, някои от които много приличат на миризливата, затова ще дам отличителните им белези за тяхното практическо разпознаване още на пръв поглед.

A. arvensis има сини цветове, затова трудно ще се сбърка с горната.

A. taurina има широки, елипсовидно-овални листа, разположени по 4 в прешлените. Цветовете ѝ са събрани в главичка.

A. rivalis има остро, грапаво, полегнало стъбло, а цветовете са събрани в сенниковидно съцветие на върха на стъблото и в средата на листата.

A.ciliata има пълзящо червено коренище. Долните листа са по 6, но горните само по 2-4 в прешлените. Цветовете са три- или четириделни.

Останалите 6 вида лазаркини, които се срещат у нас, имат или розови или жълти цветове, по които лесно се различават от миризливата.

Дрога: *Herba Asperulae* - цялата цъфтяща трева, без корените. Носи още името *Herba Matrisalvae*, а има и трето име - *Herba Hepaticae stellatae*.

Състав: Цялата трева съдържа кумарин, който придава характерната миризма на билката, особено на сухата. Освен това, лазаркинята съдържа горчиво вещество и дъбилна киселина. Коренът съдържа червено багрливо вещество (разтрит между пръстите, ги боядисва в червено).

Свойства: Изсушената трева изглежда много по-тъмна от прясната и има по-силна миризма от последната. Ако е брана след прецъфтяването, изобщо не мирише - липсва ѝ кумаринът!

Употреба: Като потогонно средство и за пречистване на кръвта.

Бране: Тревата трябва да се бере малко преди цъфтежа, още докато е напълна - от март до април. Цъфналата трева се търси по-малко, а прецъфтялата изобщо не се търси и не трябва да се бере. Тревата по никакъв начин не бива да се скубе с ръка, защото коренчетата на лазаркинята са много слаби и ще се отскубнат, а това значи да се унищожи тази билка. Тя е многогодишно растение и достатъчно е билкоберачът да я използва, като я отреже с ножица или нож почти над пръстта и да остави коренището, за да покара и на следващата година, и така да има какво да се бере няколко години подред. Набраната трева се поставя в кошница или кош, но да не се притиска много, защото и без това почернява, иначе ще почернее съвсем при съхненето!

Сушене: Първо да се почисти от чужди тревици, попаднали между нея при брането и след това да се разстели върху чиста хартия, а не направо на пода. Тази хартия впоследствие се изгаря, ако не се използва за сушене на нови партиди лазаркиня, но в никакъв случай не трябва да се използва за подложка при сушене на други билки, защото е поела много от миризмата на лазаркинята и ще я предаде на новата билка. По тази причина не трябва да се суши лазаркинята направо върху пода. Лазаркинята съхне бавно - средно за 1 седмица, затова да се разстила на съвършено тънък слой, за да не се забавя съхненето повече, отколкото е необходимо, иначе ще почернее много. Билка, брана след прецъфтяването, съхне сравнително по-бързо, не почернява, но и не мирише, понеже не съдържа

никакъв кумарин. Той се образува преди и при цъфтенето.

Съхранение: Като се има предвид гореизложеното, задължително е лазаркинята да се държи в добре затворени съдове, отделно от другите билки, по възможност в отделно помещение. В никакъв случай не трябва да се държи, а още по-малко да се опакова, заедно с други в един и същи съг!

ЛАЙКА

Matricaria chamomilla L.

Семейство Сложноцветни -
Compositae.

Имена: лайкучка, погрумиче, роман.

а. chamomile   у. chamomilla

н. Kamille   ф. chamomille

Находища: Отечеството на лайката е Европа. Вирее още в Западна Азия, Индия и Афганистан. Пренесена е в Австралия и Северна Америка. В Белгия, Германия и Франция се култивира т.нар. римска лайка. У нас се среща из цялата страна по сухите тревисти и буреняса-

ли места, покрай пътищата, из запустелите дворове и по нивите. Предпочита почви, съдържащи сода.

Описание: От тънкия влакнест корен излиза голо, право или наведено и много разклонено стъбло, високо 20-50 см. Листата са просто или двойноперести и тънки, сочнозелени. Цветовете са с дълги дръжки, събрани в цветни кошнички. Цветното легло при младите цветове е полукълбесто, а при по-старите - конусовидно и винаги кухо. Затова е и меко (отличителен белег). Сложният цвят се състои от 12-18 женски цветове с бели езичета и множество дребни, жълти, хермафродитни, тръбести цветове. При по-старите цветове белите езичета са провиснали надолу. Цъфти от май до август.

Прилики: Всички други видове лайка, които се срещат у нас, не трябва да се берат като такива. Отличават се главно по това, че цветното им легло е плътно, а не кухо. Затова е твърдо. Освен това, другите видове или не **миришат** - полската лайка (*Antem. argvensis*), или **миришат неприятно** - кучешката лайка (*Antem. cotula*). Някои **бъркат** лайката с паричките (*Bellis perennis*). Цве-

товете на последните са с твърдо цветно легло, при това от долната страна са червеникави. Самото растение е ниско и с едно стъбло, на върха на което има само един цвят.

Дрога: *Flores chamomillae vulgaris* - цветовете без дръжките.

Състав: Лайката съдържа синьо етерично масло, смола, гуми, горчиво вещество, соли и др.

Свойства: Цветът запазва приятния си мирис и след изсъхването. Цветната кошничка да е запазена по възможност напълно, т.е. белите езичести цветове да не са наронени. Дръжките да не са по-дълги от 1 см. Вкусът на лайката е горчив. Трябва да съдържа най-малко 0,4% етерично масло.

Употреба: Лайката се употребява външно за промивки на гърлото, очите и матката, за плакнене на устата. Вътрешно - като чай - при заболявания на пикочния мехур и стомаха. Чай от лайка може да се дава и на кърмачета, дори ги закърмят с такъв чай, когато в първите дни майките нямат мляко, очистително средство.

Бране: Брането на лайката да става по възможност цвят по цвят, особено когато се бере едър цвят, какъвто го има по торните места. По-бързо става брането, като се подложат под цветовете разперените пръсти на едната ръка и се отскубват с дърпане ръката нагоре. Още по-лесно и по-бързо става с особени гребени, направени от едно парче дърво, на едната страна, на което има забити дълги гвоздеи. Остриетата им излизат през дървото и се закривяват малко нагоре. Под дървото има прикрепена торбичка и набраният цвят пада направо в нея. Само че браненият по този начин цвят често е с доста дълги дръжки, които трябва после да се късат. Необходимо е и да се сортира. Не трябва да се берат прецъфтели цветове, защото те не съдържат ценното етерично масло. Беритбата да става в сух слънчев ден по време на цъфтежа - от май до август. Да не се берат и незрели цветове, след изсъхването им изглеждат повече зелени, отколкото жълти. Набраният цвят да се слага в плиткі кошници и да не се тъпче.

Сушене: Лайката много лесно се запарва, затова набраният цвят да се разстила по възможност веднага, и то на много тънък пласт. Докато не изсъхне съвсем, да не се пипа, много лесно се наронват белите му езичести цветове. При сухо време съхненето става за 4 дни, а при влажно е добре да се суши в затоплено помещение. Лайката би трябвало поначало да се доизсушава при изкуствена топлина, тъй като вътрешността ѝ мъчно изсъхва. Сушена на слънце, губи етеричното масло и почернява, също и браната при роса и след дъжд лайка.

Добив: Цвят: от 9 кг пресен - 3 кг сух.

Съхранение: Лайката поглъща влага от въздуха и затова да се съхранява в добре затворени съдове, поставени в сухо помещение. От време на време да се проверява да не е започнала да прекипява. Преди да се продава, е добре да се сортира по големина поне на три вида, като се прекара леко през сита с отвори 5 и 3 мм. Наронните бели езичести цветове да не се изхвърлят, а да се изпратят заедно с друга стока, но в отделна каса. Изпращането да става само в каси, понеже лесно се рони.

ЛИПА *Tilia cordata Mill*

Семейство Липови - Tiliaceae.

Имена: липа

а. linden

и. tiglio

н. Linde

ф. tilleul

Находища: Вирее в Европа и Северна Азия, а у нас навсякъде по горите и храсталците, по каменистите склонове в предпланинския и долиннопланинския пояс. Обича хумусни почви, които през лятото изсъхват добре. Вирее както в богати, така и в бедни варовити почви. Представлява дърво, високо до 30 м, живеещо 150-600 години.

Описание: Едрolistна липа - *Tilia platyphyllos Scop.*, *T. officinarum Crantz*, *T. grandifolia Ehrh.*:

а. female lime

и. tiglio nostrale

н. Sommerlinde

ф. tilleul femelle.

Листата от двете страни имат меки, прости и едноцветни власинки, които понякога отдолу са по-светли. Те са едри, дълги 8-15 см и толкова широки (оттам и името ѝ едрolistна липа). Цъфти най-рано от всички видове липи - през първата половина на месец юни. Цветовете ѝ имат 5 тънки, отворени, жълти венечни листенца и 30-45 тичинки. Миришат силно. Всяко кичурче има 2-5 цветчета, обикновено са три на брой - най-малко от трите вида! Прицветниците са широки от 18 до 20 мм и не по-дълги от 10 см.

Прилики: У нас се срещат още други три вида липи:

1. Дребнолистна, черна липа - *Tilia cordata* mill., *T. parvifolia*, *T. ulmifolia* Scop., *T. microphylla* Willd. Листата ѝ са дребни (оттам и името ѝ дребнолистна липа), от двете страни голи и тъмнозелени (черна липа). В ъглите с ръждиви до червени брадички (характерен белег). Цъфти 2 седмици по-късно от едроллистната липа. Цветовете имат 5 тънки, жълтеникаво-бели венечни листа и 20-30 тичинки. Миришат приятно, поради което този вид се ценя най-много от всички останали. Всяко кичурче има 5-15 цветчета, обикновено 5-9. Прицветниците са като тези на едроллистната липа, само че малко по-къси - до 7,5 см.

2. Сребриста, бяла липа - *Tilia argentea* Desf., *T. alba*. Листата ѝ са доста едри, отдолу с гъсти, звездовидни, светлосиви власинки, които им придават сребрист оттенък (характерен белег) - оттам и името ѝ. Цъфти най-късно от всички видове липа - заедно с дребнолистната или малко след нея. Цветовете имат 5 дебели, жилави, жълтозелени венечни листенца, повечето затворени. Освен това имат и 5 стаминодии, които така приличат на венечни листа, та изглежда, че венечните са 10 на брой (много характерен отличителен белег). Миришат силно. Тичинките са 30-40 и са два пъти по-къси от венечните листа (също характерен белег). Прицветниците са дълги до 10 см и повече, в горния си край - широки повече от 2 см, с дебели жилки, с реснички, които лесно се усещат на езика (също характерен белег!). Изобщо бялата липа се различава толкова ясно от останалите, както като растение, така и като дрога, че мъчно може да се обърка с останалите видове. Тази липа не бива да се смесва с другите видове.

3. Червената липа (*Tilia rubra* DC., ssp. *coarctata* (K. Koch)) прилича много на едроллистната, само че листата ѝ отдолу са голи и имат червени власинки между листните жилки (оттам името ѝ червена липа). Освен това дрогата може да се познае по това, че прицветниците ѝ са като тези на дребнолистната, а цветчетата като на едроллистната. Цъфти едновременно с едроллистната липа.

Дребнолистната и бялата липа обичат малко по-топлите места, а останалите се качват и по-нависоко.

От горното описание се вижда, че не може да стават грешки между видове липов цвят, стига билкосъбирачът да вникне от малко поне в различията на отделните признаци на четирите вида. Неговата задача се улеснява и от обстоятелството, че различните видове цъфтят в различно време, а тези, които цъфтят едновременно, се различават външно много лесно.

Дроги: *Flores Tiliae s.br.* - цветът заедно с прицветника;

Flores Tiliae s.br. - цветът без прицветника.

Състав: Цветът съдържа етерично масло, слуз, восък, гъбилни вещества и захар. При прицветниците липсва само етеричното масло и захарта. Както цветът, така и прицветниците съдържат гликозиди, които именно действат за отделянето на потта.

Свойства: Цветът трябва да запази естествения си жълтеникав цвят. Прицветникът да е линейно-ланцетовиден, кожест, целокраен, мрежовиден, жълтеникавозелен. Сухият цвят е почти загубил хубавия си меден аромат.

Употреба: Като силно потогонно средство, дори при лица, които мъчно се потят, при настинка, хрема, ангина при малките деца. Някои смятат, че продължителната употреба на липовият цвят действа неблагоприятно върху сърцето.

Бране: Един много осъдителен навик у нас е да се чупят цели клони, дори да се секат целите дървета и след това да се обира цветът от тях. Липовото дърво и неговите клони са достатъчно здрави и жилави, за да издържат тежестта на всеки берач, ако той се покатери на самото дърво и бере с кошница само цвета. По този начин цветът не се наранява, не почернява и получава най-добрата цена. В противен случай се получава липов цвят, който въобще не може да се пласира на чуждия и вътрешния пазар. Да се бере добре разцъфналият, но не прецъфтял цвят, особено онзи, който вече е вързал плод. Беритбата да се извършва само в сухо, слънчево време, когато цветът е най-ароматичен.

Сушене: Понеже прилистниците дават възможност на въздуха да прониква по-лесно между отделните цветове, липовият цвят, когато е с прилистниците, може да се суши и на по-дебел пласт - около 3 пръста, но в проветриво помещение и от време на време да се преобръща, само че леко. Цветът без прилистниците да се разстила на тънък слой.

Добив: От 4 кг пресен липов цвят с прицветниците се получава 1 кг сух.

Съхранение: Цветът се пази и изпраща в торби. Преди да се транспортира да се провери да не се е запарил.

ЛОПЕН

Verbascum thapsiformae schrad.

Семейство Живеничеви -
Scrophulariaceae.

Имена: билчина, дивизма, едър лопян, лепян, лопен, овча опашка, папалеч, припъл, риби биле, свецилка.

- a. mullein   u. verbasco
н. Konigskerze, Wollblume
ф. molene faux, bouillon blanc.

Находища: Отечество на лопена са южна и средна Европа, но вирее из целия континент. У нас се среща по храсталациите, редките дъбови гори, горските поляни, сечищата, пожарищата, по сухите насипи, сухите пясъчливи места, кремъкливите и пясъчливи изкопи, по жп насипи.

Описание: От белия, вретеновиден, дълъг и разклонен корен през първата година покарват приосновните листа във вид на розетка, а едва другата пролет покарва право, доста дебело стъбло, високо 1-2 м, което обикновено не е разклонено. Върху добра почва се разклонява в горния си край. Стеблените листа са продълговато-елипсовидни, малко или много заострени, покрити с гъсти звездовидни власинки, поради което листната повърхност не се вижда. Цветовете са разположени по 2-9, обикновено по 4, в класовидни възли и се развиват отдолу нагоре. Венечните листа са жълти, плоски или почти плоски, доста големи - 25-50 мм в диаметър, срастнали помежду си и образуват синия. От 5-те тичинки трите са по-къси и с бяла вълна, а двете по-дълги и голи, при това последните са 1,5 до 2 пъти по-дълги от техните низбягващи прашници. Двете горни венечни листчета са най-дребни, а долното - най-едро. Дяловете са широки до 1,5 см и синиевидни.

Прилику: *V. phlotoides* - белия лопен, също официален. Прилича много на едрия, с тази разлика, че листата му са седящи и едва низбягващи. Освен това двете по-дълги тичинки са 3-4 пъти по-дълги от късите, низбягващи прашници. Венечните листа са 6-9, широки 2,5 см.

Другите видове лопен, каквито се срещат доста у нас, не са официални и не трябва да се берат. Те се различават от предшните два по това, че стъблата им са силно разклонени и значително по-къси. Цветовете им са или тъмножълти, или виолетови, при

това дребни. Листата им не са покрити с мъх. Срещат се повече на групи, а не поединично, както едрия и белия лопен.

Дрога: *Flores Verbasci* - цветовете от едрия и белия лопен с приседналите тичинки, но без чашките.

Състав: Цветът съдържа доста захар и други въглехидрати, слуз, клей, сапонин, багрило и други вещества. Пепелното съдържание не трябва да надвишава 4,8%.

Свойства: Цветът има приятна миризма на мед. На вкус е сладникав и слузест.

Употреба: Служи като омекотително средство при болести на дихателните органи, обикновено в смес с други билки. Освен това го употребяват при някои ушни болести, хемороиди и др.

Бране: Цветовете да се берат само в сухо време, по възможност сутрин много рано. Да се хваца само цветът и леко да се отскубва от чашката. Набраните цветове веднага да се слагат в плътка кошница и да не се притискат дори в шепи, защото много лесно се чупят и потъмняват. Да не се берат разтворени цветове. За предпочитане е да бъдат още във вид на звънче, дори и да са затворени. Те разцъфтяват впоследствие, при съхненето. Беритбата се извършва по време на цъфтежа - от юни до октомври.

Сушене: Цветовете трябва да се разстилат един по един върху хартия и отгоре да се постели кърпа, но така, че да не се свишат цветовете. После, като се мине с ръка по кърпата, ще се сплескат. По този начин се избягва силното сбръчкване на цвета при сушенето - той изглежда по-едър и запазва хубавия си вид. Сушенето трябва да става бързо и на слънце. Най-добри резултати се получават, когато цветът се остави да завехне 1 ден на сянка, а на следващия ден се суши на слабо слънце (25-30°C). По този начин доизсъхването изисква само 1-2 часа. Само на сянка никога не може да изсъхне напълно, понеже поглъща силно влагата от въздуха. Случайно намокреният цвят може да се спаси, ако веднага се изложи на слънце. Стига да не бъде смачкан, той запазва хубавия си жълт цвят.

Добив: **Цвят:** от 15 кг пресен - 2 кг сух.

Съхранение: Понеже е силно хигроскопичен, сухият цвят трябва да се съхранява в плътни затворени тенекиени съдове и в такива да се транспортира. При съхранението е добре да се постави негасена вар, която да поглъща влагата. Най-добре е да се опакова направо в тенекиени кутии, веднага щом се прибере от слънцето - още топъл. В този случай няма нужда да се слага вар. След известно време опакованият цвят може да се понатъпче и върху него да се сложи друг, докато се запълни съдът догоре.

ЛЮБИЧИЦА *Viola tricolor L.*

Семейство Теменугови - *Violaceae*.

Имена: корорче, мушанка, трицветна теменуга.

а. pansy

и. viola del pensiero

н. Stiefmutterchen

ф. pensee sauvage

Находища: Вирее в Европа, освен в Португалия, Испания, Швейцария и Северна Русия. Среща се още в Предна и Средна Азия, Индия, Южна Америка и северните Анди. У нас вирее по ниските места и равнините, по сухите тревисти и каменисти места, по храсталациите, орниците, посевите, често пъти като плевел. Расте върху всички почви, различни от варовиковите.

Описание: Коренът е вретеновиден, с множество влакнести коренчета. От него излиза едно просто или разклонено, кухо, триръбесто стъбло, високо 10 до 30 см, право или пълзящо, но с изправени, голи клонки, в основата си винаги без издънки (различие от горската теменуга). Листата са последователни; приосновните овално-сърцевидни, стеблените продълговато-елипсовидни до ланцетни. Прилистниците перести и лировидни. Цветовете са единчни, върху дълги дръжки. Оцветени са различно. Върху песьчливите ниви са обикновено дребни и двуцветни. Някои са по-малки от чашечните листа и са само с жълти венечни листенца. При други цветът е по-едър от чашката и двете му горни устни са виолетови, а трите долни - сини, или пък средната от тях - жълта. Има и видове с бели и жълти венечни листа. Цъфти от април до октомври.

Прилики: У нас се срещат много видове, които приличат повече или по-малко на описания. Всички те могат да се берат, доколкото цветовете им приличат на горния.

Дрога: *Herba Violae tricoloris* - цялата цъфтяща билка, без корена, със сини и жълти цветове.

Herba Violae jaseae - същата, с чисто жълти цветове.

Състав: Съдържа следни алкалоиди и други вещества.

Свойства: Билката има сладникав и слузест, слабо горчив и малко лют вкус и особена миризма.

Употреба: Народната медицина си служи с нея за пречистване

на кръвта при кожни болести у децата.

Бране: Отрязва се цялата билка над земята, без корените и некрасивите приземни части. Да не се скубе, понеже лесно се отскубват самите корени. Беритбата се извършва по време на цъфтежа - от май до септември, като се внимава да не се бере трева, завързала вече плод.

Сушене: Сушенето може да става и на слънце, като се разстели и после се събере на снопове. Изсъхва за 3-4 дни. Трябва да изсъхне и плодникът, иначе може да предизвика мухлясане на цялата стока.

Добив: Трева: от 11 кг прясна - 2 кг суха.

Съхранение: Сухата билка се опакова и пази в торби или бали, на сухо място.

МАЛИНА *Rubus idaeus L.*

Семейство Розоцветни- Rosaceae.

Имена:

а. raspberrу

и. jampone

н. Himbeere

ф. framboise

Находища: У нас това растение е доста разпространено по влажните горски места, особено по сечищата, където обхваща обширни пространства. Също по скалистите сипеи, каменистите склонове; във всички наши планини, стръмните

гористи и слънчеви каменисти места. Отглежда се и изкуствено.

Описание: Стъблата са двугодишни. Цъфтят на втората година и след като вържат - умират, а на тяхно място покарват нови. Листата на едногодишните стъбла са перести, с 5-7, рядко с по 3 листчета. От долната страна имат бял мъх, а отгоре са зелени. Съцветието е метличесто-гроздовидно. Плодът е червена ягода и се отделя от плодната ос. Малината цъфти през юни-юли.

Дрози: *Folia Rubi idaei* или *Herba Rubi idaei* - листата, както от диви, така и от питомни малини.

Fructus Rubi idaei - само дивите, изсушени малини, без плодната ос и чашката.

Свойства: Листата трябва да запазят естествения си цвят - отдолу бели, а отгоре хубаво зелени. Листата на градинската малина отдолу са светлосиви, а при дивата - сребристобели. При дивата ли-

стните жилки личат по-добре. Плодът трябва да има приятен дъх.

Състав: Плодът съдържа органически киселини, захар, етерично масло. Пепелното съдържание трябва да е 0,5%.

Употреба: Листата се използват против разстройство и като съставна част на гръдните чайове. Плодовете също се използват за чай.

Бране: Листата се отчупват с нокти, заедно с дръжките (целите петурки) и се слагат в кошницата. Листата с лош цвят, с петна, почернели или увехнали, предварително се отстраняват и не се берат. Могат да се берат и листа от питомни малини, но никога да не се смесват с тези на дивите! Да не се смесват и с листата на къпината! Беритбата на листата се извършва през цялото лято - от юни до септември. За предпочитане е да се берат листата само от едногодишните, младите клонове.

Плодът се бере, когато е напълно узрял - през юли-август, като се откъсва от плодната ос на самото място.

Сушене: Листата се разстилат на тънък слой и не трябва да се обръщат докато не изсъхнат напълно. Така те съхнат доста бързо и запазват естествения си цвят. Най-добра стока се получава, като се разстелят лист по лист, с опакоето нагоре. Така съхнат и по-бързо.

Плодът се суши на силно проветриво място и се доизсушава с помощта на изкуствена топлина, но не на слънце, защото избелява.

Добив: Листа: от 9 кг пресни - 2 кг сухи;

плод: от 5 кг пресни - 2 кг сухи.

Съхранение: Листата на малината се съхраняват и изпращат в торби. При това листата от дивите малини се опаковат отделно от тези на питомните. Сухите малини също се пазят и транспортират в торби.

МАТОЧИНА *Melissa officinalis L.*

Семейство Устоцветни - Labiatae.

Имена: матичина, матечина, пчелиняк.

a.balmint

u.melissa

n.Melisse

ф.melisse

Находища: Отечеството са ѝ Северна Африка и Предна Азия. На много места се отглежда изкуствено, било като билка, било като медоносно растение.

Описание: Има силно разклонен корен.

Стъблото е високо 30 до 100 см. То е четириръбесто. Листата са яйцевидни или сърцевидни, срещуположни, по ръба нарязани, с малко космици, с дълги дръжки. Розово-белите цветове са разположени в съцветия, обикновено в средата на горните листа. Цъфти през юни-август.

Прилику: У нас се среща една разновидност, *Melissa off., var. hirsuta*, която мирише по-слабо. Листата ѝ са по-едри, от двете страни космати. Тя не трябва да се бере, понеже не е официнална.

Мачото биле (*Nepeta cataria*) много прилича на маточината по миризмата. Листата му са сърцевидни, от горната страна с меки косми, от долната - със сив мъх.

Някои **бъркат маточината с Божомо гръвце (*Artemisia abrotanum*)** или с **Богорогичето (*Calamintha off.*)**, които също имат лимонова миризма, но съвсем не приличат на маточината.

Дрога:

Folia Melissaе - листата;

Herba Melissaе - цялата трева, около 25 см от дългите стръкове, без цвят.

Състав: Освен етерично масло, листата съдържат гъбилно и горчиво вещество, смола и др.

Свойства: Както стъблото, така и листата миришат много приятно. Имат лимонов аромат. При сухата билка тази миризма се проявява по-слабо, по-силна е когато се разтрие между пръстите. По нея маточината се отличава от описаната по-горе разновидност, както и от мачото биле. Листата трябва да са запазили своя естествен цвят, който е малко по-тъмен, отколкото при прясната билка. Вкус подобен на лимон, леко горчив, стипчив. Листата не трябва да съдържат повече от 14% пепел.

Употреба: Маточината успокоява нервите и болките на нервна почва. Употребява се като укрепващо, също и като потогонно средство. Прогонва газовете.

Бране: Листата се берат лист по лист, заедно с дръжките, малко преди и по време цъфтежа. Брането да става само в сухо, слънчево време, след като се вдигне росата, иначе листата лесно почерняват при сушенето. Набраните листа да се слагат в плитки кошници и да не се притискат, защото ще почернеят. По-удобно е да се коси цялата трева и в къщи да се откъсват листата. По този начин се отлага цъфтенето и може да се получат две и три коситби. Третата коситба може да се извърши чак наесен и няма опасност от измръзване, тъй като веднъж окосената маточина става по-устойчива на студа.

Ако се коси тревата, това да стане преди да е цъфнала и дока-

мо стъблото не е много дебело. То и без това изтънява при съхненето. Да не се берат стъбла почти без листа. Първата коситба се извършва към средата или края на юни, втората през август.

Сушене: Листата се сушат на сянка, разстлани на тънък слой, за да могат да изсъхнат бързо, иначе лесно почерняват.

Билката се суши на букети, закачени на тел, на сенчесто и проветриво място. Да се внимава да изсъхнат много добре върховете, иначе могат да причинят запарване на стоката!

Добив: Листа: от 9 кг пресни - 2 кг сухи;

трева: от 5 кг прясна - 1 кг суха.

Съхранение: Листата да се съхраняват в покрити кошове или в каси. Транспортират се също в каси.

Травата се опакова на букети, в бали или торби. Да се проверява един път седмично да не се е запарила.

МАЩЕРКА

Thymus serpyllum L.

Семейство Устоецветни - Labiatae.

Имена: бабина душица, майчина душица, матерка, чобрица.

а. mother of thyme   и. répolino

н. Quendel   ф. serpolet

р. богородская трава

Находища: Отечество на мащерката са крайбрежните страни около Средиземно море. У нас се среща в цялата страна по слънчевите или полусенчести места, върху кисели до алкални почви, по хълмовете, каменистите места, край горите, ливадите, върху скалите и край оградите, от морското равнище до снежната граница. Не обича солените почви, горските сенки и застоялата влага.

Описание: Коренището е тънко, дървено и слабо заковано в земята. От него излизат множество тънки, сухи, кръгли или четвъртити стъбла, високи 10-20 см, отначало пълзящи, по-нагоре изправени и образуващи гъсти туфи. Листата са срещуположни, с къси дръжчици, различни по форма - линейни до яйцевидни или лопатовидни, целокрайни, голи или различно окосмени. Цветовете - бледочервени, събрани в кръгли главички на върха на цветоносните клонки. Имат характерна, приятна миризма. Цъфти цяло лято. При-

Влича пчелите.

Прилики: Това растение се характеризира със своето голямо разнообразие във видовете и разновидностите. У нас има 35 вида и над 80 разновидности мащерка. Всички те могат да се берат като билка, обаче винаги да се сортират видовете и разновидностите поотделно, а не да се смесват в едно, макар че се предлагат все като мащерка. Трябва особено да наблегна на обстоятелството, че у нас нито се среща, нито се отглежда вида *Thymus vulgaris*, известен като дрога под името *Herba Thymi*. Този вид се култивира на Запад и прилича външно по-скоро на чубрицата, отколкото на мащерката. Така че добре да се внимава, когато се предлага мащерка.

Дрога: *Herba Serpylli* - цялата цъфтяща трева, без корените.

Състав: Съдържа етерично масло, сапонин, смола и дъбилно вещество.

Свойства: Сухата трева трябва да притежава цвета на пряната. Тя мирише също силно и приятно и наподобява миризмата на чубрицата. След като се стрие между пръстите има приятен, леко лютив вкус. Добре цъфналата и прецъфтяла трева има вкус на хвойна.

Употреба: Главно като подправка. Освен това се употребява външно при наранявания, натъртване - във вид на лапи, възглавнички или бани. Вътрешно при спазми в стомаха и червата, за пречистване на кръвта, а най-много против магарешка кашлица.

Бране: Мащерката не трябва да се коси направо с косата или сърпа. Тя расте по тревистите места и обикновено е смесена с много други треви, затова брането ѝ да става по следния начин: хваща се с едната ръка толкова от тревата, колкото може да се държи, а с другата се срязва с помощта на сърп или нож, докдето спдигат здравите, зелени листа. Така отрязаната китка се почиства от чуждите треви и се слага в кош или торба. Никога да не се скубе тревата с ръце, защото се отскубва с корените. Брането да става при сухо, слънчево време, най-добре след 9 часа, когато тревата е започнала да мирише силно. Извършва се непосредствено преди или при цъфтежа, никога след него. Преди цъфтежа количеството на етеричното масло е два пъти по-голямо, отколкото при цъфтежа. От друга страна качеството на това масло е също два пъти по-добро, отколкото онова, което се получава при пълния цъфтеж на растението. Освен това браната преди цъфтежа трева има много мек, приятен вкус, който напомня този на чубрицата, докато браната при или след цъфтежа има вкус на хвойна - в нея преобладава смолата.

Често в чужбина искат мащерката лющена, т.е. обрани само ли-

стата, без клонките. В такъв случай олющването трябва да става по посока от върха на тревата към корена, като се придържа леко към върха (цвѐта).

Сушене: Мащерката се суши разстлана - не на букети. Тя може да се разстила и на по-дебел слой, обаче трябва да се преобръща поне един път дневно, за да съхне по-равномерно и по-бързо. Разбира се, че най-бързо съхне, когато е разстлана в еднореден слой. Във втория случай съхненето трае 3 дни, а в първия продължава цяла седмица. Олющените листа изсъхват за 2 до 3 дни. Както тревата, така и листата, да се сушат на сянка, защото на слънце избялват и губят от маслото си.

Добив: От 7 кг пресна трева се получават 2 кг суха. От 9 кг прясна трева се получават 2 кг сухи (оронени) листа.

Съхранение: Както тревата, така и листата да се съхраняват в затворени съдове, за да не изветрява маслото им. Тревата се изпраца на бали, а листата в торби.

МЕДУНИЦА

Pulmonaria officinalis L.

Семейство Грапаволистни -
 Boraginaceae.

Имена: меча пита, мъремичи.

а. lungwort   и. pulmonaria

н. Lungenkraut   ф. pulmonaire

р. медуница

Находища: Вирее в Средна и Източна Европа. У нас се среща по храсталациите и във влажните едроллистни гори, предимно в предпланинските и планинските местности. Расте както по варовитите, така и по бедните откъм вар почви.

Описание: От тънкото коренище израства напролет цветното стъбло, високо 10-12 см, снабдено с разперени четинки и железисти власинки, на върха на което са събрани в рядък грозд увисналите цвѐтове, отначало червени, а после - сини. Обикновено в едно и също съцветие се срещат червени, сини и виолетови цвѐтове. Приосновните летни листа, които образуват розетка, са яйцевидни или овално-ланцетни, в основата сърцевидни, целокрайни или с дребни зъбци, с множество власинки от двете страни, отгоре

тъмнозелени и със сребристи петна, отдолу бледозеленикави и без петна, дълги 6-10 см и широки 3-5 см, с дръжки не по-къси от самите листа. Цъфти от март до юни.

Прилику: На гореописания вид много прилича разновидността *Var. obscura*, листата на която нямат сребристи петна или пък са неясно очертани. Дръжките на листата са по-дълги от самите листа. Цветовете ѝ са виолетови. Среща се в планините и предпланините. Тази разновидност не трябва да се бере като билка! **Видът *P. angustifolia*** се различава от горния по това, че няма сребристи петна по листата. Другите **два вида - *P. rubra* и *P. mollissima*** имат ланцетни или елипсовидни листа, които се стесняват постепенно в дръжка, която е обикновено по-къса от самия лист. При това цветовете на *P. rubra* са червени, със сини прашници, а на *P. mollissima* са синьо-виолетови, с жълти прашници. И тези три вида не трябва да се берат като билки.

Дрога: *Herba Pulmonariae* - само приосновните летни листа, не цялата билка, макар че дрогата носи на латински името *Herba*, а не *Folia*! Причината е в това, че ако се изсуши цялата трева, тя получава много некрасив вид.

Състав: Листата съдържат слуз и дъбилно вещество.

Свойства: Сухите листа са също така гранава, както пресните. Не миришат, а на вкус са тръпчиви и слузести. Трябва да са запазили естествения си цвят.

Употреба: При възпаление на дихателните органи, включително и туберкулоза (оттам произлиза и латинското ѝ име пулмонария, от пулмонум - бял дроб).

Бране: Берат се само приосновните летни листа с дръжките, без корените! Брането да става през лятото, когато започне да прецъфтява и след като прецъфти билката, дори до края на август. Набраните листа се слагат в кошница или кош, но да не се притискат много.

Сушене: Листата се разстилат в тънък слой и тогава съхнат само за 1-2 дни! Разстлани на дебел слой, съхнат бавно, почерняват и губят всякаква стойност като билка и като стока!

Съхранение: Листата се съхраняват в кошове, а се транспортират в бали или торби, като предварително се овлажняват малко, защото са много чупливи!

МЕНТА

Mentha piperita L.

Семейство Устоецветни - Labiatae.

Имена: лютивата мента.

а. peppermint

и. menta

н. Pfefferminze

ф. menthe poiree

Находища: Получена е чрез кръстосване, най-напред в Англия, на водната мента (*M. aquatica*) с джоджена (*M. viridis*) в края на XVII в. Отглежда се в големи количества в Япония и Северна Америка, главно за получаване на ментово масло. Също в Англия, Индия, Италия, Китай, Русия, Франция и др. Като билка се отглежда предимно в Германия, Литва, Полша, Румъния, Унгария, Югославия и др. У нас се култивира главно заради маслото. Вирее навсякъде, но предпочита влажен климат и наносна, лека и варовита почва. Обича влагата, но не и застоялата вода.

Описание: Коренът е брагат, разклонен, с множество коленчати коренища, подземни и надземни ластуни. Стъблото е четириръбесто, 30-140 см високо, с червеникав оттенък. Листата срещуположни, с къси гръжки, яйцевидно-ланцетни, заострени, нееднакво назъбени, отгоре тъмнозелени, отдолу по-светли, с червеникаво-виолетов оттенък, слабо космести, със зелени или виолетови жилки. Цветовете синкаво-виолетови, разположени на върха в съцветия. Цъфти в края на юли, началото на август.

Прилики: Лютивата мента не трябва да се бърка с нашия градински джоджен. Последният също може да служи за билка, но само за домашна употреба, не и за износ, а още по-малко за получаване на масло. Не трябва да се бераат като мента и разните диви видове, каквито се срещат у нас в голямо количество. Тях не считам за нужно да изброявам.

Дроги:

Folia Menthae pip. - листата. Могат да се слагат и върховете, но отделно от листата, и то без цветовете.

Herba Menthae pip. - тревата, преди цъфтежа, до 25 см дълга.

Състав: Цялото растение, освен корените, съдържа ментол, ментон и някои други вещества, които са почти без значение. Действието на ментата се дължи главно на ментола.

Свойства: Листата, както и стръковете, трябва да са запази-

ли естествения си зелен цвят. Да няма ръжда по тях и недоузрели (виолетови) листа. Да миришат приятно на ментово масло, когато се разтриват между пръстите. Когато се сложат в устата, отначало предизвикват чувство на хладина върху езика, а впоследствие се усеща един малко горчив и лютив вкус. Трябва да съдържат поне 0,8% ментово масло и не повече от 12% пепел.

Употреба: Ментата е отлично средство против болки в стомаха, особено когато са на нервна почва. Още при катар, лениви черва, болки в галака, колики, пясък и камъни в жлъчката, подуване на галака, при мигрена, ревматизъм на нервна почва, невралгия и др.

Бране: Най-хубава стока се получава, като се обират листата един по един и се сушат на проветриво място в тънък пласт, така че да изсъхнат за 1 ден. По-лесно е да се ожъне тревата и в къщи да се оскубят листата от стръковете. Не е за препоръчване да се суши тревата цялата и после да се оронват листата. Така се получава силно начупен лист. Беритбата се извършва на два пъти: първият - преди да е цъфнала ментата - към края на юни, а вторият - през август. При благоприятни условия може да се бере и трети път - през септември.

Цялата трева се коси също два или три пъти, след като покора на височина към 30 см. Реже се на височина около 25 см от върха на долу, преди да е цъфнала.

Брането да се извършва само в сухи, слънчеви дни. Може да продължава целия ден. Да започва след като се вдигне росата и се прекрати преди залез слънце, защото тогава маслото се отдръпва и листата не са така ароматични.

Сушене: Набраният лист се разстила на тънък пласт на сенчесто и проветриво място, но не на слънце. Така той съхне само за 1 ден. Листата от втора ръка съхнат за 2, а тези от трета - за 3 дни. Тревата съхне цяла седмица.

Добив: листа: от 9 кг пресен - 2 кг сух;

трева: от 5 кг прясна - 1 кг суха.

Съхранение: Листата се съхраняват в добре затворени каси и така се транспортират. Върховете, ако се берат и те, да се опаковат отделно от листата. Също така отделно да се опаковат листата от първа, втора и трета ръка.

Тревата се опакова в бали или в торби, било на букети, било отделно.

МЕТЛИЧИНА

Centaurea cyanus L.

Семейство Сложноцветни -
Compositae.

Имена: модрика, синец, синя метла.

а. corn-flower   u. fiordaliso

н. Kornblume   ф. bluet

р. синюха

Находища: Предполага се че, отечеството ѝ е Средиземноморската област, а оттам се е разпространила заедно с житните растения навсякъде, където те виреят. И у нас е много разпространена по нивите, край пътищата, по тревистите и каменистите места, винаги като плевел и бурен.

Описание: Стъблото ѝ е разклонено, слабо окосмено, високо до 1/2 м и повече. Стеблените листа са два вида: долните са разсечени - по време на цъфтежа окапват, а горните са теснолинейни, голи, сиво-зелени. Цветовете са разположени поединично на всеки стрък, във вид на кошничка, отделните цветчета, на която са сини и само тръбести. Цветчетата не са еднакви по форма и големина. Външните са едри, без тичинки и плодник, приличат на фунийка и са легнали или увиснали - те именно се набиват в очи на пръв поглед. В средата на кошничката са разположени вътрешните цветчета, които са късички, имат тичинки и връзват плод. Цъфти през юни-юли.

Дроги:

а. *Flores Cyani s.cal.* - само външните, яловите цветчета.

б. *Flores Cyani c.cal.* - цялата цветна кошничка, заедно с чашката.

Състав: Синьо багрилно вещество (антоциан), восък, смола, дъбилно вещество и слуз.

Свойства: Отделните цветчета трябва да са запазили хубавия си син цвят. Между тях не трябва да има избелели, нито вътрешни цветчета, тичинки или близалца.

Целите цветни кошнички имат зелени чашки и сини цветове, обаче общият им външен вид далеч не е така угаден, както на отделните цветчета.

Имат сладникав и малко солен вкус, не пирисат.

Употреба: Метличината служи най-вече за придаване по-красив вид на разните гърдни чайове и чайове за пречистване на кръвта. Затова се държи толкова много да е запазила добре естествения си син цвят.

Бране: а. За да се получи хубава стока, отделните цветчета трябва да се берат само в сухо, слънчево време, докато не са прецъфтели, но все пак да са напълно развити. Да не се берат отчасти побледнелите, защото при съхненето ще избелеят напълно. Още по-малко да се берат цветчетата, които са леко увехнали - те са съвсем прецъфтели вече. При брането се подхващат всички цветчета с трите пръста, почти до основата им и леко се отскубват, но така че да не се отскубнат и средните цветчета или тичинките. Последните трябва да останат върху цветната кошничка необрани. Набраните цветчета се слагат в плетка кошница и не се притискат.

б. Целите цветни кошнички се откъсват без дръжки и се слагат също в плетка кошница, без да се притискат силно.

Сушене: а. Който възнамерява да суши цвят от метличина, трябва да разполага с достатъчно сушилна площ, защото той съхне сравнително бавно. За да могат да изсъхнат за 2-3 дни, в зависимост от времето, те трябва да бъдат разстлани извънредно тънко - 1 кг сурови цветчета върху площ от 10 м²! Сушенето трябва да става на добре проветряемо място, сравнително тъмно, за да не избеляват при съхненето. Да няма, обаче силно течение, защото лесно ще бъдат отнесени от вятъра! След първите 24 часа могат да се поприберат на по-малка площ.

б. Целите цветни кошнички също трябва да се сушат на проветриво и тъмно място. Като по-тежки, те заемат сравнително по-малка площ - 1 кг цвят се разстила на 1,5 м². Така разстлани, те съхнат за 1 седмица и могат да се преобръщат при сушенето. Може да се наслоят и двойно повече на същата площ, но преобръщането да се извършва само през първите 4-5 дни, а към края да се оставят да доизсъхнат, без да се пипат, за да не се смачкат и наронят.

Добив:

а. За отделните цветчета - 21:5

б. за цветните кошнички -9:2.

Съхранение:

а. Цветчетата се пазят в каси, които трябва да бъдат запълнени догоре и държани на тъмно. Те поемат доста влага и могат да се понатълчат в касите, така че да няма много въздух между отделните цветчета или пластове. Останалото празно пространство да се запълва със сгъната тънка хартия.

Транспортират се в каси или торби.

б. Цветните кошнички се съхраняват в торби, които също трябва да бъдат пълни. Транспортират се в торби.

МЕХУНКА

Physalis alkekengi L.

Семейство Картофови - *Solanaceae*

Имена: добриче, лазаркия, мехунче, плюскавиче, пукълче, ушно биле, фенерче.

а. *alkakengi*   и. *alchechengi*

н. *Judenkirsche*   ф. *alkekenge*

р. жидовская вишня

Находища: Мехунката е доморасла в Северна и Южна Европа и в Сибир, около Урал. В Северна Америка е пренесена. Обича топли места, изложени на слънце. Предпочита варовитите почви, сенчестите храсталаци, лозята и синуриите.

Описание: От пълзящото коренище излиза тънко стъбло, високо 25-60 см, разклонено още в основата си. Листата са срещуположни, с дълги дръжки, яйцевидни, заострени. Цветовете са бели или зеленикаво-бели, прикрепени с дръжки в средата на листата и увиснали надолу. Плодът е ягода, която се обгръща от чашката. Последната е силно издута и образува нещо като мехурче (мехунка, фенерче). Ако се стисне - докато не се е разпукала сама - плющи (плюскавиче, пукълче). Ягодата отначало е зелена, после става светлочервена. Тя е топчеста, с лъскава обвивка. Семената са наредени концентрично. Цъфти през юни-юли, а зрее през септември. Цялото растение, с изключение на плода, е отровна!

Дрога: *Fructus Alkekengi* - само ягодите, без чашката (мехурчето). У нас употребяват ягодата заедно с чашката. Последната е отровна, затова да се изхвърля след употреба!

Състав: Ягодата съдържа алкалоид и червено багрилно вещество физалеин, подобно на каротина, освен това лимонена киселина и мазнини. Чашката съдържа гликозид, дъбилно вещество и слуз.

Свойства: Изсъхналите ягоди са доста сбръчкани със светлоранжев цвят, кисело-сладникав вкус. Могат да се ядат, но без чашката (мехурчето).

Употреба: Мехунката се употребява главно като пикочогонно средство, против ревматизъм и подагра, воднянка, камъни и пясък в бъбреците и жлъчката.

Бране: Ягодите се берат когато узреят напълно - през септември. За целта те се откъсват заедно с мехурчето и дръжката, а въщи самата ягода се отделя, като с едната ръка се хваща дръжката на плода, с другата мехурчето и се втиква ягодата навътре, за да заеме централно място в него. След това с първата ръка се хваща ягодата и се отделя от дръжката, като се прегъва под прав ъгъл. Тогава мехурчето се разкъсва откъм върха и ягодата се изважда, а то се изхвърля.

Отделянето на ягодата от мехурчето може да стане и на самото място, пак по описания начин, но без да се откъсва предварително от дръжката. Вторият начин е малко по-бърз, но пък оголените ягоди не могат да се запазят така добре при пренасянето, както облечените в техните мехурчета. Има и друго предимство - оголените заемат много по-малко място, отколкото целите. Да не се берат незрели (зелени или светлооранжеви) ягоди, нито такива, които са лежали дълго време на земята, макар и с мехурчето, особено ако са се сбръчкали.

Сушене: Ягодите на мехунката съхнат бавно. В пещ биха съхнали по-бързо, но се сбръчкват много и нямат угледен вид. Затова е най-добре да се сушат една седмица на сянка, а след това да се доизсушат в слаба пещ, като температурата в нея отначало бъде по-слаба, постепенно да се вдига до 60°C, като се внимава да не се препекат, което става лесно. Могат да се сушат и на слънце, ако не е силно.

Добив:

от 7 кг пресни ягоди се получават 2 кг сухи;

от 5 кг пресни - 2 кг сухи, ако са с чашката.

Съхранение: Изсушените плодове се държат в сухо помещение, като от време на време се проверява да не би да са се навлажнили, особено ако са струлани на по-висока камара. Изпращат се в торби.

МЕЧО ГРОЗДЕ

Arctostaphylos uva ursi L.

Семейство Пуренови -

Ericaceae.

Имена: дива боровинки, див чешшир.

а. bearberry`   и. uva ursina

н. Barentraube   ф. busserole

Находища: Среща се в северните части или във високите планински места до 2780 м на северното полукукло и то, за разлика от другите видове боровинкови, само по сухите места! У нас се среща по сухите каменисти и скални поляни, в иглолистните, предимно по-сухи гори на нашите планини. Обича пещчливите почви.

Описание: Представлява дребно, пълзящо храстче. Листата му са целокрайни, кожести, вечнозелени, дълги 12-25 мм, широки 8-12 мм, с къси дръжки, на върха извити малко назад. От двете страни лъскави, гладки, откъм лицето мрежести, отгоре тъмнозелени, отдолу бледозелени. Младите листа са космати. Цъфти през април-май. Плодът е червено зърно с 5 семена.

Прилика: Листата на мечото грозде могат да се сбъркат с тези на червените и черните боровинки, както и с тези на чешпира, защото много си приличат. При все това всеки може да направи разлика между едните и другите, ако се вгледа добре в характерните им белези, които тук ще изложим накратко:

ЛИСТАТА НА ЧЕРВЕНИТЕ БОРОВИНКИ ИМАТ ЖЛЕЗИСТИ ТОЧКИ, а тези на мечото грозде нямат такива.

ЛИСТАТА НА ЧЕРНИТЕ БОРОВИНКИ СА СВЕЛАЗЕЛЕНИ, накрая назъбени, а на мечото грозде отгоре са тъмнозелени.

ЛИСТАТА НА ЧЕШПИРА са стеснени и вдлъбнати на върха. Страничните жилки не са вдлъбнати и мрежести, както при мечото грозде. Те също са бледозелени.

Дрога: *Folia Uvae ursi* - листата.

Състав: Главната и лековитата съставна част представлява арубутина, който при дълго лежане (повече от 9 месеца) се превръща в нишесте. Освен това листата съдържат восък, гума и др. вещества.

Свойства: Нямат миризма. Вкусът им е стипчив, тръпчив, горчив, а след това малко сладникав. Пепелното съдържание да не бъде повече от 4%.

Употреба: Против болести на пикочния мехур и бъбреците, камъни в пикочния канал, захарна болест и туберкулоза. Да не се употребяват продължително време и не по-стари от едногодишни.

Бране: Листата се берат от април до август, като се остъргват от стръка на самото място, но без да се обират цветовете или плодовете, а още по-малко клечките. Преди да се сушат, да се пресяват и изчистват от други примеси. Не трябва да се режат стръковете, за да не изчезне тази толкова ценна билка.

Сушене: Листата могат да се сушат разстлани и на по-дебел слой. Така изсъхват за около 2 седмици. След това се отвяват, а после сортират по големина, като се пресяват през различно едри сита.

Добив: листа: от 5 кг пресни - 1 кг сухи.

Съхранение: Сухите листа могат да се запазват в кошове, но се изпращат в торби.

МОМИНА СЪЛЗА *Convallaria majalis L.*

Семейство Кремови - Liliaceae

Имена: Бисериче, бял зюмбюл, гергева, гороцвет, гергьовденче, майче, ограки, просце.

a. lily of valley   u. mughetto
н. Maiglockchen   ф. muguet
р. лангыш

Находища: Момината сълза е разпространена по цяла Европа, без Швейцария и най-северната част на Русия. Среща се също така в умерения пояс на Азия чак до Япония и в Северна Америка. У нас расте по-масово в горите и храсталациите. Сади се и за украса из дворовете и парковете. Обича слънчево изложение, варовити и първични почви.

Описание: Коренището е разклонено, влакнесто и расте хоризонтално. От предния му край покарват обикновено два приосновни листа с дълги гръжки, обвити в долната си част с кафява ципа; дългнестоелипсовидни и заострени. Цветното стъбло покарва между листата и е голо, ръбесто, високо 15-25 см, на върха на което са разположени, във вид на гроздовидно съцветие, белите звънчевидни цветове, обърнати винаги надолу и на една страна. Те ухаят много приятно. Цъфти през май (майче, гергевка). Плодът е червена ягода, голяма колкото едро грахово зърно.

Прилики: Момината сълза не трябва да се смесва с Момковата сълза (*Polygonatum* of.), която се среща в редките гори и планинските склонове. Стъблото ѝ е покрито с листа, от средата на които израстват зеленикаво-белите, сравнително дребни цветове; които не мирисат!

Дроги:

a. **Herba Convallariae** или **Folia Convallariae** - листата, с къси гръжки;

b. **Flores Convallariae** - само цветчетата;

b. **Rhizoma Convallariae** - коренището.

Състав: Листата и цветовете съдържат един гликозид и два алкалоида, освен това органични киселини и смоли. Цветовете - етерично масло и кристално благоуханно вещество.

Свойства: Гликозидите действат на сърцето подобно на дигиталисовите гликозиди, обаче не кумулативно, т.е. те не се трябва да се натрупват, а всяка дозата действа за себе си. Листата и цветовете имат горчив вкус. Всички части на това растение са отровни!

Употреба: Момината съюза е много добро сърдечно средство, но да не се употребява без лекарско предписание! Дава се също при епилепсия, а външно против ревматизъм и подагра.

Бране:

а. Листата се берат по време и след цъфтежа, евентуално - през май-юни. Те се отрязват с къси дръжки и могат да се вържат на китки.

б. Цветовете се берат, когато растението е в пълния си разцвет - през май. Могат да се берат заедно с цветните дръжки, като последните се срязват в основата им, след което се навързват по 20-на в букет, или пък се обират цветчетата едно по едно, и то само добре разцъфналите, и се слагат в кошница, без да се притискат много, защото са много нежни и биха почернели впоследствие.

Сушене: **а. Листата** се сушат или на букети, или положени поотделно, в проветриво помещение. Да се внимава да са изсъхнали и вътрешните листа на букета, не само външните.

б. Цветовете се сушат също на букети или поотделно. Букетите съхнат по-бавно, но цветовете се запазват по-добре. След като цветчетата засъхнат, оронват се от цветната дръжка, при това само добре разцъфналите, а останалите се изхвърлят заедно с дръжките; така оронените цветчета се оставят да доизсъхнат още 1 ден.

Отравяне: Може да се появи най-вече от поглъщане на плодове от берачите. За всеки случай ще опиша признаците на такова отравяне, както и мерките, които трябва да се вземат на първо време, докато дойде лекар. **Най-напред на отровения му прилошава, повръща, вие му се свят, след това се явява диария, гърчове, сърцето му отслабва и при поглъщане на по-голямо количество плодове може да настъпи и смърт. Болният се пренася на топло и му се дава да пие салеп или прясно мляко.**

Добив: **а.** От 9 кг пресни листа се получават 2 кг сухи;

б. От 15 кг пресни цветчета се получават 2 кг сухи.

Съхранение: **а.** Букетите и отделните цветчета се пазят в затворени съдове, от една страна за да не се замърсяват, и от дру-

га - да не се изпари етеричното масло. Отделните цветчета е най-добре да се транспортират в каси, облепени отвътре с чиста бяла хартия. Когато е направена поръчка за цветовете, заедно с цветните дръжки, букетите могат да се транспортират в торби или в бали, добре облепени отвън.

б. Листата се правят на бали, независимо от това дали са поотделно или са вързани на букети. Преди балирането да се навлажнят малко, за да не се начупят и канапът да се отстрани.

МОРАВО РОГЧЕ *Claviceps purpurea.*

Семейство Мораворогчеви -
Нурогеасеае

Имена: роговица.

а. ergot of rye   и. grano cornuto

н. Mutterkorn   ф. ergot de seigle

Описание: Моравото рогче е червеникаво образувание в класовете на някои житни растения, главно при ръжта, дължащо се на една гъба - *Claviceps purpurea*. Дълго е 5 и повече см, дебело до 5 мм, рядко право, по-често малко или много извито, с тънморав цвят - оттам и името му! Двата му края са заострени. Понякога на единия връх се забелязва остатък от предишния плодник във вид на шапчица. Напречният разрез на рогчето е триръбест, ръбовите тъпи, страните извити навътре и прорязани често от надлъжни, понякога и напречни бразди. Ломът му е белезникав или червеникав в средата, а наоколо има тънък червено-виолетов слой, който образува корицата.

Дрога: *Secale cornutum* - роговицата само от ръжени класове.

Състав: Съдържа три алкалоида: ерготин, ерготоксин и ерго-тамин. Трите заедно носят името корнутин. Общото количество на корнутин е при добрите сортове 0,4%, а при лошите сортове - 0,01 до 0,1%. Освен това роговицата съдържа лактонови киселини, холин, бетаин млечна киселина, манит, 2 ензима, 1 гликозид, багрилни вещества и 13-30% масло, което причинява гранясването на роговицата, когато престои по-дълго време, особено на открито и в присъствието на влага. Най-накрая роговицата съдържа и различни соли.

Свойства: Предпочитат се не много едрите рогчета, именно дълги 10-30 мм и дебели 2,5 до 3,5 мм, понеже съдържат повече алкалоид, отколкото много дългите и много дебелите.

Употреба: Роговицата причинява стеснение на кръвоносните съдове, увеличава кръвното налягане и свива матката. Най-много се използва в гинекологията.

Смесена в малки количества с ръжения хляб, причинява неразположение, повдигане, замайване, отслабване на сърцето. По-големи дябжи причиняват вдървяване на крайниците, преустановяване на дишането и евентуална смърт.

Бране: Земеделецът има голям интерес да отдели роговицата от ръжта, чрез което от една страна предотвратява заболяванията в своето и чуждите семейства, а от друга може да вземе добри пари от нея. Събирането на роговицата става по време на жътвата - при отвяване на ръжта. Тя се отделя от зърното ѝ се прибира. Трябва да се пречисти от всякакви чужди примеси: камъчета, пръст, ръжени зърна и др., а не да се оставя с тях или дори да се смесва нарочно с тях.

Сушене: Като всяка билка и роговицата трябва да се суши, тъй като съдържащата се в нея влага причинява не само мухлясане, но и вътрешно разложение на алкалоидите и с това се обезценява. Роговицата се суши разстлана на тънък слой в проветриво помещение, не на слънце! Най-добре съхне, ако се постави в сандъче с вар.

Съхранение: Изсушената роговица може да се държи в същото сандъче с вар или пък да се пресипе в плътна затворена тенекиена кутия, за да не поеме отново влага. Големи количества се сипват в двойни торби, в каквито се и транспортират. Торбите да се държат на сухо място.

МОРАЧ

Foeniculum officinale L.

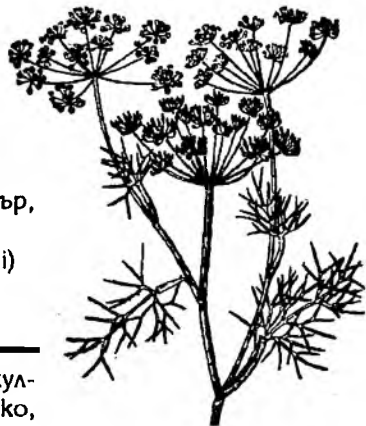
Семейство Сенникоцветни -
Umbelliferae.

Имена: Влашки, див или зимен копър, манотър, сминдух, феникъл.

а. common fennel   и. finocchio (scartosi)

н. Fenchel   ф. fenouil

р. фенхел

Находища: Среща се див или се култивира в почти цяла Европа, Мароко,

Южна Африка, Кина, Япония, Нова Зеландия, Северна и Южна Америка. И у нас се среща в диво състояние в Североизточна, Югоизточна и отчасти в Северна България, а се отглежда в Южна България. Обича богати, мергелни или варовити, малко влажни, но все пак слънчеви почви. Засят близо до кимионови полета не връзва плод!

Описание: От вретеновидния, месест, бял корен, побобен на хряновия, излиза кръглото, силно набраздено и гъбесто стъбло, достигащо човешки ръст, та даже и до 2 м височина, доста разклонено, тъмнозелено, със синкаво-зелен налет. Листата са тройно или сложноперести, едва 1/2 мм дебели, в основата си с влагалища, дълги 3-5 см, с шапковиден връх. Дребните, жълти цветчета са събрани в сложен сенник, на върха на стъблото или разклоненията му. Всеки сенник има 10-12 лъча, които в основата си нямат листна обвивка. Цъфти през юли-август. Плодът (наричан неправилно „семе“) е продълговато-яйцевиден, дълъг 6-10 мм и широк 2-3 мм, с 5 надлъжни ръба; в напречен разрез е закръглен, без крилца, със светлосинкаво-зеленикав цвят. Всички части на растението миришат доста силно и приятно. Плодът зрее през август-септември.

Прилики: Морачът много прилича на копър, (*Anethum graveolens*), както по външното си устройство, така и по миризмата си. Характерните отличителни белези на копър са следните: листните влагалища са къси, на върха с 2 ушички. Плодът е овален и сплеснат като леща. Напречният му разрез е плосък. Растението достига 40 до 80 см височина. Стъблото е с бели ивици. Върховете на листата също са бели. Листните влагалища са с бели ръбове. Цъфти от юли до септември.

Дрогу: *Fructus Foeniculi* - плодът (семето);

Radix Foeniculi - коренът.

Състав: Плодът съдържа най-вече етерично масло, като обикновените сортове до 1-4%, а добрите 4-6%, главната съставна част на което е анетол. Съдържа и 9-12% мазнини, нишесте, захар и др.

Свойства: Плодът трябва да има светъл, кафяво-зеленикав или зеленикаво-жълт цвят, а не жълто-кафяв или кестеняв, да е едър и силно ароматичен. Той мирише доста силно и приятно. Едни от сортовете имат горчив, други - сладникав, малко лютив вкус. Първите съдържат обикновено двойно повече етерично масло. С течение на времето плодът губи до 40% от това масло.

Употреба: Морачът се отглежда предимно за получаване на етерично масло, което се употребява в сапунената, козметичната, ликьорната индустрия. Служи направо и като подправка. Като билка се употребява при стомашни разстройства, предимно при

гецата. Като средство за усилване млякото на кърмачките, против подуване от газове и т.н.

Бране: а. **Плодът** се жъне, щом плодовете започнат да пожълтяват, но не трябва да се чака да узреят напълно и да добият жълто-кафяв цвят. Ожънатите стъбла се връзват на тънки снопи, последните се изправят с плода нагоре, за да засъхнат и доузреят. След като изсъхнат съвсем, очукват се с пръти или се вършеят на добре утъпкан и почистен харман. Нападалите плодове се пресяват през едро сито, след това се прекарват през веялка, за да се отстранят дребните примеси.

б. Коренът се вади през есента на първата или най-добре през пролетта на втората година. След това се измива добре и се нарязва на късове, дълги колкото 1 пръст и се суши или пръснат, или нанизан на конец.

Сушене: Така прочистените плодове се разстилат на тънък слой, за да доизсъхнат, като от време на време се преобръщат с лопата. Съхненето продължава около 1 седмица.

Добив: В зависимост от почвата и времето, през втората година от 1 дка се получават 100-180 кг плод (семя), а при особено благоприятни условия могат да се получат и над 200 кг плод. През първата и третата година добивът е по-слаб. Освен това се получава двойно количество слама, която, като се надrobi, може да се даде на добитъка в ярмата.

Съхранение: Изсушените плодове се пазят на сухо, било струпани на камара, било в торби. Транспортират се в торби.

МРАЗОВЕЦ *Colchicum autumnale L.*

Семейство Кремови- Liliaceae.

Имена: есенен минзухар, житница, качунка, кърпи клашник, кърпи кожух, пъди овчар.

а. meadow saffron	и. colchico
н. Herbstzeitlose	ф. colchique
р. безвременник	

Находища: Мразовецът се среща по влажните, окосявани ливади на Средна и Южна Европа, обикновено на редки групи или поединично. У нас е много разпространен по цялата страна.

Описание: Мразовецът има подземно стъбло във вид на бяла грудка, обвита с тънка, но жилава, кафява ципа, завършваща с брада от коренчета. От дното на грудката, и то само от едната ѝ страна, покарват в края на лятото и началото на есента (от там имената му: есенен минзухар, кърпи кожух, пъди овчар) обикновено по едно или две цветни стъбла. Докато те прецъфтяват, покарват други цветни стъбла, броят на които достига до десетина. На върха на всяко има само един, доста едър цвят, Венечните листа на който са оцветени в светловиолетово с липсваща чашка. Листата на мразовеца излизат едва на другата пролет, а между тях започва да покарва дръжката на плодната кутийка, в която се намират множество светлокафяви, почти топчести семена, които постепенно потъмняват. Те узряват преди първата коситба.

Прилики: Да не се бърка с турския мразовец (*S. Turcicum* Ika), който цъфти също в края на лятото и е тъмновиолетов; отличава се по листата, които са ресничести по краищата. Той се среща по сухите тревисти места и храсталаците в цяла Източна България и тук-там в Тракийската равнина.

Името „минзухар“ може да наведе някого на мисълта да бере жълтия, пролетния минзухар (*Stocis moesiacus*), който цъфти рано напролет. Той се различава много от есенния преди всичко по жълтите си цветове, както и по това, че едновременно с цветовете се развиват и листата.

Дроги:

а. *Bulbus Colchici* - грудките, обелени;

б. *Semen Colchici* - семето.

Състав: Главната съставна част на грудките и семената е отровният алкалоид колхицин, който се съдържа най-много в цветовете и най-малко в грудките. Семената съдържат освен това, дълбилно вещество, мазнини, фитостерин, а грудките - нулин, аспарагин и мастен olej.

Свойства: Всички части на тази билка са отровни, особено когато са пресни. Егрият добитък може да яде цветовете, без да си навреди, но колхицинът преминава в млякото и последното може да предизвика разстройство у човека, ако не е пълно отравяне. Както грудките, така и семената имат парлив и много горчив вкус, без миризма.

Употреба: Мразовецът се слави като едно от най-добрите средства против ишиас и ревматизъм, като за целта се употребяват, както грудките, така и семената. **Да не се взема без лекарско предписание!**

Бране: а. Грудките лежат на около една педя в земята и се валят най-удобно с бел, но за целта може да се употреби и каквато и

да е друг инструмент - търнокоп, тесла, лизгар и др. Брането става през август, когато мразовецът започва да цъфти, но може да се бере и през септември, докато има още добре развити пъпки. Понеже биха могли да се използват и цветовете на мразовеца, като се продават на пазара като цвете, добре е при ваденето на грудките да се внимава да не се поврежда цветът, който е много нежен и при най-слаб натиск се пречупва и потъмнява. Ако се работи с лизгар или друг подобен инструмент, изкопава се трапче около растението, широко една педя в диаметър и дълбоко също толкова, докато се подкопае самата грудка. След като се изтръгне тя от почвата, да се отдели цветното стъбло от самата ѝ основа. По този начин цветът ще има по-дълга дръжка, което се прави от купувачите на цветя и от друга страна тя е обвива с повече обвивки, предпазващи я от лесно счупване. Напълните цветове се разцъфват много бързо, даже без да се топят във вода. Обикновено заедно с откъснатото цветно стъбло се отстранява и „брадата“ и остава само грудката. Последната се прибира заедно с кафявата ципа по нея в каквото и да е съд. Ципата я предпазва от замърсяване, набиване и евентуално потъмняване, което проличава най-добре при сушенето.

б. Семето се прибира през юни, преди или по време на коситбата. За целта се отрязват полуотворените плодни кутийки и се простират на слънце, за да дозреят семената и да не се разпилеят по земята. Кутийките сами се разтварят при доузряването и семената падат или се оронват ръчно.

Сушене: а. Грудките се обелват от ципата, изрязва се с остро ножче тъмнокафявото петно, което остава в дъното на грудката, както и остатъците от стъблото на върха на същата, сред което се сушат целите или пък се нарязват на филийки, напреко на оста, на дебелина около 3-4 мм, нанизват се на канап или се простират на тънък слой. Ако грудките се сушат цели, те потъмняват. Затова препоръчвам да се сушат нарязани на филийки. Сушенето може да става на слънце, дори за предпочитане е този начин, защото тогава грудките запазват белия си цвят и филийките изсъхват само за 1 седмица. Целите грудки съхнат цял месец, дори няколко, в зависимост от времето. При съхненето филийките се покриват с множество издути точки, които не пречат на доброкачествеността на стоката. **Нарязването на филийките и нанизването им да се извършва** с помощта на тънко, неръждащо кожухарско ножче и то само от възрастни, а не от деца, за да се избегне възможността за отравяне. След работа да се измият ръцете с вода и сапун! Изсушените грудки не са толкова отровни и могат да се манипулират по-безопасно.

б. Събраните семена да се потопят за кратко време в съд с вода, да се разбъркат малко, след което да се оставят, докато развалените изплуват на повърхността на водата, а здравите потънат на дъното на съда. Първите се изхвърлят, а вторите се простират на тънък слой върху някаква постелка на слънце, за да изсъхнат наново, след което се прибират. Миенето на семената и манипулирането с тях също да се вълага само на възрастни. След работа да се измиват ръцете с вода и сапун. Водата от промиването на семето да се изхвърли на такова място, че да не може да се пие от добитъка! Остатъците от кутийките да се изгряят!

Отравяне може да се получи при вагене на грудките, обелване на ципата им, нарязването и нанизването, също при събирането и миенето на семето. Признаците на отравянето от мразовеца са следните: болният усеща щипене и гращене в устата и гърлото, гълта трудно, след това започва да повръща, гърчи се силно, появява се силна диария и кръвопикаене, виене на свят, стигащо до безсъзнание и постепенна парализа, а може да последва и смърт вследствие на задушаване. Докато пристигне лекар, да се пренесе болният на топло и да му се дава да пие салеп.

Добив: От 7 кг пресни грудки се получават 2 кг сухи.

Съхранение: а. Изсушените грудки стават извънредно твърди и мъчно поемат влага, но въпреки това трябва да се държат в сухо помещение, дори в затворени съдове, и помещението да се заключва, за да не попаднат в ръцете на деца. Транспортират се в торби.

б. Семената също се държат в заключено помещение, в торби, в които се изпращат.

МЪЖКА ПАПРАТ *Aspidium filix mas Sw.*

Семейство Мъжкопапратови -
Aspidiaceae.

Имена: горска майка, горска, дива или противоглистна папрат.

а. male fern	и. felce machia
н. Wurmfarn	ф. fougère mâle
р. мужский папоротник	

На латински това растение е известно още под името *Nephrodium filix mas rich.*

Находища: Среца се в цяла Европа, както в равнините, така и в местности на височина до 2000 м над морското равнище. У нас расте по горите и храсталациите почти в цялата страна и се среща много често, предимно по скалистите, каменистите склонове на планините. Не обича солените почви.

Описание: Много едра папрат, с коренище, което расте почти водоравно върху самата почва, покрито само от горската гнила шума, като задният му край постепенно умира. То е дълго до 30 см, дебело до 2,5 см, а заедно с опашките на умрелите листа - до 6 см. От долната страна има множество тънки черно-кафяви коренчета. От предния му край покарват листата, които образуват фуния, висока до 1,40 м. Те са напълно перести, с дълбоко нарязани главни дялове, съединени в основата си. Всеки лист има по 21-35 листчета. По тях са разположени в два реда тъмнокафявите бърбековидни спори, покрити с големи кафяви люспи (с лупа се виждат много ясно). Спорите рядко стигат до върха на листчетата, листните гръбци са по-дълги от петурата.

Прилики: На мъжката папрат най-много прилича *A. rigidum*, обаче листата ѝ отдолу са покрити с жълтеникави миризливи жлезисти власинки. Този вид расте у нас по варовитите скали във високопланинския пояс на Пирин. На мъжката папрат много прилича видът *A. spinulosum*, който при това се среща по всички по-високи наши планини. Различава се от официалния вид по листата, които са напълно двойноперести. Има други три вида от този род, отличаващи се по листата, които имат общо триъгълна форма, но са най-много два пъти по-дълги, отколкото широки, докато на мъжката папрат (както и на следващите два вида) са много по-дълги, отколкото широки. За тях да се внимава повече, защото се срещат доста по нашите планини, особено по високите им части! У нас има и две разновидности на мъжката папрат, от които едната се среща в Средна гора, а другата в Родопите и Беласица, но и те могат да се берат като официални.

Дрога: *Rhizoma Filicis mas* - коренището заедно със средата на опадалите листа, но без коренчетата и мъртвата част от коренището - цяло или разцепено.

Състав: 5% фулмарон (отрова за нервите и мускулите, особено гладките), около 2% филицин, 11% захар, етерично масло, количеството на което наесен е два пъти по-голямо, отколкото през лятото, дъбилни вещества и др.

Свойства: Коренището на мъжката папрат има много характерни белези и по тях лесно се различава от другите видове. Затова ще ги опиша подробно, за да се имат предвид от билкарите.

Външно коренището и израстъците са тъмнокафяви. В напречния си разрез сърцевината е зеленикава. Около нея има наредени във вид на звездовиден кръг 8-12 жълти точки или продълговати петна. Листните израстъци отвън са също тъмнокафяви, но вътре са светлозелени. Напречният им разрез не е кръгъл, а плоско-изпъкнал, т.е. вътрешната страна е плоска, а външната изпъкнала.

Употреба: Против тения, която изважда заедно с главичката, но само по лекарско предписание, защото може да последва ослепяване, дори смърт! От него приготвят различни препарати против метила. Външно се употребява за бани при кожни обриви у децата. Отровно!

Бране: Коренището се вади в края на лятото - август и септември, не по-късно, като с остър лизгар се прережат коренчетата от долната страна на коренището. След това с голяма ножица се остригват съвсем късо остатъците от същите коренчета, но да не се махат листните израстъци. Накрая се отрязва задният умрял край на самото коренище, докато се покаже зелената, живата му част, след което се погрязват и листните гръжки на предния му край. Изтърсва се силно, за да се изчисти добре от пръстта, камъчетата и пр. Не се мие, нито се бели. Дори за предпочитане е да не се цепи надлъжно.

Сушене: Мъжката папрат съхне много бавно, дори на слънце изсъхва чак след 1-2 седмици, в зависимост от дебелината ѝ. Въпреки това не трябва в никакъв случай да се суши на слънце! Ето защо сушенето да става непременно при изкуствена топлина - при 40°C! В този случай тя изсъхва само за 2-3 дни, много дебелите коренища - до 4 дни. По този начин сърцето на коренището запазва зеления си цвят. Който няма възможност да я суши в сушилня, да я суши в затоплено, но добре проветрявано помещение.

Добив: Сушената на сянка и в сушилня мъжка папрат, дава почти еднакъв рангеман - 5:2. Обаче интересно е, че рангеманът на сушената на слънце папрат е много неблагоприятен - 7:2 или даже 4:1. Това се обяснява с факта, че когато папратта се суши на слънце, настъпва разлагане и изветряване на част от действащите вещества.

Съхранение: Мъжката папрат трябва да се пази на тъмно - далеч от слънчевите лъчи, дори от разсеяната дневна светлина. Това значи затворена добре в сандъци! Който не е сигурен, че е прибрал стоката си напълно изсушена, да проверява от време на време, да не би да се е развалила. Добре е в помещението, в което е складирана мъжката папрат, макар и в сандъци, да се постави негасена вар, която поема излишната влага. Това има повече значение за износителите, които евентуално биха искали да задържат сто-

ката и през влажните есенни месеци. Берачите да я предават на търговеца веднага, щом изсъхне напълно. След като престои 1 година, губи 2/3 от действащите си вещества. Затова не задържайте тази билка у вас повече, отколкото е необходимо!

МЪРТВА КОПРИВА *Lamium album L.*

Семейство Устоцветни - Labiatae

Имена: бяла мъртва коприва, дягово
винце, кошутина, слаък бурен.

а. white dead nettle   и. limio

н. Taubnessel   ф. ortie blanche

р. глухая коприва

Находица: Това растение се среща в цяла Европа и Азия, като се започне от Португалия и се стигне до Хималаите и Япония. Липсва само във високите северни страни. У нас се среща тук-там из цялата страна по храсталациите, сенчестите и тревисти места, край оградите и по боклучищата. Препочита леките почви.

Описание: Коренището на мъртвата коприва е тънко и силно разклонено, пълзи водоравно. Стъблото е високо 20-60 см, четириръбесто, зелено, понякога оцветено в червено-кафяво в долния си край, кухо, с перпендикулярни власинки, които парят. Листата са кръстовидно разположени, овални, отпред заострени, със сърцевидна основа, ръб - нарязан. От двете страни са космати, но не парят (мъртва коприва!). Дръжките на листата са дълги до 3 см. Цветовете са разположени във вид на кичури в средата на листата. Венчето е бяло (бяла коприва), дълго 2 см и повече, двустно, горната устна с дълги реснички, или кремаво. Понякога отгоре тъмноорозово и покрива четирите тичинки, от които горните две са по-къси от долните. Долната устна е триделна, в основата със светлозелени петна. Цъфти от май до септември.

Прилики: Мъртвата коприва прилича по външния си вид много на някои други видове от семейство устоцветни, особено от рода мъртви коприви, но лесно се различава от тях по цвета на венечните си листа, които при другите видове са или жълти, или червени.

Дрога: Flores Lamii albi - само венечните листа, с прилегалите

към тях тичинки, но без чашките.

В народната медицина употребяват и целите стръкове, без корените.

Състав: Цветовете съдържат слуз, около 10% гъбилно вещество, кисел сапонин, етерично масло, вероятно и алкалоид и гр.

Свойства: Цветът мирише слабо на мед и има сладникаво-слезест вкус (сладкият бурен).

Употреба: Срещу бяло течение, диария, дизентерия, хемороиди и гр.

Бране: С лявата ръка се държи стръкът близо до кичура, а с дясната пръста на дясната се хваща горната устна на 1, 2, 3 цветчета и декичко се дръпват. Те лесно се отскубват от чашката заедно с прилегалите към тях тичинки. Не трябва да се държат цветчетата в шепя, а веднага да се слагат в кошница, защото и най-слабото притискане причинява потъмняване на цвета. Набраните цветове да не се тъпчат в кошницата, а само леко да се стръскват, когато тя се напълни. Брането да става по време на цъфтежа, най-добре от май до август.

Сушене: Цветовете да се разстилат веднага, щом берачът се прибере вкъщи, на съвършено тънък, еднореден слой, в помещение, в което да няма силно течение, но все пак да бъде проветриво, тъй като съхнат сравнително бавно - за 3-4 дни. След като се разстелят, да не се пипат, докато не изсъхнат съвсем. В никакъв случай да не се местят от едно място на друго или да се обръщат с лопата. Тъй като сушенето на тази билка е доста трудна работа, особено за начинаещи, да се направи първоначално опит с малко количество, после да се пристъпва към бране на по-големи количества.

Добив: От 13 кг пресен цвят се получават 2 кг сух.

Съхранение: Сухият цвят лесно поема влага и потъмнява. Да се държи в добре затворени съдове. Непременно да се проверява, отначало всеки ден, след това по-рядко, да не би да се е навлажнил, защото и най-малкото количество влага може да повреди стоката. Цветът се опакова в каси, облепени отвътре с бяла хартия.

НАПРЪСТНИК *Digitalis lanata Ehrh.*

Семейство Живеничеви -
Scrophulariaceae.

Имена: бесниче, Вълнест напръстник, нежитниче, чехълче.

a. woolly foxglove   u. guacelli

n. Wolliger Fingerhut   ф. digitale lanifera

p. наперстянка

Находища: Вирее в Югоизточна Европа и Южна Русия - до Каспийско море. У нас расте по тревистите и каменисти места и из храсталациите в цялата страна.

Описание: Стъблото е право, единично, на височина до 1 м. Листата са целокрайни, последователни, дългести и ланцетни или теснолинейни. Съцветието е гроздовидно, с двуустни жълтеникави цветове, прошарени надлъжно с лилави жилчици, наподобяващи чехълче. **Всичките части на това растение са силно отровни (бесниче)! Цъфти през лятото.**

Прилики: У нас се срещат няколко вида напръстник, които сравнително лесно могат да бъдат разпознати от горния:

D. ambigua - стъблото по цялата си дължина е обрасло с гъсти косми. Също и листата, които при това са по-широки и по-едри от тези на вълнестия напръстник. Венчето е много едро, жълто, фуниевидно, в горната си част над 1 см широко. Цъфти от май до юли.

D. viridiflora прилича на горния вид, обаче венчето му е по-дребно, тръбесто, в горната си част по-тясно от 1 см. Цъфти по същото време.

D. ferruginea и **D. laevigata** имат съвсем голо стъбло. Голи са също цветните дръжки и чашките на цветовете.

D. purpurea, който до скоро се смяташе за единствен лековит вид, у нас не се среща в диво състояние. Тук там се намира в някои паркове и градини за украса.

След като чрез изследвания се оказа, че вълнестият напръстник съдържа много повече дигиталин, отколкото червения (**D. purpurea**), той се търси много повече.

Дрога: *Folia Digitalis* - листата.

Състав: Листата съдържат няколко гликозида: дигиталин, дигиталеин, гиталин, гитонин, дигитоксим - общо около 1%. Също и сапонин.

Свойства: Листата трябва да бъдат хубаво зелени. Да няма почернели или тъмночервени, нито наядени или продупчени.

Употреба: За усилване и регулиране дейността на сърцето. **Да не се приема без лекарско предписание! Отровно!**

Бране: За качеството на листата на напръстника няма голямо значение дали са брани преди, по време на или след цъфтежа на растението. От значение е стадият на развитие на самото растение по време на брането. От едногодишните растения листата се берат от август нататък, а от двегодишните - от юли нататък. Брането да става през хубавите, слънчеви летни дни. При това да започва късно следобед, може да продължава до вечерта. По това време различните гликозиди се натрупват в най-голямо количество в листата. Брането може да започне и преди растението да е разцъфнало напълно, но не бива да продължава след като е прецъфтяло. Няма значение, че тук-там то е вързало вече плод. Важното е да продължава още да цъфти. Така че периодът на брането може да започне от началото на юни и да свърши в края на септември. Най-ползотворното бране се извършва през юли-август. Да не се събират увехнали листа, с тъмни петна, кафяви или черни, както и наядени. Да се берат по-едри листата - от долната половина на стъблото, а горните да се оставят да се доразвият.

Листата са отровни, затова да се внимава при брането им. В никакъв случай не трябва да се предоставя брането на деца! След свършване на беритбата да се измиват ръцете със сапун и много вода!

Сушене: Колкото по-бързо се изсушат листата, толкова по-добре се запазват гликозидите в тях. И понеже слънчевата светлина не разлага последните, тя може да се използва прекрасно при сушенето на листата на тази билка. Набраните следобед се разстилат още същата вечер в еднореден слой, за да изпръхнат на сянка през нощта, а на другата сутрин се изнасят на двора и се излагат направо на слънце. Сушени по този начин, те изсъхват за едно денонощие, така че лесите могат да се използват веднага за сушене на нова партида. Ако се сушат на сянка, съхненето продължава 3 дни, а освен това рандеманът е по-слаб, което показва, че е настъпило някакво разлагане на част от действащите вещества. Затова листата на напръстника да се сушат винаги на слънце. При лошо време може да се сушат при изкуствена топлина - при около 50° С. В такъв случай, ако листата се сложат в печта вечерта, на другата сутрин са вече изсъхнали.

Добив: За сушените на слънце или в пещ листа той е 9:2, а за сушените на сянка само 5:1.

Съхранение: Изсушените листа да се съхраняват в добре зат-

Ворени съдове, запазени от влага и светлина. Да се има предвид, че те не трябва да съдържат влага повече от 3%. Понеже с течение на времето листата губят от своята лечебна стойност, да не се задържат излишно при берача или износителя, а да се транспортират съевременно до купувача.

НЕВЕН

Calendula officinalis L.

Семейство Сложноцветни -
Compositae.

Имена: жълта ружа, крокон.

а. marigold   и. medetka

н. Ringelblume   ф. souci des jardins

р. ноготку

Находища: Това градинско растение произхожда от Средиземноморската област. Среща се още в Предна Азия, Канарските острови и Ориента. У нас също се отглежда в градините и по нивите, откъдето цяло лято до късна есен се бере.

Описание: Стъблото му е почти кръгло, достига до 50 см височина, силно разклонено, косместо. Листата са последователни, дълги 10-15 см, широки 3-4 см. Долните почти лопатовидни, горните продълговати до ланцетни, всички космести и лепкави. Цветовете достигат до 5 см в диаметър и се намират по един на върха на всяко клонче. Езичестите цветове са по-светло или по-тъмно оранжеви и са разположени в 2-3 реда. Мъжките тръбести цветове образуват кошничка и голяма част от тях са безплодни. Цъфти от юни до септември, дори и през октомври.

Дроги:

а. *Flores Calendulae s.cal.* - целите цветове, заедно с чашките, но с много къси дръжки.

б. *Flores Calendulae s.cal.* - само женските (езичестите) цветчета.

в. *Herba Calendulae* - отделните клончета, откъснати до тяхната основа при общото стъбло, заедно с добре развития цвят, но без плодове.

Състав: Растението съдържа салицилова киселина, а листата и цветът аморфно горчиво вещество. Цветът съдържа освен това

жълто багрилно вещество - календолин, подобно на каротина и сапонина.

Свойства: Езичестите цветове трябва да са запазили оранжевия си цвят. Той е по-светъл, отколкото при пряното растение. Стъблата също трябва да бъдат зелени, както при пряното растение. Сушените на слънце цветове са бледи. Цялото растение има малко тежка миризма.

Употреба: Специфично средство при нараняване, във вид на мехлем или счукана прясна билка като лапа. За същата цел служи и настойка в дървено масло. Най-целебни са само езичестите цветове. Според народната метеорология, ако цветовете останат затворени сутринта след 7 часа - през деня ще вали.

Бране:

а. Отделните цветове се откъсват с ръка един по един и се слагат в плитки кошници. Да не се берат нито недоразвити, нито прецъфтели цветове. Брането да се извършва сутрин, след като се разтворят добре цветовете.

б. Езичестите цветове се берат, като с върха на пръстите се подхванат всичките езичести цветчета, колкото може по-близо до тяхната основа, след това пръстите се приближат един до друг, и без да се стискат силно, отскубват. С другата ръка се придържа цветът за чашката. Могат да се оберат последователно цветчетата на 3-4 цвята, без да се слагат в съда набраните. Колкото по-слабо се стискат цветчетата, толкова по-малко запленват за пръстите и толкова по-бързо се извършва брането. Набраните цветчета се слагат в кошници, като се внимава, да не се намокрят от росата или от друго, защото после мъчно се разстилат и мъчно съхнат.

в. Стръковете се берат, като се откъсват в основата им от общото стъбло. Те са сравнително къси - от 10-16 см, рядко до 20. Да се берат само стръкове с добре развити цветове по тях, а не с недоразвити и прецъфтели, още по-малко с такива, които са вързали плод. Добре е набраните да се навържат на самото място на букети от по 10, като се подбират по възможност еднакви по дължина. Ако това се остава за в къщи, то изисква много повече време.

Сушене: Невенът трябва да се суши само на сянка, макар че не съхне много бързо. Сушен на слънце, избелява както цветът, така и стъблото и получава много неугледен вид.

а. Целите цветове се разстилат само на един ред, за да могат да изсъхнат по-бързо. Така те изсъхват за 4 (през юли) до 7 (през септември) дни. Докато съхнат, да не се обръщат и въобще да не се пипат.

б. Езичестите цветове съхнат много бързо, стига да са разс-

плани на много тънък пласт. В този случай те могат да се съберат още на втория ден на по-дебел пласт и да доизсъхнат за няколко дни. В дъждовно време съхненето трае цяла седмица, макар да са разстлани на тънък слой, а в сухо време изсъхват само за 2 дни. Да се има предвид, че за сушене на цвят от невен е необходима извънредно голяма сушилна площ, защото 1 кг суров цвят трябва да се разстеле на 10 м² площ, за да изсъхне бързо. Обаче същият цвят може да се събере и върху площ от само 1/10 м², като се разстеле на дебелина 1 см слой. В този случай пак ще изсъхне, но за 10 дни.

Добив: а. Само за езичестите цветове - 15:2.

б. За цялата трева - 9:2 до 11:2, в зависимост от дължината и дебелината на отделните стръкове, както и от броя им в един букет. Колкото са по-къси или по-тънки стръковете и колкото броят им в един букет е по-малък, толкова добивът е по-малък. За среден може да се приеме добивът 5:1.

Съхранение: Както целите цветове, така и само езичестите се съхраняват добре натъпкани, особено вторите, в затворени съдове, на тъмно място, защото на светлина избеляват. Транспортират се в книжни торби. Букетите се пазят и изпращат в бали или книжни торби. И те се държат на тъмно. Ол време на време, особено в началото, да се преглеждат да не би да се навлажнили!

ОВЧАРСКА ТОРБИЧКА *Capsella bursa pastoris* L.

Семейство Кръстоцветни -
Cruciferae.

Имена: бабини гниди, плешчица, попови въшки.

а. shepherd's purse   и. borsacchina
н. Hirtentaschel   ф. bourse a pasteur
р. пастушья сумка

Находища: Прародителство на това много разпространено растение са страните около Средиземно море. Засега се среща във всички части на света. У нас расте в цялата страна, обикновено край пътищата, по боклучищата, ливадите и пушиначите, край оградите, в градините, пасищата и покрай поточетата. Нежелан плевел, особено по нивите. Обича натворените почви. Израсъл върху цинкови почви, поема в себе си много цинк.

Описание: Стъблото е високо 20-40 и повече см. В основата му са разположени приосновните листа във вид на розетка. Те са дълговати, дълбоко нарязани, с триъгълни криви зъбци. По стъблото има само отделни седящи листа. Стъблото и листата са голи или с малко власинки в долната част. Листата обхващат цялото стъбло. Дребните бели цветове образуват щитовидно съцветие. Те имат къси дръжчици, четирилистно венче и триъгълно-щитовидна шушулка, сплескана от страната на шевовете, дълга от 0,5 до 1 мм. Цъфти и връзва от пролет до есен.

Дрога: *Herba Bursae pastoris* - цялата цъфтяща трева, без корена.

Състав: Съдържа холин, ацетилхолин, тирамин и голямо количество калиеви соли.

Свойства: Сухата трева трябва да е запазила зеления цвят на прясното растение. Да няма узрели шушулки, както и бели петна от ръжда. Действа слабително и кръвоспиращо.

Употреба: Главно като средство за спиране на външни и вътрешни кръвоизливи, а също и при заболявания на бъбреците, черния дроб и далака.

Бране: Тревата се бере цяло лято и есен, като се внимава да не се бере онази, плодовете на която са вече узрели. Хваща се приземната листна розетка с едната ръка, а с другата се срязва стъблото под самата розетка, след което се очистват пожълтелите листа. Кубенето с корена не е желателно, тъй като тази билка расте обикновено на сухо, коренът ѝ е доста дълбок и здраво прикрепен към почвата. По този начин лесно се откъсват и разпадат приосновните листа, а те са ценни и придават по-улеген вид на цялата билка. Там, където почвата позволява, може да се отскубне цялата трева, но веднага да се среже коренът, за да не замърсява събраната в кошницата. Да не се бере трева, нападната от т.нар. бяла ръжда. Тя изглежда като пръскана с вар.

Сушене: Да се разстила на тънък слой, за да съхне по-бързо. Сушенето да става на сянка. На слънце избелява. През пролетта и есента съхне за 4 дни, а през лятото - за 2-3. Не е удобно да се връзва на букети, освен това връзана съхне по-бавно, отколкото разстлана.

Добив: От 9 кг прясна трева се получават 2 кг суха.

Съхранение: Изсушената трева се слага на пластове така, че цветът на един пласт да лежи върху приосновните листа на по-долния и обратно. Така се нарежда и в балите, когато ще се изпраца за износ. Балите в такъв случай могат да се натъпчат добре. Овчарската торбичка се изпраца много удобно в дървени бали, т.е.

балата се обшива отгоре и отдолу с дървени рамки и се вързва с тел. Това е най-евтината опаковка за тази билка.

ОМАН БЯЛ *Inula helenium L.*

Семейство Сложноцветни -
Compositae

Имена: бял оман, девисил, жълт оман, чернокос.

а. елесатрапе

и. еленю

н. Alant

ф. grande aune

р. девясил

Находища: Отечество на омана е централна Азия. Див се среща в Пиринейския и Балканския полуостров и в Карпатите. На север стига до Норвегия и Финландия. Отглежда се в Белгия, Германия, Унгария, Франция, Холандия, Хърватско и в Северна Америка. У нас се среща предимно в източните части на страната из храсталациите, край реките, пътищата, по синуриите и ливадите.

Описание: Оманът има сиво-кафяво разклонено коренище, дебело 3-4 см, достигащо на дълбочина до 50 см и повече. Мирише приятно. Стъблото е високо 60 см до 2 м, набраздено, в горната си част разклонено. Листата му са последователни. Приосновните са много едри, яйцевидни до елипсоидни и заострени. Те се стесняват постепенно и достигат до 1 м дължина. Стеблените листа са сърцевидно-яйцевидни до широко-ланцетни, седящи, със сърцевидно заоблена основа, широки 6-10 см. Всичките отгоре са рядко окосмени, а отдолу сиви и мъхнати, по ръба неравномерно назъбени или с тъпи зъбци. Горните са седящи и заострени. Цветовете се намират по един или по няколко на върха на разклоненията на стъблото. Цветните кошнички са доста едри - 6-7 см в диаметър. Средните листчета на обвивката са сърцевидно разперени. Тръбестите и езичестите цветове са жълти. Цъфти през юли-август.

Прилики: Оманът може да бъде сбъркан с други билки, които носят същото име в различните краища на страната: напр. загърличето (*Siler trilobum*), селима (*Levisticum off.*), мечата стъпка (*Heracleum*) и гругу.

Жълт оман наричат и гругестото зарастличе (*Symphytum*

tuberosum).

Чернокос наричат страшичето (*Asplenium trichomanes*), зарасмличето (*Samolium off.*), обикновения чернокос (*Telekia speciosa*), а също и гулянката (*Valeriana*).

Оманът може да бъде сбъркан в ботаническо отношение най-вече с **истинския чернокос (*Telekia speciosa*)**, и то на пръв поглед. Но при малко по-внимателно разглеждане всеки може да ги различи, като има предвид, че листата на чернокоса са голи, сърцевидни или овални и цветните кошнички са два пъти по-малки от тези на омана. Коренището на чернокоса е гругесто, съчленено, често пъти с кухини, червено-кафяво. Мирише по-слабо, с миризма, подобна на гулянката.

Дрога: Radix Helenii - корените.

Състав: Коренът съдържа инулин (есенно време до 40%), ензима инулаза, горчиви вещества, 1-3% етерично масло, хеленин и др.

Свойства: Хеленинът е главната действаща съставна част на тази билка. Той спира развитието на туберкулозните бацили (циганите по инстинкт пушат тютюн, към който прибавят и малко оман - за да им мирисел на хубаво, а всъщност той ги предпазва от туберкулоза).

Употреба: Действа благоприятно при белодробна туберкулоза и бронхиален катар с обилна слуз, също при диабет. Външно се употребява при сърбеж и обрив по кожата.

Бране: Понеже коренът е доста дълбок и разклонен, трябва предварително да се изрови широко и дълбоко трапче около него, за да се извади целият. Корените се вадят в късна есен, най-добре през октомври или ноември, когато съдържат най-много инулин и хеленин. Пролетните корени не са толкова лечебни и по-добре е да не се вадят, още повече от неопитни билкоберачи, които не могат да определят само по недоразвитото растение дали то е оман, чернокос или друго нещо.

Сушене: Извадените корени се измиват набързо, оставят се да завехнат няколко дни на слънце, ако има такова, или в затоплено помещение, ако времето е влажно или дъждовно. След това се нарязват на късове с дължина един пръст, като по-дебелите се нацепват на две или на четири и се доизсушават или в изстинала пещ, или пък се нанизват на канап и се накачват върху върлини, тел и пр. в някое отоплявано помещение. Да не се сушат заедно или близо до други билки, които биха поели миризмата им. Като изсъхнат добре (да са крехки, да не се огъват) да се прехвърлят няколко пъти с лопатата, за да се отчулят тънките коренчета по тях, а след това се пресеят през сито, за да опадат последните.

Добив: От 4 кг пресни корени се получава 1 кг сухи.

Съхранение: Изсушените корени се проверяват от време на време да не би да са поели влага. Мястото или съдовете, в които са държани оманови корени, да се измиват основно, преди да се слагат други билки на същото място или в същите съдове, за да не поемат миризмата им!

ОРЕХ

Juglans regia L.

Семейство Орехови - Juglandaceae.

Имена: Навсякъде в България има само едно име: орех.

a. walnut   и. посе
н. Walnuss   ф. поуег
р. Волошкий орех

Находища: Отечество на ореха е Азия, главно Индия, Индокитай, Персия. Оттам е пренесен и в Европа. У нас се среща почти в цялата страна, както в диво състояние, така и култивиран, по скалистите и влажни места.

Описание: Известно на всички дърво, клоните на което са крехки. Листата са последователни и текоперестни, много едри. До 15 см дълги и широки до 7 см. Имат сравнително дебели дръжки. Плодът е обвит в дебела месеста шушлупка, в началото зелена, а при узряването на плода - кафява. Орехът цъфти през април - май. Зрее в края на август и началото на септември.

Прилики: У нас има няколко разновидности, обаче листата и шушлупките на всичките могат да се берат за лечебни цели.

Дроги: а. *Folia Juglandis* - отделните листенца на целия лист, без дръжките.

б. *Cortex Nucis Juglandis* - шушлупките на не съвсем узрелите орехи, докато са още зелени и сочни.

Състав: Листата съдържат инузит, малко етерично масло, дъбилно вещество, нуцетанин, галова и елагова киселини, юглон и калиев оксалат.

Черупките съдържат хидроюглон, емулсин, лимонена и ябълчена киселина, но не съдържат дъбилно вещество.

Свойства: Листата трябва да бъдат зелени, не кафяви и без дръжки. Да не съдържат повече от 10% пепел. Черупките да бъдат зелени, не кафяви или почернели.

Употреба: Листата на ореха са добро средство за пречистване на кръвта. С отвара от шушлуките се боядисват коси в тъмно-кафяво.

Бране: а. Листата се берат през юни, докато не са се развили напълно, като се оскубват (олющват) отделните листчета от общата дръжка на листа. Да се внимава при катерене по ореха да не се стъпва върху тънките клони, защото са крехки и лесно се чупят.

б. Шушлуките се обелват от добре узрелите, но не и презрели или опаднали на земята орехи в края на август или началото на септември. Те трябва лесно да се белят, за да не почернеят от много удряне. Не трябва да са станали вече кафяви, а още по-малко да са почернели.

Сушене: Листата се сушат на сянка, разстлани на тънък пласт, иначе съхнат бавно и потъмняват.

Шушлуките също се разстилат на тънък пласт. В противен случай и те съхнат бавно и почерняват.

Добив: От 10 кг пресни листа се получават 3 кг сушени.

Съхранение: Както листата, така и шушлуките се съхраняват по обичайния начин. Листата се транспортират в бали, а шушлуките - в торби.

ОФИКА

Sorbus aucuparia L.

Семейство: Розоцветни - Rosaceae

Имена: Брекуня, калина, проклето меко дърво, самодивско дърво, смърдлика.

а. mountain ash   и. sorbo selvatico

н. Eberesche   ф. sorbie

р. рябина

Има и друго латинско наименование:
Pirus aucuparia Gaertner.

Находища: Отечеството на това дърво са северна Азия, северна Африка и Европа. Вирее в почти цяла Европа, Мала Азия, Сибир. Култивира се в Северна Америка. У нас се среща на различни височини из планинските гори и в планинските местности, а някъде се сади като декоративно дърво. По отношение на почвата е непридирчиво, но най-добре ви-

рее върху пясъчливи, пясъчливо-глинести или варовикови почви. Предпочита северно изложение.

Описание: Някъде достига като дърво височина до 16 м, но у нас е дървовиден храст - с височина до 6 м и повече. Вирее и на гъста сянка и пак е по-висок от околната растителност. Листата ѝ са последователни, текоперести, листенцата са 11-14 на брой, дълги до 5 см, целите назъбени или до половината целокрайни с равностранни зъбчета. Цветовете са бели, събрани в гроздовидно съцветие. Миришат неприятно. Цъфти през май-юни. Плодът е месест, кръгъл или овален, отгоре сплескан и украсен с остатъка от петогелната чашка на големина колкото грахово зърно. Отначало е зелен, после оранжев, а като узрее става месест и червен.

Прилика: У нас расте един сорт (susр. *fenekiana*), чиито плодове са по-едри - до 12 мм в диаметър, жълто-оранжеви, събрани до 200 и повече в един щит. Той не е официнален.

Дрози: а. *Fructus Sorbi aucupariae* - месестите зърна, без гръжките.

б. Flores Sorbi aucupariae - цветовете, без гръжките.

В народната медицина се употребяват и младите клонки.

Свойства: Сухият плод е месесто-червен, лъскав, силно сбръчкан, но все пак мек, с тръпчив, кисел и горчив вкус. Може да се яде само след като е бил осланен и омекнал.

Състав: Плодовете съдържат сорбин, пектин, дъбилно, багрилно и горчиво вещество, органически киселини, етерично масло, захари, витамин С и др.

Употреба: Плодът действа леко слабително, но от друга страна се употребява против диария, при болки в корема, туберкулоза, пневмония, плеврит. От плодовете, след като измръзнат и омекнат, варят мармалад. **Неосланените плодове са отровни, особено ако са сурови.** Цветът се пие във вид на чай при възпаление на бяля дроб.

Бране: Напълно узрелите плодове се берат през септември до ноември и даже през декември. Добре е да се изчака да мине първа слана, за да омекнат и тогава по-лесно съхнат, освен това добиват по-приятен вкус. Най-удобно е да се берат целите гроздове, а не да се ронят отделните зърна.

Цветът се бере през май-юни, като се хваща кичурът леко, с едната ръка, а с другата се отрязва с ножици съвсем късо, така, че щитът да се разпадне на отделни цветчета, които се прибират в плитку кошници. Това рязане е по-добре да става вкъщи, където цветът по-не се мачка.

Сушене: Гроздовете се окачват на тел, канап и пр., най-добре в затоплено помещение, докато зърната засъхнат съвсем, след кое-

то лесно се оронват от чепките. Могат да се сушат и в сушилня, но да не се пекаат. Не трябва да се сушат при по висока температура от 70°C. След изсушаването им плодовете трябва да останат меки. Сушени на слънце, не съхнат по-бързо, отколкото в помещение, макар и слабо затоплено. В зависимост от времето, съхненето трае 2-3-4 седмици. Цветовете се разстилат на тънък слой и не трябва да се пипат, докато не изсъхнат напълно.

Добив: От 9 кг пресни плодове се получават 2 кг сухи.

Съхранение: Сухите плодове се пазят в сухо помещение. Поне веднъж в седмицата трябва да се проверява да не са мухлясали, защото недостатъчно изсушените много лесно мухлясват. Транспортират се в торби.

Цветът се пази и транспортира в каси.

ОЧАНКА

Euphrasia officinalis L.

Семейство Живеничеви -
Scrophulariaceae.

Имена: очемилка.

а. eye-bright

и. eufrasie

н. Augentrost

ф. casse-lunette

р. очанка

Находища: Среща се в Средна Европа - на групи, доста често по ливадите, тревистите места и в храсталаците, върху сухите склонове, на всички надморски височини. У нас на места е доста разпространена, най-вече в планинския и предпланинския пояс, на места - по-рядко.

Описание: Стъблото е изправено, разклонено, сравнително ниско - достига до 30 см, но обикновено израства около 10-15. Листата са последователни, приседнали, яйцевидни, назъбени, особено на върха. Цветовете - дребни, приседнали в средата на листата, бели или бледовиолетови, с жълти петна върху триделната долна устна. Венчето е дълго 9-14 мм. По време на цъфтежа се удължава. Прицветните листа са с железисти власинки. Цъфти от юли до края на септември, дори и през октомври.

Прилики: На официналната очанка приличат доста много други видове, от които най-много ѝ прилича *E. kerneri*, която се различава само по това, че прицветните ѝ листа нямат железис-

ти власинки. Останалите видове се различават от горните два по венчето, което е по-късичко - от 4 до 10 мм и по време на цъфтежа не се удължава. Освен това те цъфтят обикновено през юни-август.

Дрога: *Herba Euphrasiae* - цъфтящата трева, без корените.

Състав: Съдържа дъбилно и горчиво вещество.

Свойства: Има малко тръпчив и горчив вкус. Трябва да е запазила цвета на прясната билка и да не са ѝ изронени цветчетата.

Употреба: Главно за промиване сълязци и слаби очи (очанка) и за почистване гурелясали очи (очемилка), при болести на стомаха и червата.

Бране: Да се бере, когато цъфти - от юни до края на септември, като се срязва с нож надземната част. Понеже тази билка е едногодишна, безразлично е дали ще се реже или ще се скубе с корените. Набързо може да се наскубе и после въщи да се отрязват корените, но по този начин на бране има опасност да се замърси билката с много пръст, затова скубенето да се практикува само в краен случай - ако има опасност да се развали времето и искаме да наберем по-голямо количество. Набраната трева да се слага в кошници, не в кошове и особено в чували, защото цветчетата много лесно се ронят.

Сушене: Понеже цветчетата се ронят при сушенето, последното да става, като тревата се разстила върху хартия, за да могат по-лесно нарвените цветчета да се съберат. Те се прибавят към останалата трева, но след като се почистят от пръстта и други примеси, ако има такива. Понеже очанката съхне сравнително бързо, а от друга страна избялява на слънцето, да се суши само на сянка, разстлана на тънък пласт. Не може да се суши на букети, защото е много разклонена и дребна. Съхненето продължава от 1 (през лятото) до 2 (през есента) дни.

Добив: 5:2.

Съхранение: Изсушената трева се пази в сандъци, а се изпраща в книжни торби, с цвета към хартията, или в бали. Във всяка торба или бала се изсипва по малко от цветовете, окапали при сушенето.

ОЧИБОЛЕЦ *Potentilla tormentilla neck.*

Семейство Розоцветни - *Rosaceae*

Имена: бутурак, горски очиболец, планински очиболец, възел.

а. tormentil   и. tormentilla

н. Blutwurz   ф. tormentille

р. лапчатка

На латински това растение се казва още *Potentilla silvestris L.*

Находища: Очиболецът е доморасъл в Европа и Азия. Липсва само в най-северните им части. У нас е доста разпространен по високите планини. Той издържа както на дебела сянка, така и на суша, а също и на временно наводнение. Вирее върху кисели хумусни почви, също и върху варовити, обаче се среща и по най-постните ливади.

Описание: Очиболецът има възкьсо и въздебело коренище, съставено от множество части, съединени помежду си във вид на възли (оттук и името му възел). От коренището излизат доста, при това тънки, почти цилиндрични коренчета. Когато се пречупи, изпуска червеникава течност (немците го наричат „кървав корен“). Стъблото е изправено или полегнало, високо 10-50 см. То никога не образува корени от колена си! Листата са приседнали и петогелни, като приосновните са с гръжки, а стеблените - седящи. Жълтите цветове са сравнително дребни, с четири венечни листенца (отличителен белег от другите видове очиболец), по един на върха на дълга, тънка гръжка; излизаща от средата на листата. Стъблото и листата са слабо окосмени. Цъфти от юни до септември.

Прилику: У нас се среща пълзящият очиболец (*P. reptans*), който има полегнало, въздебело стъбло, а листата му имат добре развити гръжки. Цветът има пет жълти венечни листа. Този вид също е билка, но представлява друга дрога. Бере се цялата му надземна част.

Дрога: Rhizoma Tormentillae - коренището, без коренчетата.

В народната медицина се употребява и цялата билка - надземната част, заедно с коренището и корените.

Състав: Коренището на очиболеца съдържа до 20% гъбилно вещество, както и други вещества, които не са открити досега и

които обуславят особеното лечебно действие на тази билка.

Свойства: Коренището е червено-кафяво отвън, отвътре светлочервено. В напречен разрез се показва малко по-тъмната лъчиста сърцевина, много характерна за тази билка. Силно горчи, без миризма.

Употреба: Действа отлично при различни кръвоизливи, вътрешни и външни, особено при храчене на кръв, язва на стомаха, също против диария и за апетит при децата.

Бране: Коренището не е много дълбоко в земята и лесно се вади, особено от влажните ливади. То расте на една страна от стъблото, затова да се внимава да не се пререже, когато ще се забива лизгарът в почвата. Да се подхваща по-отдалече. За да се използва и стъблото (може да се продава на вътрешния пазар) най-добре е да се отреже предварително и тогава да се вади коренището. Така ще се запази и от замърсяване с пръст или кал. Брането на тази билка представлява едно от редките изключения, в смисъл, че коренището ѝ се вади малко преди или по време на цъфтежа на билката. Това дава възможност да се извади и използва едновременно и надземната част. Най-подходящо време за бране са месеците юни и юли.

Сушене: Извадените коренища се измиват с вода на самото място. След това се оставят да се изцедят добре, а после се простират на еднореден слой да съхнат направо на слънце, без да се цепят. На втория ден се прибират на сенчесто, проветриво място, по възможност на открито. Така те изсъхват само за 1 седмица. По време на съхненето да се преобръщат с лопата. По този начин се ускорява от една страна съхненето, а от друга се отчупват изсъхналите коренчета. След като изсъхнат добре, коренищата се прекарват през сито, за да се отсеят надробените коренчета, както и случайно попаднали чужди примеси.

Добив: От 5 кг пресни корени се получават 2 кг сухи.

Съхранение: Очилените не е хигроскопичен, но въпреки това коренищата му да се пазят в сухо и проветриво помещение. Добре е в началото, след като се приберат от сушилнята, да се проверяват от време на време да не са се навлажнили или мухлясали. Те се опаковат и изпращат в торби.

Дрога: Flores Bellidis - цветните кошнички, без гръжките. В народната медицина се употребява и цялата билка, без корените.

Състав: Цветовете на паричките съдържат няколко органични киселини, горчиво вещество, мастно и етерично масло, инулин и сапонин.

Свойства: Билката няма миризма, но горчи. В по-големи дози е отровна!

Употреба: Употребява се против най-различни болести, което се обяснява с обстоятелството, че принадлежи към една от най-силните сапонинови дроги, главно против хемороиди и кожни болести.

Бране:

а. Паричките берем само при хубаво слънчево време - от май до септември. За целта откъсваме всяка главичка поотделно, без гръжката: Ако започнем да берем по няколко главички наведнъж, както някои берат лайкучката, непременно ще отскубнат и по-малка или по-голяма част от цветната гръжка, тъй като тя е здраво заловена за цветното дъно. Понеже цветовете нито се мачкат лесно, нито се запарват, можем да ги слагаме и в престилка, даже и да ги попритискаме в нея. Трябва да се берат само белите цветове, не и розовите или смесените. По тази причина не трябва да берем градинските видове!

б. Понеже у нас употребяват и цялата билка, ще изтъкна, че не е необходимо за целта да се скубе растението заедно с корена - достатъчно е да се среже стръкът над самата почва, а корените да се оставят, за да покара от тях растението наново. Така набраните стръкове трябва добре да се почистят от кал или пръст и тогава да се слагат в кошница. Добре е още при брането да се отстраняват изгнилите или пожълтели листа, както и прецъфтелите цветни кошнички, заедно с гръжките им.

Сушене: а. Цветовете трябва да се разстилат на тънък слой, за да съхнат по-бързо. Трябва да се сушат дотогава, докато изсъхне добре и вътрешността на кошничката (главичката). В противен случай задържаната в нея влага ще премине в привидно изсушената билка. Последната ще се навлажни и впоследствие ще се развали. Най-добре и най-бързо съхнат паричките когато се сушат направо на слънце. През лятото, на силно слънце, добре е да се сушат на открито, на полусенчесто място, за да не се свиват много и да не дават голяма фира. Не трябва да се обръщат, докато съхнат, макар че не се ронят така лесно, както лайката.

б. Целите стръкове се сушат или разстлани, или окачени на канп и пр., на проветриво, сенчесто място. На слънце листата ще избелеят.

Добив: От 15 кг пресни цветове се получават 2 кг сухи.

Съхранение: Изсушените цветове трябва на първо време да се проверяват по-често, да не би да са се навлажнили. При такъв случай да се сушат наново. За да не се ронят белите езичести цветове, паричките да не се преобръщат без нужда и да не се местят много от едно място на друго. Също и при опаковането да се слагат внимателно в торбите. Наронените бели цветове да се слагат в съответно количество във всяка торба, а не в отделни. По-добре би било да се транспортират в каси, вместо в торби, за да не се наронят по пътя.

ПАЧА ТРЕВА *Polygonum aviculare L.*

Семейство Лапагови
Polygonaceae.

Имена: гъшеница, троском.

a. knotgrass   u. centimorbia
n. Vogelknoterich   ф. trainasse
p. гусятник

Находища: Известно космополитно растение, което вирее навсякъде - върху най-сухите и неплодородни почви, дори между камъните по пътищата и сеурните насипи край жп линии. У нас се среща по тревистите места, край пътищата, оградите, край стълбовете на уличните лампи, по изкопите и пр. Обича нитратните почви - рудерално растение.

Описание: От тънкия, но разклонен корен излизат множество тънки, дълги стъбла, които обикновено пълзят по земята, а когато бъдат заобиколени от гъста и висока растителност, се промъкват през нея. Стъблата достигат дължина 10-100 см и дори повече. Листата са елипсовидни до линейно-ланцетни, с по един кожест, разцепен прилистник. Цветовете са разположени по 2 до 5 в средата на листата. Те са зелено-бели, понякога с розови ръбове, при това дребни, едва забележими. Цъфти от май до октомври.

Прилики: У нас расте една разновидност *Var. litorale*, която се различава от описания вид по въздебелите си листа. Освен това, стъблата се втвърдяват при основата си. Да не се бере като билка.

Не е билка и друг един вид, *P. raji*, който расте по нашето черноморско крайбрежие : цъфти едновременно с обикновената пача трева. Различава се от нея по възмесестите си листа, по цвето-

вете, които са винаги розови и най-вече по плода, който е глянък и лъскав, докато на пачата трева е матов и зрапав.

Дрога: *Herba Polygoni avicularis* - цялата цъфтяща трева, без корените.

Състав: Съдържа етерично масло, дъбилни вещества, пектин и метални соли, главно цинкови и медни. Колкото е по-възрастно растението, толкова повече кремъчна киселина съдържа, а тя е, която действа лечебно.

Свойства: Сухата трева трябва да притежава цвета на прясната, само леко по-блед. Има малко тръпчив Вкус, без миризма.

Употреба: Главно за спиране на кръвоизливи, особено на матката, стомаха, червата и белия дроб, тъй като предизвиква бързо съсирване на кръвта.

Бране: Да се срязва тревата почти над самата почва, без да се scuбе коренът. Да се бере трева от чисти места, а не расла край прашни пътища. Брането да става по възможност наесен, когато билката е най-лековита. За предпочитане е да се бере от пещъчлива почва, понеже от една страна съдържа повече кремъчна киселина, а от друга - е по-едра и се бере по-лесно.

Сушене: Набраната трева да се разстила рехаво на сенчесто, проветриво място. Съхненето продължава цяла седмица (през септември) и най-много две седмици (през октомври). Да не се суши на слънце, защото избелява, а и не съхне много по-бързо, отколкото на сянка - разликата е само 1-2 дни. Който иска да получи добра стока, още при брането да я нарежда все в една посока, т.е. основата на стъблата на една страна, а не разбъркано или кръстосано. Така се улеснява последващото сортиране по дължината на стъблата, което трябва да се извърши преди да се разстеле тревата за сушене. Евентуално тревата може да се навърже на букети от еднакво дълги стръкове, по около 30 в букет, и така да се сушат. По този начин се получава идеална стока.

Добив: Когато тревата се суши разстлана, добивът е 5:2, а когато се суши на букети - 3:1 до 8:3, в зависимост от дебелината на букетите и дължината на стръковете. Колкото букетите са по-дебели и стръковете по-дълги, толкова добивът е по-благоприятен.

Съхранение: Тревата се съхранява, както обикновено - набраната и сушена как да е се опакова в бали, които могат да бъдат доста стегнати. Браната и сушена в една посока, както и сушената на букети, се опакова също в бали, но се подрежда така, че основите на стръковете да лежат по средата на балата, а върховете им да останат навън. Ликото или канапът, с който са били вързани букетите, да се отстранят, когато ще се опаковат в бали.

ПЕЛИН *Artemisia absinthium L.*

Семейство Сложноцветни -
Compositae.

Имена:

а. wormwood

и. assenzio

н. Wermut

ф. absinthe

Находища: Пелинът е разпространен в Северна Африка, почти цяла Европа. Пренесен е в Северна Америка, където на много места е подивял. У нас се среща навсякъде край храсталаците, оградите, пътищата, по тревистите и каменисти места, запустелите дворове. Предпочита варовикови и азотни, нитратни почви.

Описание: Коренът е вретеновиден и живее от 3 до 10 години. Стъблото е право, разклонено, достига 0,50 до 1,50 м височина, покрито с гъсти сребристи власинки. В основата си е вдървено. При основните листа са с дълги дръжки, тройноперести, тесноланцетни, с остри върхове. Долните стеблени листа са двойноперести, а горните - текоперести, с къси дръжки, или седящи. Всички листа са влакнести от двете страни. Отгоре са сиво-зелени, отдолу белезникаво сиви. Цветните кошнички са разположени във вид на метлица. Цветовете - жълтеникави. Пелинът цъфти цяло лято - от юни до септември.

Прилики: Много се бърка този пелин с **дивият - Artemisia vulgaris**, на който листата отдолу имат бял мъх, а отгоре са тъмнозелени и голи. Впрочем и дивият пелин се употребява като билка, но не трябва да се бърка с обикновения.

Има и много други видове пелин у нас, но нито един няма силния аромат на обикновения, нито неговия силно горчив вкус.

Дрога: Herba Absinthii c.flor. - крехкото стъбло с листата, на дължина около 50 см от върха надолу, заедно с цветовете, без груби стеблени части.

Herba Absinthii i.fol. - само листата.

Състав: Тревата съдържа абсинтиин и друго едно горчиво вещество, етерично масло, дъбилно вещество и много селитра. Цфтящата билка съдържа етерично масло с абсинтол.

Свойства: Всички части на пелина имат горчив и парлив вкус. Между тях най-горчив е цветът, а най-малко горчив - коренът.

Имат особен, приятен аромат. Абсинтиинът възбужда апетита, когато се приема в малки количества, но в по-големи причинява главоболие и виене на свят. Пепелното съдържание не трябва да надвишава 10%.

Употреба: Употребява се за възбуждане апетита, особено от малокръвни и слаботелесни. Външно служи за налагане на ударено място.

Бране: Булката се бере по време на цъфтежа - от юни до септември. От двегодишните растения се берат само младите клонки, заедно с листата и цветовете, около 50-60 см от върха надолу, а не твърди, вдървени клони. От последните могат да се обират само листата, които да се прибавят към останалата стока.

Когато се бере пелин за приготвяне на абсент или пелиново вино, той се реже 5 см над земята и не се обръща толкова внимание на мекотата на стъблото, нито на дължината му.

Сушене: Набраната трева се разстила нашироко, а на другия ден се връзва на снопчета и се оставя така да доизсъхне.

Когато пелинът е окосен за пелиново вино, се оставя на полето до вечерта да захвене за по-лесно съхнене. След това може да се завърже на снопчета и да се доизсуши, което продължава 2-6 седмици.

Добив: трева: от 5 кг прясна - 1 кг суха.

Съхранение: Пелинът се опакова и пази в бали или торби, на сухо.

ПИРЕЙ *Agriopyrum repens L.*

Семейство Житни - Gramineae.

Имена: пирен (не троскот).

а. couch-quitch   и. gramigna
н. Queske   ф. chiendent
р. пирей

На латински това растение е известно и под името *Triticum repens L.*

Находища: Пиреят е познат като плевел в цяла Европа, Сибир, Африка и Северна Америка. Среща се навсякъде из тревистите места и по засятите ниви, лозята и пр.

Описание: Пиреят има 20-150 см дълбоко коренище, от което се разпростират множество пълзящи издънки. Стъблото е голо, съ-

що и листата, като ръбовете им са без четинести ресници. Плевниците и плевите са заострени, често пъти с осили. Пиреят цъфти през лятото и есента.

Прилики: Въпреки че всеки смята, че познава пирея, може да се каже, че в много редки случаи се намира истинската билка пирей, тъй като на официалния пирей приличат много още пет други вида, които не трябва да се берат като билки.

Прегу всичко пиреят се бърка най-много с троскота - *Cynodon dactylon*, съцветието на който е дланесто разклонено, и който няма никаква медицинска стойност.

Останалите видове пирей се различават от официалния по следните белези:

A. elongatum образува гъсти туфи. Няма пълзящи издънки. Плевниците му имат 8-11 жилки. Расте по сухите и песъчливи места, но е доста рядък.

A. junceum има сближени, дебели листни нерви. Оста на съцветието е съвсем гладка. Среща се по сухите песъчливи места на Черноморското ни крайбрежие.

A. glaucum има обикновено тъпи плевни и плевници и е без осили. Ръбовете на листата имат четинести реснички. Расте по сухите каменливи и песъчливи места.

A. caninum се среща много често в Рила, Родопите и Стара планина. Долната плевница при този пирей има осил, дълъг колкото нея или дори по-дълъг.

A. cristatum се среща в различни части на страната, и то по варовиците. Плевите му имат само една жилка и един ръб по гърба си.

Дрога: *Rhizoma Graminis* - коренището, очистено от люспите и коренчетата.

Състав: Около 7% тритицин, сапонин, 3% овощна захар (коренището сладни) и инулин.

Свойства: Жълтеникави коренчета, с 2-3 възела всяко, със сладникав вкус.

Употреба: Като добро средство за пречистване на кръвта, омекотител при възпаления на дихателната тръба, стомаха и червата, също като освежително питие при същите и главно при пясък и камъни в отделителните органи.

Бране: Коренищата трябва да се изваждат през август. По това време те съдържат най-големи количества действащи вещества. Браните през пролетта и началото на лятото корени не са лековити. Изкубаните коренища се измиват добре с вода, изчистват се от тънките коренчета, както и закърнените листа във възлиите (люспите), след което се нарязват с ножица на пръчици,

така че на всяка пръчица да се падне поне един възел.

Сушене: Така подготвените коренища се разстилат на не много дебел слой, на сянка, за да изсъхнат по-бързо. У нас пиреят сушат така, както са го извадили от земята, само измит от пръстта, но непочистен от коренчетата и люспите и ненарязан. Такава стока не може да бъде конкурентноспособна.

Добив: От 5 кг пресни, се получават 2 кг сухи, добре почистени корени.

Съхранение: Пиреят се съхранява и транспортира в чували.

ПОДБЕЛ

Tussilago farfara L.

Семейство Сложноцветни -
Compositae.

Имена: бяло копито, жълта марта, къркалеста билка, магарешка стъпка, марта, мартениче, меча стъпка, подвалка.

а. colt' s-foot

и. farfaro

н. Hufblattch

ф. pas d'ane

Находища: Среца се в Европа, Северна Африка и Средна Азия. Пренесен е в Северна Америка. У нас е доста разпространен. Расте по ронливите брегове край рекичките и изкопите, насипите и пр. и то по влажните глинести, мергелови и варовикови голи и стръмни места. Той е единственото растение, което може да вирее върху кафяви каменни възлища.

Описание: Подбелът има широко разклонено коренище, от което рано напролет (март) израстват цветните стъбла, покрити с кафяви люспи (различие от радиката), на върха на които се показва по едно жълто цветче (жълта марта), дълго 1,5 см и широко 2 см. Вечер цветът клюмва и се затваря, а сутрин пак се отваря и изправя. Едва след като прецъфти, покарват листата, големи колкото длан. Те са сърцевидно-кръгли, назъбени, зъбчетата хрущялни и червенокафяви (отличие от чобанката), с дръжки. Отгоре листата са голи, светложелени, а отдолу са покрити, особено младите, с бял мъх (подбел). Листата имат големината и формата донякъде на копито (бяло копито).

Прилики: Подбелът се бърка много често, дори от професиио-

налисти билкари, с чобанката (*Petasites off.*), на която листата от долната страна са също мъхести, но едва ръбести и им липсват кафявите зъбчета. При това са много големи - до 60 см в диаметър („едър“ погбел). На погбела прилича и пемопръстникът (*P. tomentosum*), листата на който са покрити също така със снежно бял мъх отгоду.

Да не се бърка погбелът с радиката (*Taraxacum off.*), която има голо, кухо стъбло, изпускащо млечен сок при откъсване. При това листата на радиката са разсечени.

Дроги:

Flores Farfarae - цветчетата, без гръжки;

Folia Farfarae - само листата, без гръжките.

Състав: Листата, както и цветовете, съдържат слуз, горчиво вещество, декстрин, галова киселина, белтъчини и около 17% пепел (минерални вещества). Цветовете съдържат освен това, следи от етерично масло.

Свойства: Листата имат слузест, слабо горчив вкус, без мириса. Трябва да са запазили естествения си цвят - отгоре светлозелени, отгоду още по-светли или с бял мъх.

Цветовете имат приятен дъх, но не трябва да са пухести.

Употреба: Много добро средство против кашлица, изобщо при възпаление на дихателните органи. Народната медицина у нас употребява корените, но добре е те да не се вадят, тъй като листата и цветовете са достатъчно лековити за целта, за да има нужда да се унищожава тази толкова ценна билка.

Бране: Който не познава добре погбела, да събира листа само там, където преди това е събирал цвят от същия, за да избегне смесването им с листата на чобанката. Берат се само листата, без гръжките, слагат се в плитка кошница, без да се мачкат или натискат. Да не се берат листа с жълти или кафяво-черни петна, защото при съхнене тези петна проличават още повече. Листата се берат през юни-юли. Току-що разтворилите се или наскоро цъфналите цветчета се откъсват със сръсем къси гръжки - до 1 см. Да не се събират цветовете, които са започнали да прецъфтяват, защото при съхненето продължават да се развиват и отделят узрелите плодове с техните рилца във вид на „памук“ и с това развалят вида на цялата стока. Беритбата на цвета може да започне дори през февруари, когато е хубаво времето. По високите места погбелът се бере и през май.

Сушене: Тъй като времето на беритбата на погбеловия цвят е доста влажно, добре е той да се суши бързо, в добре проветрявано помещение, а след това да се доизсушава в затоплено, но все пак проветрявано помещение. Да се внимава да изсъхне цветът чак до

Вътрешността на кошничката, иначе може да мухляса. По този начин съхне за 2-3 дни.

Листата се сушат наредени едно до друго, разплатени, не смачкани, на проветриво място. Може дори на слънце, но слабо. За да не се усукват, не трябва да се обръщат при сушенето. При това да се разстилат с мъхестата част нагоре. Така те съхнат за един, най-много за 2 дни. Ако се разхвърлят как да е, долните листа почерняват, а всичките получават неугледен вид. Ако пък се разстелят с мъха към земята, много се усукват.

Добив:

лист: от 6 кг пресен - 1 кг сух;

цвят: от 5 кг пресен - 1 кг сух;

венчета: от 11 кг пресни - 2 кг сухи.

Съхранение: Изсушените листа се нареждат един върху друг в плоски каси. Оттам се прехвърлят внимателно в обичайните каси за транспорт. Да се внимава да не остава празно място над листата. Ако няма достатъчно стока, касата се допълва с мека смачкана хартия (да не е миризлива), за да не се начупват.

ПОПАДИЙКА *Hyoscyamus niger L.*

Семейство
Solanaceae.

Картофови

Имена: блян, буника, попадийка, ши-поп, пиши-Тодор, поп-попация.

а. henbane

и. guisquiamo negro

н. Bilsenkraut

ф. jusquiame noire

р. белена

Находища: Среща се в цяла Европа, освен в северните ѝ части, в Азия и северна Африка. Пренесена е в Северна

Америка, отчасти и в Австралия. Попадуйката е типично рудерално растение, което изисква много азот, затова го срещаме по буенясалите места и край оградите, най-много в Северна и Югозападна България. Отглежда се в Германия и някои други страни.

Описание: От месестия корен излиза право, космато и лепкаво стъбло, високо 60 см и повече. Приосновните листа са дълги до 30 см, широки до 10 см, яйцевидни, продълговато-яйцевидни или продълговати, остри или заострени, много едро назъбени, последова-

телни, с гръжки. Стеблените листа са по-дребни, сегящи, като обхващат стъблото до половината, сивозелени, яйцевидни. Средната им жила е широка. Цялото растение мирише неприятно, замайващо. Цветовете са едри, почти приседнали в средата на листата, сиво-жълти, с тънки виолетови жилки, в основата целите виолетови. Венчето фуниевидно, петогделно. Цъфти от април до септември.

Прилики: Из буренясалите места край оградите расте бялата попадийка - *H. Alba*, различаваща се от горната (наричана на латински черна) по листата, които по цялото растение са с гръжки.

Дроги:

- а. *Folia Hyoscyami* - само листата, приосновните и стеблените.
- б. *Semen Hyoscyami* - зрялото и здраво семе.

Състав: Листата съдържат два твърде отровни алкалоида - хиосциамин и скополамин. Освен това, множество соли (главно калциев оксалат и калиев нитрат), гума, холин, етерично масло др. Семе то съдържа също хиосциамин.

Свойства: Сухите листа имат много неугледен вид - силно сбръчкани, нечисто зелени, без миризма. Алкалоидното съдържание е общо 0,05 до 0,08%; пепелното съдържание е 19-23%. То не трябва да надвишава 24%, но не трябва да бъде и по-малко от 0,07%. Вкус горчив и лютив. **Отровни!**

Семето дребно, колкото главичка на топлийка, бъбрековидно, сплескано, сиво-кафяво, без миризма. Има противен, лютив и горчив вкус. **Отровно!**

Употреба: Листата се употребяват, както тези на старото биле, но действат и успокоително. Семето се ползва при зъбобол. **Да не се дава без лекарско предписание!**

Бране: Поради това, че всички части на тази билка са отровни, брането ѝ да се извършва само от възрастни хора. Да не се бере с напукани ръце или с ранички по тях! Брането се извършва най-лесно и най-бързо, като се окоси цялото растение и къщи се оскубят листата насрещно.

То да става по възможност сутрин, когато листата съдържат най-голямо количество хиосциамин, не в съвсем горещи дни, дори за предпочитане е, когато времето е облачно! Да се берат по време на цъфтежа - от април до август.

Преди ядене ръцете да се измиват непременно с вода, подкиселена с малко оводна киселина (лимонтозу, сок от кисели ябълки, джанки и др.).

Противоотрови: Признаците за отравяне с попадийка приличат на тези при татула. Противомерките са почти същите. Дава се нещо за повръщане, след това силно кафе или оцет.

Сушене: Попадайката съхне много бавно, понеже поглъща влага от въздуха. През лятото листата съхнат за 10 дни, а през пролетта не биха могли да изсъхнат и за 3 седмици, затова се препоръчва да се сушат в затоплено помещение. Дори и през лятото е добре да се доизсушават при изкуствена топлина, след като завехнат един-два дни. При продължително сушене листата може да мухлясат. Това явление не е рядкост при нашите билкари, които обикновено сушат цялата билка със стъблото и я закачват на тел навън, като си въобразяват, че така билката съхне по-бързо, отколкото в затворено затоплено помещение.

Добив: От пролетните листа добивът е 11:1, а от летните - 7:1!

Съхранение: Изсушените листа трябва да се съхраняват в затворени съдове, в съвършено сухо помещение, защото както казах, поемат влага от въздуха. А веднъж навлажнени, сушените листа бързо се развалят - настъпва разлагане на алкалоидите в тях. Листата се изпращат в малки бали, които могат да се натъпчат, след което се поставят в плътни затворени каси, обвити отвътре с пергаментова хартия, за да не влиза влага.

ПЧЕЛНИК *Marrubium vulgare L.*

Семейство Устоцветни - Labiatae

Имена: бабун, бръчкореп, бяла метла, кучосер, матърка, мламосниче, съсерка.

а. haarghound   и. marrobio

н. Weisser Andorn   ф. marrobe

р. шангра

Находища: Пчелникът вирее в средна Азия и Средиземноморието, откъдето е пренесен в Средна и Северна Европа, чак до Исландия, а също и в Северна и Южна Америка. У нас е доста разпространен, но не навсякъде. Вирее край пътищата и оградите, по сухите тревисти и буренясаи места, по хълмовете, егреците и боклучищата, обикновено край селищата. Предпочита силно наторените почви.

Описание: Коренът е вретеновиден, в долния край разклонен, а в горният главест. Стъблото е право, високо 40-50 см, силно разклонено още в основата си. Клонките са отстоящи, четириръбес-

ти, но тъпи. Докато са млади, са покрити с множество бели косми във вид на мъх, които по-късно стават редки. Листата са кръстосано срещуположни, долните с дръжки, кръглоовални или почти кръгли, по ръба неравномерно вълнообразни. Жилките са вдлъбнати от горната страна на листата, а от долната са силно изпъкнали, поради което листата изглеждат набръчкани (бръчкорен). Листата отгоре са голи, а отдолу покрити с бели косми, като при младите последните образуват бял мъх. Цветовете са събрани по 10-15 в зъсти, почти топчести прешлени, разположени в средата на горните листа. Венчето е бяло, двуустно, горната устна е тясна, права и на върха разсечена на две. Долната е тригелна, като средният дял е по-широк. Чашката има 10 еднакви шиловидни зъбци, завити на върха си във вид на бодливи кукички. Четирите тичинки са по-къси от венчето и са затворени от тръбицата на последното. Задните две тичинки са по-къси от предните. Цъфти от май до август.

Прилики: У нас се среща още една разновидност на гореописания вид, т.нар. **космат пчелник (Var. lanatum)**, който има по-дребни, почти закръглени листа, покрити и от двете страни с бяла пльст. Да не се бере като билка!

Още по-малко трябва да се берат като билка други 4 вида пчелник, също срещащи се у нас. Трите вида се различават по-лесно от официалния по това, че чашките им имат само по 5 еднакви и прави зъбци. По-мъчно може да се различи четвъртият вид (**M. praesox**), чашката на който има 8-10 зъбци, ланцетно-шиловидни. Листата му са дългестни или овални.

Дрога: *Herba Marrubii albi* - цялата цъфтяща надземна част.

Състав: Пчелникът съдържа 7% гъбилно вещество, 1% горчиво вещество марубин, гликозид, кисел сапонин, етерично масло, восък, слуз, захар и др.

Свойства: Листата миришат приятно. Билката има горчив вкус. Цялата изглежда покрита с бяла пльст (бяла метла).

Употреба: Действа предимно на дихателните органи, черния дроб и женските полови органи. Употребява се също при коремни тиф и таратиф.

Бране: Берем цъфтящите стръкове, когато са в пълен разцвет - от май до август. За целта срязваме с нож или косер горната, по-нежната част на стъблото, около една педя под най-долното съцветие, като поставим острието на ножа до него и го счупим, без да хващаме стръка с другата ръка. Не е удобно да се употребява ножица, защото ще трябва да държим стръка с другата ръка и то в тази му част, където са разположени цветовете. Точно на това място растението бодее - чашечните зъбци са остри, твърди и бодливи! Отрязаните

стръкове слагаме в какъвто и да е съд. Не се запарват лесно, нито се мачкат и затова можем да ги натъпчем повече.

Сушене: Набраните стръкове разстиламе на не много дебел слой, тъй като космиците по стъблото и листата не дават възможност билката да съхне много бързо. По същата причина стръковете не трябва да се връзват на букети. За да се ускори съхненето, билката да се преобръща от време на време, докато засъхне отчасти, след което да я оставим да доизсъхне в покой, за да не се счулят листата. Преобръщането да става с вила, защото чашечните зъбчета богати повече, когато са сухи!

Добив: От 7 кг пресни стръкове получаваме 2 кг сухи.

Съхранение: Изсушената билка преглежда се от време на време да не се е навлажнила или дори да се е запарила. Шом сме се уверили, че е изсъхнала напълно, можем да я опаковаме в бали, като гледаме цветовете да попаднат от вътрешната страна на балата, за да не се оронят.

РАВНЕЦ *Achillea millefolium* L.

Семейство Сложноцветни -
Compositae.

Имена: бубниче, бял равнец, гущерова опашка, реснява трева, сечено биле, хайдушка трева.

а. milfoil   и. millefolio
н. Schafgarbe   ф. millefeuille
р. тысяachelстник

Находища: Среца се от Северна Европа до Хималаите и Сибир, както и в Северна Америка. Пренесен е в Австралия и Нова Зеландия. У нас е много разпространен в цялата страна по сухите тревисти места, сухите поляни, стига чак до алпийския пояс в планините. Среца се още покрай жп насипи и пътища. Понякога, като рудерално растение, по ниви, поля, боклуцища и в градини. Устойчиво на студ, горещина и суша, но не обича мокрите места.

Описание: Равнецът има дълбок, пълзящ корен. Стъблото е много здраво и жилаво, високо 15-50 см и повече. Листата са ситно прорязани (реснява трева), многобройни, приосновните са с дръжки, горните седящи, по-дребни и космати. Цветовете са бели (бял равнец), събра-

ни в съцветия, разположени във вид на равен щит (равнец), на върха на стъблото. Цъфти цяло лято - от май до октомври.

Прилики: У нас виреят още 12 други вида равнец; почти всеки от които има своите разновидности. Различават се главно по голото или косместото си стъбло, или по вида и големината на листата, или пък по цвета на цветчетата - бели, мръснобели, сиво-бели, жълтеникаво-бели, розови и пр., а даже и по големината на цветните кошнички. Всички тези видове у нас се берат за равнец, обаче би трябвало да се бере само описания по-горе официален вид - с чисто бели или розови цветчета. **По-особен вид представлява жълтият равнец (*Achillea clypeolata*),** който у нас считат за по-целебен от белия. Жълтият равнец вирее по варовитите скалисти места и цъфти от май до септември.

Дроги:

а. Flores Millefolii - цялото съцветие, до общата му гръжка;

б. Folia Millefolii - приосновните листа;

в. Herba Millefolii - стръковете със съцветията.

Състав: Цялото растение съдържа етерично масло, горчивия гликозид ахилеин, дъбилно вещество, смола, инулин, аспарагин и соли, особено нитрати.

Свойства: Всички части на равнеца имат горчив и малко солен вкус. Миришат слабо и с приятна миризма.

Употреба: За пречистване на кръвта, при болести на стомаха, черния дроб, пикочния мехур, бъбреците и дихателните органи, като кръвоспиращо средство (сечено биле, хайдушка трева). За захранване бубите при липса на черничеви листа напролет (бубниче).

Бране:

а. Цветът се бере от май до август, като се срязва съцветието с ножица или ножче над общата му гръжка, така че отделните кичурчета да се разпадат. Набраният цвят може да се сложи и в кош - той мъчно се запарва.

б. Листата се берат докато още не е покарало стъблото. Отрязват се с косерче само такива листа, които са по-дълги и растат в гъсти кичури. Брането може да става цяло лято, понеже равнецът покарва много бързо, след като го опаса добитъка или бъде окосен. Набраните листа се слагат в кошници на снопове, успоредни едни на друг и в една посока, за да се улесни разстилането им при сушенето. Още при брането да се внимава да не се режат други тревички, а освен това да се отстраняват пожълтелите листа, както и младите стъбла, ако има такива.

в. Стъблата се берат заедно със съцветията - от май до август, а понякога и по-късно. Понеже стъблото на равнеца е много здраво, мъчно се къса, поради това да се реже с нож или косер, на

дължина една педя от върха надолу, без да се скубе корена, за да може да покара отново. Стръковете да се режат един по един, за да не се събират и чужди треви. Набрани се подреждат на букети в дълбоки кошници, а може и в торби или кошове. Те не се запарват.

Сушене:

а. Цветът се разстила на не много висок пласт - два до три реда един върху друг и се суши на сянка. Съхне доста бавно, понеже гръжките се преплитат.

б. Листата се разстилат все в една посока, т.е. върховете на една страна, гръжчиците на друга, но в по-тънък слой. Така те съхнат сравнително по-бързо - за 2-3 дни и не се запарват. Ако се сушат на слънце - избеляват. Когато се разстилат за сушене да се почистят от чужди тревици, попаднали между тях.

в. Стръковете се събират на букети от по 20-25 броя в зависимост от дебелината на стъблата, завързват се здраво в долния им край, на около една педя от върха, след което на два пръста под преръзката се изравняват с голяма ножица или остър нож. Общата гръжка на букета да не бъде по-дебела от 2 пръста. Щитчетата на съцветията да бъдат добре подравнени. Букетите да се връзват два по два на един канап и да се сушат преметнати през друг или на тел на сенчесто и проветриво място. Съхнат за 4-5 дни.

Добив:

За цвѐта - 3:1

за листата - 7:2

за тревата - 7:2.

Съхранение:

а. Изсушеният цвят се пази в сандъци или се пълни направо в книжни торби, които могат да се понатъпчат.

б. Сухите листа се опаковат също в книжни торби или в бали. Те могат също така да се понатъпчат повече.

в. Букетите се пазят закачени, а когато ще се опаковат, се сваля канапът или ликото и се нареждат в книжните торби така, че щитчетата да бъдат близо до хартията, а гръжките им да останат в средата, за да не я разкъсат. И те могат да се понатъпчат, но не много, за да не се начупят.

Да се внимава да не се опакова равнец, който не е добре изсъхнал, защото впоследствие може да настъпи запарване и мухлясване. Това важи най-вече за цвѐта и стръковете, понеже цветчетата понякога изглеждат изсъхнали външно, а вътре са останали още влажни.

Когато се прехвърлят стръкове от един съд в друг, да не се скубят как да е, а внимателно да се вземат букет по букет, за да не им се наронят листата, тъй като такава наронена стока губи много от стойността си.

РАДИКА

Taraxacum officinale Web.

Семейство Сложноцветни -
Compositae.

Имена: глухарче, глушило, келавче,
млечка, пикралиги, салата.

а. dandelion   и. taraxaco

н. Lowenzahn   ф. pissenlit

р. одуванчик

Тази билка има и Второ ботаническо
наименование - *Leontodon taraxacum* L.

Находища: Широко разпространено растение в Европа и Северна Америка. У нас се среща в цялата страна като бурен, по тревистите и пясъчливи места, край пътищата, оградите, а най-вече по тучните ливади, богати на амоняк - то е нитрофилно растение, затова рядко се среща по слабите ливади.

Описание: Коренът му е дълъг 10-50 см, временовиден, често пъти с няколко глави. Съдържа млечен сок. Листата са разположени във вид на розетка. Ако расте на суха почва, те се разпростираят по нея. Ако расте на влажна или заобиколена от гъста растителност, се изправят нагоре. Формата им е различна, в зависимост от почвата и местоположението. Обикновено са обратно яйцевидни или тесноланцетни, дълбоко нарязани или разсечени, на тучни и сенчести места са само едро назъбени. Цветното стъбло е право, голо, кухо, високо 5-35 см и повече. Изпуска млечен сок (млечка). На върха има едно госта едро жълто съцветие, наречено кошничка, което има само езичести, но не и тръбести цветове. Външните покривни люспи нямат ципест ръб. Цъфти почти цяла година - от февруари до ноември.

Прилики: Някои смесват радиката с подбела, но като се сравнят белезите на едното и другото растение, смесване не може да стане.

У нас се срещат още няколко вида радика, *T. bessarabicum*, *T. bithynicum*, *T. megalorrhizon*. Има други два вида, които се срещат също в цялата страна. Това са *T. serotinum*, който цъфти оранжево и *T. jaevigatum*, външните покривни люспи на които имат тесен, ясно очертан бял, понякога възчервеникав ръб (отличие от официналната радика!). Те не се официални.

Дроги:

а. *Radix Taraxaci* - само корените, без части от стъблото.

б. Radix Taraxaci cum herba или **Herba Taraxaci c. radice** - цялото растение, без цветното стъбло.

в. Herba Taraxaci или **Herba Taraxaci s. radice** - само листата (макар че на латински дрозата се казва „Herba“, а не „Folia“).

Състав: Корените съдържат около 15% инсулин, захар, слюз. Освен това млечен сок, който съдържа каучук и горчиво вещество. Инсулинът е в най-голямо количество наесен, а напролет се превръща напълно в захар. Листата също съдържат млечен сок и инсулин, но последният в много по-малко, а първият в много по-голямо количество. Освен това, едните и другите съдържат разни соли, особено цинкови, алуминиеви и натриеви. Оттам се явява и високо то пепелно съдържание в тази билка.

Свойства: Сухите корени са силно сбръчкани, крехки, с гладък лом, сиби или почти черно-кафяви, с надлъжни, спирално разположени бръчки. Те са дебели 1-2 см. Отвътре са бели.

Изсушените листа трябва да са запазили зеления си цвят, а в основата си розовия.

Всичките части на радиката имат горчив вкус.

Употреба: Като пикочогонно средство. Служи за пречистване на кръвта, особено ако се употребяват пресните му листа във вид на салатата. Подпомага храносмилането, но да не се употребява дълго време, защото се получават обратни резултати. От корените се прави и заместител на кафето.

Бране:

а. Корените трябва да се вадят късно наесен, когато съдържат в най-голямо количество инсулин. Но все пак, листата да не са увяхнали. Най-добре е през октомври или ноември. Те не трябва да се скубят с ръка, защото лесно се чупят. Изваждането да се подпомага с някакъв инструмент - лизгар, търнокоп или нещо подобно. Като се извадят да се изтръска, колкото е възможно, пръстта от тях, да се измият основно, след което да се отрежат коренчетата по тях, а накрая да се изрежат и листата до основата им, така че да остане само коренът.

б. Когато се берат корените с листата, ваденето им може да стане напролет, след като листата са се развили добре, но преди растението да е цъфнало. В този случай корените не се мият с вода, а се изтръскват добре от пръстта, след това се изчистват още веднъж по-основно, и се слагат в кошове. Още при брането да се отделят повредените листа, както и случайно попаднали чужди треви. Мият се само, ако ще служат за салатата.

в. Листата се берат също напролет. Те трябва да са добре развити. Откъсват се целите, като се внимава да не се берат и зацапани с пръст или кал. Да се отстраняват на самото място всички

чужди треви, които са попаднали между тях при брането. Недоразвитите листа да не се берат, защото при съхненето се сбръчкват силно и добиват неугледен вид. Брането да става преди или по време на цъфтежа на растението, но не и когато то е вързало вече плод. Както при брането, така и при слагането в кошниците да не се натискат много, защото после потъмняват!

Сушене:

а. Корените се сушат цели, нецепени, понеже не са много дебели. Сушат се 3-4 дни на сенчесто, проветриво място, а след това могат да се доизсушат в слаба пещ, докато станат крехки, чупливи. Съхненето трае общо около 1 седмица.

б. Корените с листата се сушат най-напред 1-2 дни на сенчесто и силно проветриво място, а след това на не много силно слънце или в слаба пещ. Те трябва да изсъхнат добре, така че да станат крехки, чупливи, иначе лесно мухлясват в основата на листата, а оттам мухлясва и цялата билка.

в. Листата могат да се сушат направо на слънце, стига то да не е много силно. Така те изсъхват за 2 дни. При влажно време съхненето може да продължи 4 дни.

Добив:

а. За корените - 9:2;

б. за корените с листата - 5:1;

в. само за листата - 7:2.

Съхранение:

а. Корените се държат в кошове, а се изпращат в торби. Те трябва в началото да се преглеждат от време на време, да не би да са се навлажнили и да се запарят, особено ако не са добре доизсушени.

б. Корените с листата се пазят също в кошове, а се изпращат в торби или в бали. Относно съхранението важи казаното за корените.

в. Листата се пазят в каси, кошове или торби, които могат да бъдат и книжни. Те могат при опаковането да се попритиснат повече, понеже не са много чупливи.

РАЛИЦА

Delphinium consolida L.

Семейство Лютикови -
Ranunculaceae

Имена: гащички, гъзниче, зли етърви, каликоса, къшничка, мечини очи, сини китки, хурка.

а. larkspur	и. sarukis
н. Rainerspot	ф. pied-d'alonette
р. живокост	

Находища: Ралицата се среща навсякъде из нивите и сухите тревисти места изключително като плевел и бурен.

Описание: Коренът е вретеновиден и много дебел. Стъблото на това презимуващо растение е често червеникаво, тънко, силно разклонено и достига височина до 30 см. Листата са последователни, гланесто разсечени на дълги, тесни листенца, широки 1-2 мм. Цветовете са неправилни, събрани в редки гроздовидни съцветия, имат петолостна чашка, горният лист, на която продължава във вид на шпора (гащички). Чашечните листа са 5, оцветени виолетово-синьо и са по-големи от венечните. Последните също образуват шпора, която е вмъкната в чашечната (зли етърви). И те са оцветени виолетово-синьо (сини китки), но са 4. Плодникът е един и откъсът свършено гол, с кафяви семена. Цъфти от май до септември, а и по-късно. **Цялото растение е отровно!**

Прилики: Освен типичната форма, описана по-горе, у нас се срещат още 3 други разновидности на ралицата. Всичките могат да се берат като ралица. Освен тях има още няколко, които се различават от официалния вид по това, че едни от тях имат повече от един плодник, а други, макар да имат само един плодник, той не е гол, а е космат откъсът. Тези видове не трябва да се берат като билка!

Дроги:

Flores Calcatrippae или Fl.Consolidae regalis - само цветовете, заедно с чашките, но без гръжките.

Semen Calcatrippae или Semen Consolidae - семената.

Състав: Цветовете и семената съдържат няколко отровни алкалоида, подобно на дигиталина или на аконитина. Цветовете съдържат синьо багрилно вещество.

Свойства: Цветът има лютив вкус и е отровен. Съдържащите се в него алкалоиди действат върху сърдечния мускул.

Употреба: Главно срещу сърдечни болести, но само по лекарско предписание. Семената, стрити с мас, се употребяват външно срещу въшки и краста (капи-коса).

Бране: Цветът се бере, като се подхванат няколко цветчета между пръстите на ръката и с дръпване нагоре се откъсват лесно без дръжките. Берат се през лятото край нивите, а след жътва - през септември, когато поникват наново, по стърнищата. Цветовете не се мачат и затова можем да ги слагаме в престилка или дълбок съд. Не се и запарват лесно. Да не се берат прецъфтели (избелели), нито пък бели цветове.

Сушене: Особеното при сушенето на ралицата се състои в това, че хубавият син цвят на цветовете се запазва по-добре, ако се сушат не на сянка, а на слънце! Сушени по този начин, те стават дори по-тъмносини. Могат да се разстелят на по-дебел пласт и пак да изсъхнат за 2-3 дни, докато сушени на сянка, съхнат за 8 дни и побеляват малко. Да се внимава да изсъхне добре и шпората, иначе ще предаде влагата си на цвета.

Отравяне: Признаците на отравяне с ралица са: обилни слюнки, парене в устата, после по цялото тяло, изморяване, хлад, задух, забавяне на пулса, гърчене, диария, кръвопикаене, след това безсъзнание, понижаване на температурата и смърт. Докато гоиде лекар, отровеният да се пренесе на топло и му се дават стрити дървени въглища.

Добив: От 7 кг пресни цветове се получават 2 кг сухи, ако са сушени на сянка, и от 4 кг - 1, ако са сушени на слънце.

Съхранение: Изсушеният цвят поглъща лесно влага, затова да се пази на сухо. В началото да се преглежда през ден-два, да не би да се е навлажнил много. Ако това е станало, да се пресуши наново. Запазва се и се транспортира в торби. Може да се натъпче доста силно в тях, за да не заема много място, тъй като е доста лек.

РЕПЕЙ

Lappa major L.

Семейство Сложноцветни -
Compositae.

Имена: бутрак, ленка, лопош, чичка.

а. burdock   и. bardana

н. Klette   ф. bardane

р. репейник

Репейт има и още две ботанически названия - *Arctium lappa L.* и *A. majus Bernh.*

Находища: Той е доморасъл в цяла Европа, Азия и Северна Америка. У нас се среща много често на големи групи по буренясалите места, из храсталациите и горите, както върху сухи, така и върху влажни, но добре наторени почви, изложени на слънце.

Описание: Коренът му е вретеновиден, почти цилиндричен, дълбок, рязко разклонен, дълъг 25-30 см, дебел 1-2 см, сивокафяв, вътре бял, сочен и много крехък. Докато е пресен, мирише силно. Стъблото е високо до 1 м и повече, силно разклонено, с големи листа, достигащи до 50 см дължина и 30 см ширина. Цветните кошнички са разположени почти в щитовидно съцветие. Обвивните листчета на цветните кошнички са зелени, шилести и на върха си извити във вид на кукучки, с помощта на които те лесно залепват по грехите на човека или по козината на животните (лепка). Има множество сплеснати плодчета (семена), които са без хвърчилка. Цъфти през лятото, а плодът зрее през октомври.

Прилики: От репая има няколко вида у нас и всичките могат да се берат за билка, затова няма да изброявам отделно отличителните им белези. Ще спомена само латинските им имена, а това са: *A. minus Bernh.* - най-гребният от тях; *A. tomentosum Mill.* и *A. nemorosum Lej.* - най-егрия, достигащ до 1,5 м височина.

Дроги:

Radix Bardanae или **R. Lappae majoris** или **R. Arctii** - корените.

Semen Bardanae - плодовете (семето).

Състав: Корените съдържат до 45% инулин, дълбилно вещество, захар, слюз, следи от масло и етерично масло. Плодът съдържа гликозида арктиин и масло.

Свойства: Сухият корен отвън е сиво-кафяв, набръчкан, отвътре кафеникав с белезникави кухини, често пъти с остатъци от бялото стъбло. Дървесината му е лъчиста. Сърието бяло. Миризмата е слаба. На вкус е блудкав. Пепелното съдържание да не е повече от 5%. Плодът трябва да потъва във водата.

Употреба: Като пикочогонно средство и за пречистване на кръвта, против ревматизъм, подагра и др. Външно - за растеж на косата. Плодът - против виене на свят.

В народната медицина използват и пресните листа във вид на лапи.

Бране: Корените се вадят наесен, след като растението върже плод, но докато последният още не е презрял. Ваденето трябва да става с търнокоп или лизгар, понеже са много дълбоки и крехки. Може да се вадят и напролет - от второгодишни растения. Плодът се събира узрял добре. Той трябва сравнително лесно да се отдели от цветната кошничка. Да се събира само плодът от средата на кошничката, а не от цялата, защото по края той е ялов, лек (изп-

лува на повърхността на водата).

Сушене: Корените, след като се извадят, се измиват, нарязват се на парчета, дълги около един пръст, дебелите се разцепват надлъжно, след което се сушат на слънце, разстлани върху мрежа или нанизани на конец и окачени на върлини и пр., изложени на слънцето и на вятъра. Да се внимава да не ги навали гъжд, защото лесно мухлясват. Трябва добре да са изсушени, защото и без да са намокрени, мухлясват, понеже бавно съхнат. Нацепените - за 1 седмица, целите - за 2 и повече, когато са разстлани върху подложка, а когато са нанизани - за 5-7 дни.

Добив: От 3 кг пресни есенни корени се получава 1 кг сушени, а от пролетните добивът е 4:1.

От плода, бран наред, се получават 2 части здрав и 3 части ялов. От плода, бран само от средата на кошничките, само 6% е ялов.

Съхранение: Корените трябва да се държат добре затворени, защото от влагата лесно могат да мухлясат, а освен това много ги нападат и червеи. Изпращат се в торби.

Плодът се държи и изпраща в книжни торби, но добре изсушен.

РИГАН

Origanum vulgare L.

Семейство Устоцветни - Labiatae.

Имена: Вранилова трева, овчарски босилек, черновърхче.

а. wild marjoram   **и.** origano

н. Dost

ф. marjolaine sauvage

р. гушица

Находища: Среца се в цяла Европа, освен в северната ѝ част. Още в Мала Азия, Сибир и Хималаите. В Северна Америка е пренесен. У нас е разпространен в цялата страна. Расте по каменистите места и из храсталците. Не е придирчив към почвата и затова вирее както върху варовита, така и върху бедна откъм вар, по сухите склонове, по поляни с бедна почва и сечища. Избягва места, които се косят, пасат или торят.

Описание: От слабия корен излиза право, в горния край разклонено стъбло, високо 20 до 50 и повече см. Листата са яйцевидни, дълги до

4 см. Цветовете са разположени в средата на едри, лилави прицветници, които се припокриват във вид на керемиди, така че образуват метлица. Отделните цветчета са розови, обаче лилавият цвят на прицветниците придава на метлицата общо тъмнолилав цвят. Цъфти през юли и август.

Прилику: От гореописания вид у нас има още две разновидности:

Var. *euvulgare* - с пурпурни прицветници и червени цветове. Цялото растение е влакнесто

Var. *viride* със зелени прицветници и бели цветове. Цялото растение е голо или слабо влакнесто. Освен това имаме и друг вид - **O. *heracleoticum***, който има обикновено зелени прицветници и бели цветове. Отличителният белег от предишния вид се състои в това, че чашките, прицветниците и листата са покрити гъсто с жлези във вид на блестящи жълти точки. Като билка могат да се берат и трите разновидности на първия вид, но не и вторият.

Дрога: **Herba Origani** - цъфтящата трева, на букети, дълги около 25-30 см.

Състав: Етерично масло, което отначало действа възбуждащо, а впоследствие упойтелно. То съдържа най-вече цимол и тимол или карвакрол, в зависимост от почвата. Освен това, съдържа около 7% гъбино вещество.

Свойства: Сушената трева има малко по-тъмен цвят от прясната, главно що се отнася до съцветието. Както листата, така и цветът имат вкус, наподобяващ малко този на мащерката. Те миришат съвсем слабо, но при стриване между пръстите листата миришат на мащерка, а цветът на босилек (овчарски босилек).

Употреба: Риганът се употребява главно като чай, който не само, че е много приятен на вкус, но е и много полезен за укрепване нервната система, при заболяване на дихателната система, смущения в храносмилането, при липса на апетит и др.

Бране: Понеже от една страна коренът на ригана е слаб, а от друга - стъблото му е жилаво, да не се къса с ръка, защото лесно ще се отскубне цялото растение. Затова да се реже със сърп или нож на дължина около една педя, като стръковете с продълговата цветна метлица се отрязват и по-дълги. Те да се връзват на букети отделно от по-късите по около 20 броя, дълги около 25 см. Стръкове с по-дълги метлици могат да се отрязват на дължина до 30 см. Тъй като на едно и също място се среща риган с по-тъмни и по-светли цветове, при връзването на букетите да се подбират стръкове с еднакъв цвят. Така получават много по-красив вид, отколкото ако са шарени, което буди съмнение, че едни от стръковете са сушени на сянка, а други на слънце. Риганът да се бере са-

мо в слънчево време, когато е добре разцъфнал, за да запази приятния си аромат. Може да има отделни цветове не съвсем развити, но да не е прецъфтял. Беритбата е най-усилна към края на юли.

Сушене: Ако набраните стръкове не се вържат на букети на самото място, това трябва да стане вкъщи. Така сушени, те съхнат бързо и равномерно. В сухо, топло време риганът съхне за 2-3 дни, а когато се случи някой гъждовен или облачен ден - цяла седмица. Сушенето да се извършва на сянка. При нужда може да се доизсуши и на слънце.

Добив: Той се колебае доста в зависимост от състоянието на времето, когато става сушенето, а най-вече от брането на тревата. Ако е брана и сушена в слънчево време, добивът е само 5:2, брана ли е в облачно време и сушена отначало при облачно, а след това при слънчево време, добивът спада на 10:3, а ако е сушена в началото при слънчево, а в края при облачно време, той е само 7:2.

Съхранение: Изсушените букети се пазят в този вид, окачени на сухо място, или пък се нареждат направо в книжни торби, като предварително им се маха ликото или връвта, и то така, че стръковете да останат в средата на торбата, за да не я скъсат, а цветът да падне по краищата. Букетите могат да се попрутиснат. Цветът не се рони лесно.

РУЖА

Althaea officinalis L.

Семейство Слезови - *Malvaceae*.

Имена: бял слез, Волово око, дива ружа, просвирняк, ружа.

а. marsh-mallow

и. bismalva

н. Eibisch

ф. guimaud sauvage

р. проскурняк

Находища: Това растение съпровожда долното течение на реките в цяла Европа, освен в северната ѝ част, особено на големите реки: Дунав, Волга, Днепр, Днестър. Среща се още в Мала Азия. Пренесена е и в Северна Америка и там расте покрай реките в щатите Масачузетс, Ню-Йорк и Пенсилвания. По европейското крайбрежие на Атлантическия океан се среща диворастваща. В Германия, Русия и Белгия се култивира. У нас расте тук-там в цялата страна, изключително край реките и блатата, из хрусталаците и шаварите. Предпочита калиеви и солени почви.

Описание: Коренът на ружата е силно развит и прониква дълбоко в почвата. Стъблото достига височина 1-1,5м и повече. Покритото е с мъх. Листата са широко яйцевидни, гланесто разсечени. Цветовете се намират в средата на горните листа. Външната чашка е съставена от 8-9 дяла. Венечните листа са бели или розовобели и са по-къси от 2 см. Дръжките на съцветията са по-къси от листата. Цъфти от юни до септември.

Прилики: У нас има няколко вида ружи, някои от които се различават от официалния. Ето отличителните белези на едните и на другите.

A. rosea, A. pallida и A. heldreichii имат по-едри венечни листа, които при последните два вида достигат големина до 3, 5 см, а при първия дори до 5 см. Освен това външната чашка на тези три вида е съставена от 6, рядко от 7 дяла. Другите три вида: **A. hirsuta, A. taurinensis и A. cannabina** имат също такава малки венечни листа като бялата ружа, обаче при тях дръжките на цветовете (съцветията) са по-дълги от листата. При това всички, с изключение на *A. taurinensis*, растат по сухите тревисти места и цъфтят през лятото, не и през есента. *A. hirsuta* цъфти дори в края на пролетта и началото на лятото.

Дроги:

а. Radix Althaeae - корените

б. Folia Althaeae - листата без дръжките

в. Flores Althaeae - целите цветове, с чашките.

Състав: Всичките части на билката съдържат много (до 35%) слуз. Корените, които са официални съдържат освен това около 37% нишесте, 11% пектин, 4% бетаин, до 2% аспарагин, масло и др.

Свойства: Цветът трябва да е запазил естествения си цвят, макар да се е свил доста, особено венечните листа. Листата също трябва да са светлозелени като естествените. Корените трябва да са нарязани на парчета около 5 см дълги, като по-дебелите се цепят надлъжно.

Употреба: Служи главно като средство, което облекчава болките при катарални заболявания на дихателните органи. Външно се употребява за гаргара или във вид на лапа при възпаление на очите или на кожата при изгаряне, също за налагане на хемороиди.

Бране:

а. Корените се берат наесен, след като прецъфти растението, без да е изсъхнало, обикновено през октомври до края на ноември. Те са едри и дълбоки, затова трябва да се изкопават с търнокоп. Добре е да се измият още на самото място. Могат да се вадят и през март-април.

б. Листата могат да се берат през лятото (юни-юли). Да не се

берат с дупки или нападнати от ръжда, а само здравите и по-младите. Да се слагат в кошница, без да се мачкат.

В. Цветовете се късат един по един и то само добре цъфнали-те, не и свитите (недоразвити или прецъфтели) и се слагат в не много дълбоки кошници, без да се натискат.

Сушене:

а. Корените да се сушат на слънце, защото съхнат извънредно бавно, поради голямото количество слуз, което съдържат в себе си. Преди да се сушат дебелия корен, да се разцепят надлъжно. Изсъхват за около 2 седмици. Сушените на слънце стават хубаво бели.

б. Листата съхнат сравнително по-бързо и за да не избелеят от слънцето, се сушат само на сянка. През лятото съхнат за няколко дни, в зависимост от външната температура.

в. Цветът може също да се суши на слънце. Така той изсъхва само за 3 дни, докато на сянка - цяла седмица. Сушен на слънце, придобива по-красив външен вид, но при условие, че при брането и пренасянето не е бил мачкан, а при сушенето се разстеле в един ред!

Добив:

а. За есенните корени - 4:1, а за пролетните - 9:2.

б. За листата - 9:2.

в. За цветовете, сушени на слънце - 9:2, а на сянка - 4:1.

Съхранение: Съгласно общите правила.

САЛЕП *Orchis morio L.*

Семейство Салепови - *Orchidaceae*

Имена: боски, гороцвет, детинска трева, клинавиче, кукувичина съла, ливадски гороцвет, перуника, разковниче, свраче.

а. cuckoo flower   **и.** giglione

н. Knabenkraut   **ф.** orquis

р. ятрышник

Находища: Салепът произхожда от Ориента. Среща се в Мароко, Мала Азия и Индия, а също в Южна Германия, Южна Русия. У нас е разпространен в цялата страна в низините и долния планински пояс, предимно по влажните ливади.

Описание: Салепът образува в почвата подземно стъбло - грудка, която представлява склад на растението, от който черпи храна, за да може рано напролет да поникне. От основата на стъблото поникват, жълтеникави, месести корени. Понеже растението смуче храна от грудката, естествено последната ще прониква по-дълбоко в почвата, колкото по-високо израства стъблото, докато късно наесен от тази грудка остава само една дебела, тъмнокафява обвивка, празна отвътре. Едновременно с поникването на стъблото, до старата грудка се образува нова, която наедриява все повече и повече, като през лятото се изравнява по големина със старата (боски). Тази млада грудка е бяла, или почти бяла, сочна, плътна, твърда. Има кръгла или яйцевидна форма и достига 1-3 см дължина и 8-15 мм дебелина. Стъблото е покрито с листа, които приличат на тези на лалето (перуника). Приосновните са по-егри, към върха стават по-дребни. Върхът на стъблото завършва с класовидно съцветие, което мирише приятно. Отделните цветчета излизат от средата на един ланцетен или дългест прицветник, като всяко завършва с водоравна или вирната нагоре шпора, не по-дълга от 15 мм. Околоцветните листчета са тъли. Устната е плътко, дори неясно триделна, венчето има винено-червен цвят. Шлемът е тъп, със зелени нишки. Цъфти през май-юни.

Прилики: У нас се срещат няколко вида салеп, а също растения от други родове от същото семейство, които много му приличат. Вторите не се берат за билка, но и от първите има няколко, които също не са билки. Тъй като описанието на всички тези салепи и салепоподобни видове би отнело много място, ще опиша отличителните белези само на онези салепови, които се берат като билки.

1. ВОЙНИШКИ САЛЕП (*O. militaris*): прицветниците му са дребни и няколко пъти по-къси от яйчника, като средният дял на долната устна е разделен на две части, които се разширяват изведнъж почти под права линия, а страничните дялове са широки, закръглени. Шлемът е яйцевидноланцетен, заострен, светлопурпурен. Шпората е водоравна. Среща се по ливади и варовити горски поляни. Цъфти от април до юни.

2. ТРИЗЪБЕСТ САЛЕП (*O. tridentatus*): съцветието му е късо, яйцевидно, долната устна дълбоко триделна, като средният ѝ дял е ясно по-широк от страничните и към долния си край е ясно разширен, обратно яйцевиден. Шлемът е продълговат, повечето заострен, светлопурпурен. Шпората му е винаги по-дълга от 1,5 мм. Среща се по ливадите и храсталаците, като достига долния планински пояс. Цъфти от април до юни.

3. ТОЧКОВАТ САЛЕП (*O. masculus*): листата му са дългесто-

ланцетни, на върха заострени, най-широки по средата и постепенно стеснени към основата, а към върха закръглени, тъпи или тъпозаострени. Те са 4-5 пъти по-дълги, отколкото широки и обикновено покрити с червени петна. Съцветието е удължено, с множество червени цветове. Околоцветните листчета имат нишковидно продължение. Долната устна е триделна и по-светла от останалите околоцветни листенца, средният дял е обратно сърцевиден, а страничните тъпи или заоблени. Среща се много често в ливадите и храсталациите, предимно в предпланинския и долинският пояс. Цъфти от април до юни.

4. ПЕТНИСТ САЛЕП (*O. maculatus*): отличава се от всички гореописани видове по грудките, които са сплескани и приличат на разперена глан. Името си е получил от листата, които са с тъмно червено-кафяви петна, тесни в основата си, постепенно се разширяват към средата, а на върха са плоски. Горните листа обикновено достигат до самото съцветие. Цъфти виолетово. От този вид има няколко разновидности, отличаващи се по броя на дяловете на грудките - два, три или четири. Всички тези разновидности могат да се берат като билка.

Дрога: *Tubera Salep* - грудките.

Състав: Грудките съдържат най-вече слюз - до 48%, по което се определя качеството на билката. Освен това съдържат до 27% нишесте, малко захари и други.

Свойства: Сухите грудки са твърди като камък. Счукани, миришат слабо, но приятно. Залети с вода, набъбват силно и се превръщат в слузеста, пихтиеста маса.

Употреба: Салепът се дава главно като омекотително средство. Заедно с други билки или лекарства се дава за облекчаване на кашлица и изхвърляне на храчки. Взема се и за предпазване от силното въздействие на някои билки и лекарства, които болезнено гразнят вътрешните органи, дава се и на отровени, за да обгърне погълнатата отрова и не ѝ даде възможност да се всмуче от стомаха и червата.

Бране: Грудките се вадят, когато растението е в пълния си разцвет или когато почне да прецъфтява, т.е. през юни-юли, когато новата грудка е достатъчно пораснала. За да не се изкорени съвсем тази твърде ценна билка, която същевременно е извънредно красиво цвете, да се вадят грудките му по следния начин: с помощта на особена лопатка да се изважда внимателно цялото растение, така че да не се повредят нито подземните, нито надземните му части. След това новата грудка се отделя внимателно и накрая растението се засажда на предишното му място, като изхвърлената пръст се натъпква, за да се хване растението по-добре. При въз-

можност да се полее с вода, за да не повехне на първо време. По този начин на растението се дава възможност да върже семе, което впоследствие ще даде началото на ново растение. Семето ще се хване по-лесно, понеже наскоро му пръстта е вече рохкава, обработена. Така билкоберачът ще си осигури един постоянен добив и няма да опустошава природата. Дори ще допринесе за по-голямото разпространение на тази билка.

Сушене: Набраните грудки се измиват в къщи с вода, избърсват се със суха кърпа, при което се отстраняват кълновете пъпки, намиращи се на върха на всяка грудка, от които напролет би покълнало новото растение. Така изчистени, се поставят в студена вода, загрява се докато кипне. Оставят се да поврат само 3-4 минути, изваждат се и веднага се потапят в студена вода, в която се разбъркват един-два пъти, за да се охладят по-бързо. Изваждат се от студената вода и се разстилат върху телена мрежа, сито или гъста леса, поставена над печката или в полуизстинала пещ, за да съхнат при температура 50-60°C. Грудките трябва да се сушат колкото е възможно по-малко - най-много ден и половина-два. Само така те запазват хубавия си бял или кремав цвят и стават полупрозрачни. При бавно съхнене потъмняват, получават мръсно-сив цвят, който е външния белег за недобро качество.

При сваряването голяма част от нишестето, което се съдържа в грудките, се превръща в клей (кола). Колкото по-голямо количество нишесте се превърне в кола, толкова грудката става по-прозрачна и по-бяла. Белината и прозрачността на грудките служи като указание за доброкачествеността им.

За вътрешния пазар грудките се нанизват на конец и така качени, се сушат, докато се втвърдят. По този начин се получават добри резултати и се използва всяко свободно място, но такава стока не се купува в чужбина, защото там няма кой да плаща надници за вадене на конците, а грудките не бива да се мелят заедно с конците, те ще останат несмлени между праха. При чукуване на малки количества всеки може да изтегли конца, след като е раздробил донякъде грудките в хапанче.

Грудките от различните сортове и от различните голедини да се сушат отделно и да не се смесват помежду си, особено при опаковането. Това се отнася най-вече до грудките на петнистия салеп, които в никакъв случай не трябва да се смесват с овалните грудки на останалите видове!

Съхранение: Изсушените грудки трудно се навлажняват, освен ако са поставени във влажно помещение. Те могат да се пазят на купчини или в отделни складове. Веднъж изсъхнали добре, нямат нужда от наглеждане, дори могат да се опаковат направо в торбите, без страх,

че ще се навлажнят. Да се има предвид, че салеповите грудки са лакомство за мишките и плъховете; да се вземат мерки за унищожаване им, защото иначе могат да нанесат голяма вреда.

САПУНЧЕ *Saponaria officinalis L.*

Семейство Карамфилови -
Сапунофиллацеае.

Имена: белонога, гърличе, раки-сапун, чувен.

а. sorpwort	и. saponaria
н. Seifenkraut	ф. saponaire
р. мьльник	

Находища: Доморасло е в Средиземноморието (без Испания) и се е разпространило по цяла Европа, Мала и Централна Азия, Сибир, Япония и Северна Америка. У нас тази билка е много разпространена по храсталациите, по влажните места, край реките и сградите.

Описание: Корените на сапунчето са дебели до 1 пръст, много разклонени и преплетени. Отвън са тъмночервено-кафяви, а отвътре бели или кремави, с тънки коренчета. Стъблото е право, голо или слабо влакнесто. В горния си край разклонено, на височина 30-70 см. Листата са разположени на кръст, продълговато ланцетни, заострени, с по три жилки, голи, светлозелени. От средата на долните излизат единични, а на горните - по 3-5 едри бели или розови цветове, които вечер миршат силно и приятно. Цъфти от юни до септември.

Дрога:

а. *Radix Saponariae /rubrae/* - корените;

б. *Herba Saponariae* - цъфтящата надземна част.

Състав: Главната съставна част са сапонините, които съдържат във всички части на растението, особено в корена (до 52%), въглехидрати, мазнини и соли.

Свойства: Самото име „сапонин“ показва, че когато растението се търка с вода, образува пяна. Оттам и имената на билката - сапун и чувен. Сапунчето разтваря слузта. Действа отровно върху протоплазмата на клетките. Дразни кожата. В по-големи дози предизвиква повръщане.

Употреба: Предимно като средство за отславяне хрещките, урината и фекалиите. Предиизвиква и изпотяване. Външно - срещу кожни болести.

Бране:

а. Корените могат да се берат напролет, преди да се е развило растението напълно, или наесен, след като е прецъфтяло. Те са плитки, но много заплетени и разпрострени нашироко, затова да се изкопават внимателно с лизгар, за да се извадят цели, а не да се прерязват. Изкопаните корени се измиват добре с вода.

б. Стръковете се берат, когато са в пълния си разцвет - юли-август, като се срязват на около 25 см (една педя) от върха надолу. Слагат се направо в кошница или друг съд, без да се правят на букети, но винаги в една и съща посока, т.е. цвят с цвят и стрък със стрък.

Сушене:

а. Измити корените се оставят да завехнат няколко дни, след което се нарязват на късове, около един пръст дълги, и се доизсушават в слаба пещ или на слънце. Не се цепят. След като изсъхнат, се разтъркват между дланите или се търкалят в барабан, за да се отстранят малките коренчета и тогава се прибират.

б. Стръковете се сушат разстлани на сянка, наредени в тънък слой. Да се внимава да са изсъхнали добре и цветовете, защото задържат много дълго време влагата! От време на време да се преобръщат, за да изсъхнат по-бързо - за 1 седмица.

Добив:

а. От 3 кг пресни корени се получава 1 кг сухи.

б. От 5 кг пресни стръкове - 5 кг сухи.

Съхранение:

а. Изсушените корени не се развалят лесно и не поемат влага. Те се пазят в сухо помещение в какъвто и да е съд. Транспортират се в торби, бали или каси.

б. Стръковете се опаковат в бали, след като поемат малко влага една нощ, за да не се счупят листата.

СЕДЕФЧЕ *Ruta graveolens L.*

Семейство Седефчеви - Rutaceae.

Имена: У нас е известно навсякъде под това име.

а. rue	и. ruta
н. Raute	ф. rue
р. рута	

Находища: Отечество на това растение са Средиземноморските страни. Култивира се в почти цяла Европа. У нас се среща диворастящо в предпланинския пояс в Североизточна и Югоизточна България и по северните склонове на Централните Родопи. Диворастящо се намира почти навсякъде. Отглежда се и в градините. Обича топлото, затова вирее на доломитни и варовити почви.

Описание: От дървенистия корен излиза разклоненото стъбло, високо около 50 см, но достигащо и до 1 м. Листата са двойно пересто нарязани, синкаво-зелени, голи, с гръжки, с прогледни точки. Това са особени жлези, които съдържат парлив сок. Дълги са до 10 см и широки до 6, а листенцата са дълги 9-12 мм. Миришат силно и неприятно. Цветовете са бледожълти, събрани в изправени съцветия на върха на стъблото. Цъфти през лятото (юни до август).

Дрога:

а. *Folia Rutae* - листата с гръжките.

б. *Herba Rutae* - листата с младото стъбло, без цветовете.

Състав: Етерично масло около 0,06%, гликозид рутин, горчиво вещество, смола, ябълчна киселина и др.

Свойства: Сухите листа трябва да са с цвета на пресните, само че малко по-светъл. Тежката миризма на последните е почти изчезнала. На вкус са леко горчиви.

Употреба: Седефчето е едно от най-добрите средства при слабо зрение. Употребява се при смущения в менструацията, при вие на свят, малокръвие, слаби нерви. **В по-силна доза предизвиква повръщане, а даже и отравяне! Да не се пие без лекарско предписване! Може да предизвика аборт!**

Бране:

а. Листата се късат с ръка, заедно с гръжките, и то предимно тези от долната половина на стъблото, а горните се оставят да се доразвият. Брането им се извършва преди да е цъфнало расте-

нието - през май. Понеже жлезистият сок на листата предизвиква при повечето хора обриви по кожата, придружени със силен сърбеж, да се берат с ръкавици. Набраните листа да се слагат в кошници, не в дълбоки кошове, и да не се притискат много, защото лесно потъмняват при сушенето. Да не се берат листа, по които има един особен вид дребни бълхички, оплитащи ги с бяла паяжина.

б. Тревата се бере докато е млада, т.е. стъблото да е меко и сиво-зелено, а не вече вдървено. Може да се коси няколко пъти и тогава то все си остава младо. В този случай листата могат да се обират и по-късно.

Сушене:

а. Листата се разстилат на не много дебел пласт, на сенчесто място, като се обръщат с вили, докато изсъхнат напълно. Изсъхналите листа се усукват навътре, по посока на оста си. Съхненето върви не много бързо - 5-7 дни, в зависимост от влажността на въздуха, при което листата губят до голяма степен от тежката миризма.

б. Цялата трева се разстила по възможност в тънък слой и се преобръща няколко пъти, докато изсъхне напълно за 10-12 дни, в зависимост от външната температура и влага.

Добив:

а. От листата - 11:2.

б. От тревата - 4:1.

Съхранение: Сухите листа се пазят и изпращат или в торби, или в бали. Да се държат на сухо и на тъмно, за да не се оцветят в кафяво. Същото се отнася и за тревата.

СИНАП *Sinapis nigra* L.

Семейство Кръстоцветни - Cruciferae.

Имена: горчица, харгал, чер синап.

а. black mustard и. senapa vera

н. Braunseuf ф. moutard noir

р. черная горчица

Синапът има и второ ботаническо название - *Brassica nigra* Koch.

Находища: Отечество на синапа са Средиземноморската област и Средна

Европа. У нас е обикновено растение, срещащо се по орниците, нивите и угарите, тревистите места, из дворовете, край оградите и пр. Обича селитрата.

Описание: Коренът му е тънък, вретеновиден. Стъблото е високо 1-2 м, силно разклонено. Долните листа лировидни, с голям закръглен горен сегмент. Горните яйцевидни, продълговати, ланцетни, разсечени до средната жила, всички с гръжки. Цветовете са жълти. Цъфти от май до ноември. Плодът представлява шушулка със сплескан край (по това се различава от дивия синап). Семената са разположени в 2 редици, почти кръгли или късо яйцевидни, дълги до 1,5 мм, тежки 1 мг. Отвън тъмночервено-кафяви, вътре жълти. Гледани с лупа, по повърхността им се забелязват множество въглетни трапчинки, които лесно се лющят.

Прилики: Рядко се предлага официналният синап. Вместо такъв най-често се предлага **полският синап**, *S. arvensis*. Семето на първия вид е черно, а на втория - кафяво. И с лупа не се виждат въглетните трапчинки или поне не са така ясни, както при черния синап. Да се има предвид, че при черния синап може да липсват трапчинките, ако семето е миналогодишно. В този случай само химическата експертиза може да установи вида на семето.

Синапът може да се събърка и с дивата репица (*Raphanus raphanistrum*). Последната се различава по шушулките, които са прищипнати на много места и образуват бронеци.

Дрога: *Semen Sinapis* - семето, без шушулките.

Състав: Синапеното семе съдържа 18-31% масло и гликозида синигрин, който в присъствието на вода се разлага от ензима мирозин на захар, алилсулфат и на алилгорчично масло, придаващо характерната миризма на горчицата. Това масло предизвиква върху кожата слабо или силно дразнене, при което тя се зачервява и възпалява.

Свойства: Синапеното семе няма миризма, но като се смачка и намокри, отделя споменатата характерна миризма. Като се сдъвче, отначало се усеща мазният му и слабо кисел вкус, който впоследствие става лютив.

Употреба: Синапеното семе се употребява най-вече за съгреваещ компрес при болни, като се чука и намокри с хладка вода, а след това се наложи върху гърдите. Ако се намокри с гореща вода, разрушава се мирозинът и гликозидът синигрин не може да се разложи на съставните си части, значи не може да се образува алилгорчично масло, което именно предизвиква притока на кръв към наложеното място и последващото от това сгряване.

Бране: Понеже синапът цъфти продължително и семето зреє неедновременно, последното трябва да се събира, докато

не е съвсем узряло, защото иначе голяма част от него ще изпада по земята. Ето защо най-добре е да се отрязва цялото растение, когато са узрели по-голямата част от шушулките, но до степен да не са се разтворили съвсем. Достатъчно е да започнат да се напукват и разтварят от долния си край. Така отрязаната трева се разстила на хармана, за да доузреят всички шушулки, след което се овършава, както се вършее боб или пък се груха с прът, за да изпадат всички семена от шушулките. Овършаното семе се отвява, пресява се през съответно сито и се суши.

Сушене: Прясно овършаното семе трябва да се остави на хармана да доузсъхне поне 1-2 дни, като от време на време се преобръща. През това време да се пази от птиците, защото някои от тях много го обичат.

Съхранение: Добре изсушеното семе се насипва в торби и се пази на място, до което нямат достъп нито птици, нито мушки. Изпраща се в торби. В началото да се преглежда всеки ден, да не би да се е запарило. При малко влага се разлага синигринът, при което се отделя много топлина, която от своя страна може да причини запарване и мухлясане на всичкото семе в торбата.

СИНЯ ЖЛЪЧКА *Cichorium intybus* L.

Семейство Сложноцветни -
Compositae.

Имена: Бърдоква, гъвка, жлъчка, цикория.

a. wild succory u. sicoria silvatica

n. Wegwarte ф. chicoree sauvage

p. цикорий

Находища: Среща се в цяла Европа, включително и Северните страни, в Азия и северна Африка. В останалите континенти е пренесена. Расте поединично и групово край пътищата, покрайнините на нивите, по необработени места, като предпочита сухите почви. У нас тя е обикновено растение, смятано за плевел и бурен, разпространен в цялата страна.

Описание: Коренът е дълъг, цилиндричен, месест. Стъблото

право, жилаво, голо и достига до 2 м височина. По постните почви покарва само една педя. Приосновните листа образуват розетка и са назъбени, снабдени с гръжки. Стеблените листа са срещуположни, продълговати до ланцетни, седящи. Цветовете са езичести, сини. Разположени са или на върха на къси клонки, или в средата на разклоненията на клонките. Главичките им се затварят вечер и се отварят след като слънцето започне да прилича. Цъфти от юли до септември, дори и през октомври.

Дроги:

а. Flores Cichorii - целите цветни главички.

б. Herba Cichorii - цъфтящата трева, без корените.

в. Radix Cichorii - корените.

Състав:

Цветовете съдържат гликозида цикориин.

Травата и листата съдържат инулин, левулоза (вид захар) и холин.

Млечният сок съдържа каучук и горчивото вещество лактунин.

Корените съдържат инулин, левулоза и други захарози, холин, горчивото вещество интибин и пр.

Свойства: Сухите цветове имат мътно винен цвят и са силно сбръчкани и горчиви. Стъблото е светлозелено и цветовете едва личат по него. И то горчи. Корените горчат най-много (горчивче, жлъчка).

Употреба: Като добро средство при болестите на черния дроб, особено жълтеница, при болки в галака, укрепващо средство и за пречистване на кръвта. Подпомага храносмилането. От него правят т.нар. кафе-инка.

Бране:

а. Цветовете трябва да се берат само в сухо и слънчево време, като се слагат в плитки кошници, без да се мачкат, защото много лесно се слепват помежду си. Брането става от юли до септември.

б. Стъблата се берат когато растението е в пълен цъфтеж. Отрязват се с нож или ножица само тънките, които имат цветовете, не и дебелите стволоче. Брането се извършва от юли до септември. Набраните стръкове се слагат в кошове и могат да се портисят.

в. Корените се вадят, когато растението започва да прецъфтява - в края на септември и през октомври. Изваждат се с помощта на търнокоп или лизгар, защото мъчно могат да се изскубнат с ръка. По тях няма полепнала много пръст, но все пак трябва да се измият.

Сушене:

а. Цветовете още по пътя към къщи променят цвета си. От виненочервен и стават мътно винени. При съхненето цветните главички се слепват, обаче след като престоят един ден, могат да

се отделят и се доизсушават още един ден. Съхненето трае през лятото 2 дни, през есента цяла седмица!

б. Стъблата се сушат цели, като се струпват на камара, една педя висока. Като престоят така 1-2 денонощия, нарязват се на късчета, по около 3 пръста дълги, и се доизсушават напълно. Съхненето продължава през лятото общо 1 седмица, а през есента може да трае и две. Стъблата могат да се нарежат и на пръчици. Съхнат почти еднакво, но заемат много по-голяма площ.

в. Корените, след като се измият, се нарязват на парчета, дълги около 5 см и се сушат на сянка или над изстинала фурна. При стайна температура съхненето продължава 4-5 дни, на открито трае 2 седмици, а над фурната - 3 дни. Изсушените корени се претриват с ръка, за да опадат малките кореняви нишки по тях.

Добив:

а. за цвета - 9:2;

б. за стъблата - 4:1;

в. за корените: на сянка - 5:2, а над фурната - 7:2.

Съхранение:

а. Цветовете се пазят и изпращат в книжни торби или каси. Да се преглеждат да не са ги нападнали молци!

б. Нарязаните стъбла се пазят и изпращат в чували. Също и корените.

СЛЕЗ *Malva silvestris L.*

Семейство Слезови - Malvaceae.

Имена: горски слез, камбулеш, камилек, молоха.

а. mallow   **и. malva (riondela)**

н. (wide) Malve   **ф. mauve (sauvage)**

р. мальва

Находища: Слезът се среща в Средна и Южна Европа, Алтай, Индия, Северна и Южна Африка, адвентивно в Източна Азия, Северна и Южна Америка и Австралия. У нас се среща като бурен из цялата страна по тревистите места, в изкопите, край пътищата и оградите. Вирее върху всякакви почви, но предпочита амонячните, върху които се развива по-едър.

Описание: Слезът е едногодишно растение, със стъбло високо

25-120 см, с кръгли от 3 до 7-делни листа, дълги 10-11 см, широки 15-20 см, с 10 см дълги дръжки. От двете страни с гъсти космици. Цветовете са с къси дръжки, венчелистчетата розово-виолетови. Цъфти през лятото.

Прилики: У нас слезът се среща в няколко форми, които се различават по окосмяването, но всички могат да се берат като официнална билка.

На горския слез много прилича обикновения (*M. vulgaris* Fries. или *M. neglecta* Wallv.), който е също широко разпространен у нас и цъфти през лятото. Различава се от предишния по бледорозовите си цветове, които са по-късички от цветовете на горския слез, - венчелистчетата са 10-13 мм и са 2-3 пъти по-дълги от чашката. Листата му са - 2 пъти по-дребни, а листните дръжки 2 пъти по-дълги, в основата си вдлъбнати бъбрековидно и по-рядко окосмени. И обикновеният слез се употребява както горския, не само в народната, но и в официналната медицина, затова и той може да се бере като билка.

Не трябва да се берат следните три вида слез:

M. alcea L. и *M. moschata* L. Листата и на двата вида са глановидно разсечени до основата си, по което се различават от всички други видове.

M. rotundifolia L. или *M. borealis* Wallm. Има по-дребни цветове - 5 до 7 мм дълги венчелистчета, които при това са по-къси от чашката, затова го наричат още дребен слез. Цъфти бяло (бял слез).

Дроги: Официнални са само цветовете на *M. silvestris* и *M. vulgaris* - *Flores Malvae*. Народната медицина употребява всички части на растението: корените, листата, цветовете, цялата трева, та дори и семето.

Състав: Всичките части на това растение съдържат обилно слуз (муцилагиноза). Цветът съдържа гликозида малвин, а листата - дъбилно вещество.

Свойства: Цветовете са с чашки и с къси дръжчици, венчелистчетата - сини, - чашката сиво-зелена. Нямаат миризма. На вкус са слузести.

Листата трябва да бъдат зелени, с не много дълги дръжки. По вкус и мирис приличат на цветовете.

Употреба: Като омекотително средство при заболявания на органите на дихателната система, било като чай или за гаргара, а също и във вид на лапи при възпаления, загнояване, тумори и пр.

Бране:

а. Цветовете се берат през юни-август. За препоръчване е да са се развили напълно, но не и прецъфтели. Откъсват се цяты по цяты или по няколко, където е възможно, като се подложат разпе-

рентите пръсти на ръката под тях и се дръпват нагоре. Дръжчиците на цветовете се откъсват винаги с цветовете, но те са късички и не пречат. Набраният цвят се слага в плитка кошница и не трябва да се мачка или тръска.

б. **Листата** се берат по същото време, а може и през септември. Късат се лист по лист, с колкото е възможно по-къси дръжки, след което се слагат в кошници или торби. Листата на слеза често са нападани от ръжда. Такива да не се берат.

Сушене:

а. **Цветът** трябва да се суши на сянка, тъй като на слънце избялява. Съхне обикновено 3 дни, при условие, че цветът е разтлан рехаво. В противен случай може да съхне цяла седмица. Да се внимава да изсъхне добре и чашката, респ. плодникът, защото те съхнат много трудно (съдържат слуз). Добре е цветът да се суши един ден на сянка, а след това да се доизсуши няколко часа над слаба фурна.

б. **Листата** съхнат на сянка само за 2 дни, ако са разпръснати. Кълкото дръжките са по-дълги, толкова по-бавно съхнат.

Добив:

а. От 5 кг пресен цвят се получава 1 кг сух.

б. От 7 кг пресни листа се получават 2 кг сухи.

Съхранение:

а. **Цветът** се пази и изпраща в каси, в които може да се притисне доста. Касите да се държат на тъмно и сухо място. От време на време да се преглеждат да не са се навлажнили или мухлясали.

б. **Листата** се държат на куп, а се изпращат в бали, които също могат да се притиснат добре.

СЛЪНЧОГЛЕД *Helianthus annuus L.*

Семейство Сложноцветни -
Compositae

Имена: кочан, слънчево око, слънчова любовница, сънчоглед.

а. sunflower

и. girasole

н. Sonnenblume

ф. tournesole

р. подсолнечник

Находища: Културно растение, доморасло в Мексико, откъдето е пренесено

почти в цял свят. У нас се отглежда навсякъде, особено в Северна България.

Описание: Слънчогледът е много познат, за да е нужно да го описвам много подробно. Ще кажа само няколко думи за съцветията му, които ни интересуват като билка. Съцветията образуват големи кошници (писти), достигащи в диаметър до 30 см и повече. Околоръст са наредени жълтите езичести цветове, достигащи до 10 см дължина, заграждащи питата, в която са разположени кафявите тръбести цветове. Питата е постоянно обърната към слънцето - оттам са различните имена: слънчево око, слънчова любовница, слънчоглед.

Дроги:

a. Flores Helianthi - жълтите езичести цветове;

b. Folia Helianthi - листата;

v. Semen Helianthi - семената.

Състав: Цветовете съдържат много холин и бетаин, багринно вещество, органични соли и хормони. Семената съдържат до 32% течно растително (слънчогледово) масло, освен това лецитин, холестерин, белтъчини, глобулин, аргинин и органични киселини. Листата съдържат гликозид и ензим.

Свойства: Изсушеният цвят трябва да е запазил златистожълтия си естествен цвят, не да е станал кафяв. Няма вкус и мирис. Семената имат особен, слаб дъх и са мазни на вкус.

Употреба: Цветът се употребява при малария и епилепсия. Семената служат за получаване растително масло като храна и за индустриални цели.

Бране:

a. Цветът се бере докато семето не е узряло. Най-добре е да се обират езичестите цветове от такива растения, които имат недоразвити писти и няма да дадат зряло семе, т.е. от пистите на разклоненията, а не от главната пита. Разбира се, могат да се берат и цветовете от главните писти, но поне да са опрашени. Не трябва да се берат цветове от прецъфтели писти, които са се сбръчкали вече или са потъмнели.

б. Семето се събира, когато питата узрее напълно. За него считам излишно да давам указания, тъй като брането е добре познато на всички.

Сушене:

a. Набраният цвят се разстила на тънък слой и се суши в проветриво помещение. Може и на слънце. Не си променя цвета и съхне за 2 дни, а на сянка - за 4.

б. Листата се сушат на сянка или на слабо слънце.

Добив: От 5 кг пресен цвят се получава 1 кг сух, когато е сушен

на сянка, а на слънце добивът е 7:1.

Съхранение: Изсушеният цвят да се държи на сухо място, защото поема влага от околната среда, макар и не много. В началото да се преглежда от време на време, за да се провери да не е поел влага или мухлясал. Пази се и се транспортира в торби, а може и в бали. Като постои, се навлажнява и омеква, та може да се балира, без да се начупи.

СТАРО БИЛЕ *Atropa belladonna L.*

Семейство Картофови -
Solanaceae.

Имена: беладона, бимбилук, Веле-буле, лудо биле, отровно биле, развалниче.

a. nightshade	u. belladonna
n. Tollkirsche	ф. belladone

Находища: Среща се в Средна и Южна Европа, в Азия, а в Северна Америка е пренесено. У нас се намира из сенчестите планински гори, по сечищата и храсталациите. Обича хумусните почви. В много страни се отглежда изкуствено.

Описание: Коренът му е дебел, месест, неправилно вретеновиден, силно разклонен, отвън жълто-сив и набръчкан, вътре бял до жълтеникав. Стъблото достига 0,50 до 2 м височина. То е кафяво-зелено, горе дву- или триклонесто. Върху клонките са разположени срещуположно целокрайните листа. Старото биле е единствено растение в Европа; при което на един и същи възел се намират един голям и един малък лист (характерен отличителен белег). По-едриите са елипсовидно-яйцевидни, с къси дръжки, преминаващи в листната дръжка, като постепенно се стесняват. Те са дълги около 15-20 см, а широки 6-10 см. Малките листа са два пъти по-дребни, в основата си по-закръглени и с много по-къси дръжки. Всичките имат перести жилки и садебели, голи, отгоре синкаво-зелени, отдолу сиво-зелени. Докато са млади, имат меки косми, по-старите са почти голи. От двете си страни листата имат бели точки - това са т.нар. оксалатни клетки, които съдържат изпечен кристален пясък от калциев оксалат. Цветовете са единични, с дълги дръжки. Те са увиснали и разположени в средата на листата. Вен-

чето е петразделно, ръбесто, към горния край разширено, в основата зеленикаво-жълто, ръбът пурпурно-кафяв, към виолетов, с пурпурни нишки. Цъфти от юни до август.

Плодът представлява лъскавочерна ягода, на големина колкото малка череша. **Всички части на растението са отровни!**

Прилика: Да не се бърка с кучешкото грозде (*Solanum nigrum*), на което листата са дребни - дълги 4-8 см и широки 3-4 см, без бели точки!

Дроги:

Folia Belladonnae - листата, без дръжките.

Radix Belladonnae - корените, с техните разклонения.

Свойства: Докато са пресни, листата имат слабо опияняваща миризма, която при сушенето изчезва, с блудкав, леко горчивичък и слабо лютив вкус. Те са силно сбръчкани и чупливи. Отгоре са кафеникави, отдолу сиво-зелени. Запазват белите си точки. Не трябва да са смесени с клечки, плодове, грубо или ситно нарязани листа или такива с гъсти власинки.

Корените са отвън светло сиво-кафяви, почти гладки или с надлъжни бразди, вътр.: бели или сивобелезникави, брашнени, ломът почти равен. При счупване изпускат прах. Няма миризма, а вкусът им отначало е сладникав, слюзест, после горчив и накрая - лютив. Не се допускат стари корени, с лимонено-жълта, дървенисто-жилава, лъчиста структура, а също и такива, брани напролет, т.е. отвън грубо набръчкани, кафяви, с роговиден лом, почти без брашно. Не се допускат и много млади корени. **Коренът е най-отровен.**

Състав: Сухите листа съдържат 0,3 до 0,45% хиомсциамин и малко атропин, скополамин, холин, аспарагин, калциеви, калиеви, магнезиеви и др. соли. Влага не трябва да има повече от 8%, а пепелното съдържание - до 15%. Спиртният извлек да бъде най-малко 15%-ен сух екстракт.

Употреба: Корените се употребяват за кадене, против задух, сънна болест, както и при магарешка кашлица - вътрешно. Листата служат за налагане при болки, както и против задух, като се пушат във вид на цигари.

Бране: Листата да се берат без дръжките, преди или по време на цъфтежа, т.е. през юни-юли. Брането да се прекъсва, когато долните листа на растението започнат да пожълтяват или когато започнат да зреят първите плодове. Да се берат само от 2-4-годишни растения, не и от едногодишните! Може да се отрязва и цялото растение, а въщи да се обират листата. Така растението покарва повторно и се бере втори път през септември.

Корените се вадят от 3-4-годишни растения, най-добре преди да са прецъфтели, т.е. през юли-август, понеже тогава съдържат

най-голямо количество нишесте и алкалоиди. Нарязват се на дължина около 7 см. По-дебелите от 2 см се нацепват надлъжно. Да не се вадят стари корени, които имат нишковидна, т.е. лъчиста структура.

Брането на листата да се извършва само от възрастни, и то такива, които нямат ранички по ръцете. По време на брането да не се яде! Преди ядене и изобщо след привършване на брането да се измиват ръцете добре със сапун, като се внимава изтичащата вода да не се използва за пиене от добитъка, защото е отровна!

Отравяне: Признаците на отравянето са същите, както при татула. На отровени от старо биле се дават същите противоотрови, каквито са описани при татула. Освен това добре е да се промие стомаха, да се пие ракия, да се правят разтривки, но без затопляне. Да се извика веднага лекар.

Сушене: Листата трябва да се сушат бързо, било на силно проветриво място, било с помощта на изкуствена топлина, но при температура не по-висока от 30°C. Сушенето трябва да стане същия ден, когато са брани, иначе струпани на камара, лесно се запърват и почерняват. На слънце избеляват. При по-висока температура настъпва разлагане на съдържащите се в тях алкалоиди.

Корените трябва да се измиват преди сушенето им, и то бързо. И сушенето трябва да става бързо.

Добив:

листа: от 13 кг пресни - 2 кг сухи;

корени: от 8 кг пресни - 3 кг сухи.

Съхранение: Листата трябва да се пазят в добре затворени съдове на тъмно. Държани на открито, особено на светлина, губят много от състава си - намалява съдържанието на алкалоидите. Опаковат се в бали от по 25 или 50 кг.

Корените се пазят и транспортират в торби.

ТАТУЛ

Datura stramonium L.

Семейство Картофови - Solanaceae.

Имена: биволче, бивол, малак, плюскач, свинкя.

a. thorn apple, stramony   н. Stechapfel

и. mezzetoni, stramoia

ф. pomme epineux, stramoine

Находища: Татулът вирее в Средна и Южна Европа, Мала Азия, Египет, Африка и Северна Америка. У нас представлява обикновено растение, дори бурен, по тревистите и буренясащи места, запустелите дворове, селските торища и боклучища. Предпочита леките и дълбоки, пещъкливи, силно наторени, при това слънчеви почви.

Описание: Силният му вретеновиден, бял корен поддържа правото, силно вилужно разклонено, голо и гладко стъбло. Листата са почти яйцевидни, с гръжки, разсечени, заострени, дълги до 20 см и широки до 15 см. Докато са млади, са окосмени, а после почти оголяват, отгоре са зелени, а отдолу - по-светли. От двете страни на средната жила имат по 3-5 странични жилки. Цветовете са бели, фуниевидни, единични и със съвършено къси гръжки. Плодът е бодлива кутийка, в която има множество черни, лъскави, бърбековидни семена. Цъфти от юни до октомври.

Дрога:

Folia Stramonii - листата без гръжките (т. е. без средната жила);

Semen Stramonii - семената.

Състав: Най-важната съставна част на листата е алкалоидът хиосциамин. Съдържа и различни соли - пепелно съдържание 17-18%. То не трябва да надвишава 20%, особено за листата, които ще служат за направа на цигари.

Свойства: Листата имат солено-горчив вкус и са много люти. Докато са пресни, имат упойваща миризма, която при сушенето изчезва.

Употреба: Листата служат най-вече за приготвяне на цигари против задух. С тях лекуват още тетанус, епилепсия, скарлатина и др. подобни болести. **Не трябва да се вземат без лекарско предписание.**

Семената не се употребяват толкова в официалната, колкото в народната медицина, и то против ревматизъм и силна простуда

Бране: Листата се берат преди да са се развили напълно цвето

вете. Най-егри са преди да са настъпили горещините. Който иска да бере по-дълго време егри листа, да има грижата да откъсва появяващите се цветове. Много важно е да се берат еднакво големи листа! Затова малките да се оставят да пораснат, а не да се обира цялото растение наред и наведнѝж. Да не се берат увяхнали листа или такива с петна! Особеното при брането на тези листа се състои в това, че трябва да им се отстранява средната жила. За целта листът се хваща с лявата ръка, а с дясната се подхваща тази жила в основата на листа с остър нож така, че долната половина на жилата да остане върху дръжката, а горната върху листа. При това жилата се разцепва само докато се стигне до половината от дължината ѝ, останалата половина се оставя цяла, неразцепена. Само така отрязаните листа могат да отговарят на изискванията на фармакологията - да не съдържат повече от 20% пепел! **Да се има предвид**, че всички части на татула са силно отровни, поради това брането му да става само от възрастни хора. Не трябва да го берат и бременни жени, защото предизвикват повръщане. При брането берачите не трябва да се хранят, а когато ще обядват, предварително да си измиват ръцете със сапун! **Да не лягат да спят близо до него**, защото листата изпускат силна, при това неприятна миризма, която замайва. Листата се слагат един върху друг, добре подредени, а не смачкани как да е!

Семето се събира, когато е добре узряло. Кутийките трябва да са започнали да се отварят сами и да са станали вече кафяви.

Сушене: Листата се разстилат един до друг върху чиста подложка или направо върху циментовата настилка на някоя тераса, на слънце, стига да не е много силно (не между 10 и 16 часа). Така изсушени, те запазват зеления си цвят и съхнат много бързо - само за няколко часа. Оставят се и през нощта, за да се овлажнят малко и после се събират не как да е, а сложени един върху друг, един вид на настал, но без да се ният!

Добив: Лист: от 9 кг пресни - 1 кг сухи.

Съхранение: Сухите листа поглъщат влагата, затова да се държат в плътно затворени съдове, добре притиснати.

Отравяне: Понеже не е изключено да се случи някой да се отрови с татул, давам признаците на такова отравяне, както и средствата, употребявани като противотрова. В зависимост от степента на отравянето, се явява изсъхване на устата и гърлото, трудно преглъщане, разширение на зеницата, потъмняване на погледа, учестен пулс и дишане, повишаване температурата, силно главоболие, виене на свят, блънване, придружено понякога с повръщане и разстройство. Помътняването на погледа може да стигне понякога до ослепяване, но то е само временно и

зрението се възвръща най-много след няколко седмици. Отровеният от татул трябва да се накара да повърне, като му се бърка в гърлото, или му се даде съответно лекарство. Дава му се да пие топъл чай, силно кафе, оцет, няколко капки етер (на бучка захар или в чаша вода). При нужда да му се направи изкуствено дишане и да се затопли, като му се сложи синап. Едновременно с това да се потърси веднага помощта на лекар!

ТРЪНКА *Prunus spinosa L.*

Семейство Шункови - Rosaceae.

Имена:

а. sloe

и. pruno

н. Schlehe

ф. prunellier

Находища: Вирее в Южна и отчасти в Средна Европа, в Югоизточна Азия, а диворастяща се среща и в Северна Америка. У нас е много разпространена в цяла България из храсталациите, край пътищата, по сухите и каменисти места, по синорите на лозята и нивите, покрай жп линии.

Описание: Храст висок 1-3 м, със силно преплетени стъбла, които завършват с бодли. Кората му е черно-кафява. Листата са дълги около 4 см, с дръжки, елипсовидни или продълговато-елипсовидни, назъбени, отдолу слабо окосмени, младите листа свити на масурче. Белите цветове на трънката се появяват рано напролет - през март-април и в такова изобилие, че едва личат стъблата. Те се развиват преди листата. Плодът (трънка) е месест, с една костилка, силно тръпчив и кисел, тъмно-син със сив налет. Достига на големина до 10 мм, след няколко слани изгубва тръпчивия си вкус. Цъфти от март до май. Зрее през септември - октомври.

Дроги: Flores acaciae - цветът.

Свойства: Цветът е без миризма, но има слабо горчив вкус. Не трябва да е кафяв.

Употреба: Трънките се употребяват само в народната медицина, главно като средство при слаб стомах. Когато са зрели, действат слабително, а когато са зелени - против разстройство.

Бране: Обира се сяко добре развилия се, но не и прецъфтял

цвят, с чашките, от клонки, които нямат толкова бодли и докато листата не са се развили още, т.е. през април. Набраните цветове да се слагат в плътки кошници и да не се натискат, иначе лесно почерняват. Преди сушенето да се почистят от листа и клечуци. Допустими са незначителни количества листенца или люспи.

Трънките се берат без дръжките, когато са напълно узрели, по възможност след като са били веднъж поне осланени. Да не се изтърва синкавият пращец (налепът) по тях! Да не се берат трънки, наядени от насекоми или от техните ларви.

Сушене: Цветовете да се сушат разстлани на тънък слой. При влажно време да се сушат в затоплено помещение. Да не се обръщат, докато не са изсъхнали съвсем, защото белите им венечни листа окапват лесно и стоката става негодна за външния пазар. Бавно сушените цветове стават кафяви. Също и мачканите и струпаните на камара.

Трънките трябва предварително да завехнат около 2 седмици при обикновена топлина, а след това се доизсушават при не повече от 70°C. Да не се печат! Негобре изсушените трънки лесно мухлясват.

Добив: цвят: от 4 кг пресен - 1 кг сух.

Съхранение: Цветът се пази в плоски сандъчета, добре затворени. Транспортира се в тенекени, добре затворени кутии, може и в каси. Преди това да се провери дали е добре изсъхнал, евентуално да се доизсуши.

Трънките да се преглеждат веднъж седмично да не са нападнати от насекоми или да не са мухлясали. Съхраняват се и транспортират в рехави торби.

ХВОЙНА

Juniperus communis L.

Семейство Купарисови - Cupressae.

Имена: боровица, елховник, клека, смрика

а. juniper tree

и. ginepro

н. Wacholder

ф. genevrier

Находища: Вирее в цяла Европа, Средна и северна Азия. У нас се среща пръсната или на цели групи по сухите и каменисти склонове, по скалите, край храс-

талаците, между излолистните или широколистни насаждения.

Описание: Представлява храст, висок 1-2 м, или дърво, висoko до 5 м, ако попадне на топло. Листата ѝ са тесни, шиловидно-ланцетни, вечнозелени, дълги 1-2 см. Плодът е месест. През първата година е зелен, през втората става тъмнокафяво-червен, до черно-кафяв и чак на третата узрява съвсем и получава черно-син цвят. На големина достига до 10 мм, обикновено 7-9 мм в диаметър, почти топчест, лъскав до синьо-кафяв. Съдържа три семена. Цъфти през април-май.

Дрога: *Fructus Juniperi* - сухите, зрели плодове, а не неузрелите. В народната медицина се използват и кафявите.

Свойства: Вътрешността на плода си остава мека. Хвойната има особена миризма на балсам. Отначало има сладникав, после горчив вкус. Неузрелите зърна, макар да потъмняват при сушенето, не са сладникави. Те са и по-леку. При старите плодове етеричното масло е в голямата си част осмолено.

Състав: Съдържа етерично масло, восък, смола, гума, захар, глюкозида юниперин. Не трябва да има повече от 5% пепел. Етеричното масло да не бъде по-малко от 1%.

Употреба: Употребява се вътрешно като потогонно и пикочогонно средство, при болести на пикочните и половите органи, против воднянка и ревматизъм. **Големи дози могат да предизвикат разстройство на бъбреците.** Външно служат за кадене, за бани. С тях се опушва шунка.

Бране: Плодовете да се берат напълно узрели, без дръжки, един по един, или да се разстеле платно под дървото и те да се изстръскат върху него, като се залюлее дървото, да не се брули с прът. Неузрелите и недоразвити да се отделят преди сушенето. Също попаднали между тях листа, клонки и др. Дребните или изсъхналите върху храста плодове да не се берат. Беритбата да става през есента.

Сушене: Измитите плодове да се сушат на проветриво място. Само в краен случай да се сушат в свършено слаба пещ. При колкото по-висока температура са сушени, толкова повече се свиват и набръчкват. Вътрешността на плода трябва да остане месеста, а не суха. След изсушаването плодовете се сортират по големина, като се пресяват през сита с отвори 7 и 5 мм. По този начин се получават три вида зърна: над 7 мм в диаметър - I качество, между 5 и 7 мм - II качество, под 5 мм - III качество.

Добив: Плод: от 3 кг пресен - 2 кг сух.

Съхранение: Сухите зърна се пазят и изпращат в рехави торби. При съхранението може да се случи иначе доброкачествените зърна да се покриват с бял пращец, който прилича на плесен. Този пращец представлява излязла на повърхността гроздова захар.

ХВОЩ *Equisetum arvense* L.

Семейство Хвощови - Equisetaceae.

Имена: бабино руно, змийска хурка, полски хвощ, прешлица, ставниче.

а. shave-grass   и. brusca

н. Schachtelhalm   ф. пркле

р. хвощ

Находища: Среща се в цяла Европа, освен по крайбрежието на Средиземно море. Има го също в Северна Азия и Северна Америка. У нас е разпространен и расте по влажните места, ливадите и насипите, по орниците, нивите, тревистите места, край чешмите и влажните полета, повече по глинестите пясъчливи почви покрай реките.

Описание: Хвощът има дълго, разклонено коренище, от което рано напролет покарват членестите стъбла, високи 10-50 и повече см, които са розови и на върха им има по един клас, съставен от спороносни листа. Цялото растение има форма на хурка (змийска хурка). Това са пролетните или плодоносните стъбла. След като те окапят, през лятото покарват втори, но по-високи, светлозелени. От всеки прешлен излиза сноп коленчести кухи стебълца, като дължината им намалява към върха, така че цялото растение образува нещо като пирамида. Тези стъбла са безплодни и те именно се употребяват като билка.

Прилики: Мнозина бъркат полския хвощ, описан по-горе, който единствен е официален, с някои други видове хвощ, които също се срещат у нас, затова ще се спра повече на отличителните им белези.

E. hiemale - горски хвощ, който се различава от полския още на пръв поглед по това, че стъблата му не са никак разклонени или слабо разклонени. Листните влагалища са цилиндрични и прилепнали към стъблото нагоре.

E. maximum - голям хвощ, най-много прилича на полския. Неговите странични клонки са много дълги, но има и полски хвощ с дълги клонки - когато расте на по-силна почва и на по-влажно място. Различието се състои в броя на зъбците по влагалищата. При полския хвощ те са 6-12 ланцетни, а при големия - 20-40 шиловидни.

При **E. ramosissimum** стъблото е силно разклонено, а влагалищата обратноконични и разширени нагоре.

При E.silvaticum клонките са събрани по много в прешлените и увиснали. Влагалищата са с по 3-6 едри зъбци.

На E.palustre Влагалищата са фуниевидни, не прилегнали, с по 10 зъбци, снабдени с бял ципест ръб.

На E.limosum Влагалищата пък са почти цилиндрични, с 15-30 черни зъбци, почти без бял ръб - расте по блатата.

Дрога: Herba Equiseti - летните стъбла на полския хвощ, без корените.

Състав: Съдържа голямо количество (до 97%) кремъчна, а също и аконитна киселина.

Свойства: Светлозелена трева, която мъчно се преплита стои винаги изправена. Много лека, понеже стъблото съдържа въздушни кухини. Не мирише. На вкус блудкава и малко нагарча.

Употреба: Како пикочогонно средство. При пясък и камъни в бъбреците и пикочния мехур, също в черния дроб. За пречистване на кръвта, при високо кръвно налягане, против вътрешни и външни кръвоизливи, също и при кръвопикаене, за промиване рани в устата, матката и др.

Бране: Да се бере само лятното, безплодното стъбло, без корените, от юни до септември, дори до октомври. Понеже стъблото е кухо и крехко, лесно се реже със сърп или нож, а може да се къса и с ръка.

Сушене: Хвощът съхне сравнително бързо - най-много за 2 дни, стига да се разстеле на не много дебел слой или пък да се върже на букети, които могат да бъдат и по-дебели (до три пръста).

Сушен на букети, получава много красив вид - прилича наистина на бабино руно! Малкото повече труд се компенсира с по-добрия рангеман и с по-високата цена. При нужда полуизсушеният хвощ може да се доизсуши на другия ден на слънце. От това не се променя цвета му.

Добив: сушен на букети - 4:1; сушен разстлан - 9:2.

Съхранение: Когато хвощът е сушен на букети, те да се подреждат на пластове един срещу друг. Така да се балират. Когато е сушен разстлан, може да се опакова как да е, но все пак да не се чули много. При опаковане букетите в бали краищата на стъблата да бъдат от външната страна, а върховете им да останат вътре, за да не се чупят.

ЦАРЕВИЦА *Zea mays L.*

Семейство житни - Gramineae.

Имена: арапка, гълъби, кукуруз, мамул, моморозка, папур, пченичка, рабка.

а. indian corn

и. granturco

н. Mais

ф. mais

р. кукуруз

Находица: Отечество на царевицата е Средна Америка, откъдето е пренесена в по-топлите места на двете полукълба. У нас се отглежда в големи количества.

Описание: Царевицата е много позната на всеки, за да има нужда да я описвам подробно. Ще се спра само на съцветията, понеже имат връзка с долуизложеното. Царевицата е едногомно растение, т.е. на едно и също растение има отделно мъжки и женски цветове. Първите образуват на върха на стъблото съцветие - метлица, а вторите - дебели кочани, които излизат от средата на листата, предпазвани от многобройни прицветни листи (шуша). От така образуваната обвивка излизат много дългите нишковидни стълбчета, така че близалцата им свободно могат да бъдат опрашвани чрез вятъра. Плодът представлява кочан, на който са прикрепени множество едри, жълти зърна върху общата вретеновидна основа.

Царевицата се налага от гъбичка от рода на главните, която паразитира най-вече върху кочаните, като се развива за сметка на зърната и образува големи, неправилни подутини, обвити с кожата ципа отвън, а отвътре гъбести. Между ципите на тези образувания, наречени царевична главня, се събира черно-кафяв, сипкав прах, който мирише неприятно, всяка отделна прашинка от който представлява отделна спора на главнята.

Дроги:

а. *Stigmata maydis* - стълбчетата, заедно с близалцата, които се наричат царевична коса или царевична свила;

б. *Ustilago maydis* - царевична главня (само прашеца).

Състав:

а. **Царевичната коса** съдържа около 2% мазнини, горчив гликозид, около 0,1% етерично масло, гуми, смоли, следи от алкалоид и сапонини.

б. **Царевичната главня** съдържа алкалоида устилагин, тримети-

ламин, склеротинова киселина и още едно непознато вещество.

Свойства:

а. Царевичната коса действа пикочогонно, но това ѝ свойство се губи при дълготраен престой, или пък ако тя не е била добре изсушена, и особено ако е брана след узряването на зърната.

б. Царевичната главня действа подобно на ерготина в моравото розче, т.е. спира вътрешни кръвоизливи. Тя предизвиква аборт! Главнята е отровна!

Употреба:

а. Царевичната коса се препоръчва при водянка на сърцето, заболяване на отделителната система, особено когато се образували камъни.

б. Царевичната главня се препоръчва при атонични кръвоизливи на матката с ясночервен цвят. За пречистване на кръвта, при кожни заболявания. **Да не се приема без лекарско предписание!**

Бране: **а. Царевичната коса** се събира у нас когато се белят мамулите. Трябва да се знае, че по това време тя няма почти никаква лечебна стойност. Лечебно действа докато не е опрашена (оплодена). Колкото повече узрява кочана, толкова лечебното свойство на царевичната коса намалява. Никой не би си позволил да събира царевичната коса преди опрашването, защото това би означавало растението да не може да върже плод. За да се избегне това обстоятелство, ще трябва да се направи един компромис в полза на консуматора на зърното, а именно: царевичната коса да се събира колкото е възможно по-бързо след настъпването на опрашване, т.е. когато мъжките цветове са вече прецъфтели и не изпускат тичинков пращец. За целта да се отрязва с ножица или остър нож, не и да се скубе, само онази част от косата, която стърчи навън от кочана, без да се белят покривните му листа. По това време косата е още светлозелена, сочна, лъскава. Колкото повече узрява кочанът, толкова тя придобива по-червеникав, дори кафяв цвят, започва да съхне, сплита се откъм върха и губи лъскавината си. Може да се събира и коса от т.нар. млечни кочани, предназначени за печене. Възможен случай може да се употреби цялата коса, а не само външната ѝ част, като се събере след одиране кочана от обвивните му листа (шумата). Съвсем безцелно е събирането на царевична коса от добре узрели кочани. Набраната коса да се сплита по възможност на сплитки, а не как да е, за да може по-късно да се разстила пак на сплитки.

б. Царевичната главня се събира, когато узрее напълно, т.е. когато болестното образувание отвън започне да се сбръчкава, а отвътре стане черно-кафяво и започне да се отделя сипкавия прах. Узряването на главнята върви успоредно с узряването на кочани-

те, ето защо главнята може да се събира по време на събирането на царевичката. От практична гледна точка би било по-добре главнята да се събира преди беритбата на царевичката, защото при последната няма кой да се занимава с главнята и тя ще остане не само неизползвана, но ще се полепи по кочаните и по този начин на следващата година ще зарази нивата.

Главнята се прерязва с остър нож така, че да не остане нищо от нея върху стъблото или кочана. Брането да става в тихо време, когато няма вятър. Така набраните главни да се слагат леко в дълбок, плетен съд, а не да се хвърлят надалеч или отвисоко, особено в кошове или върху черги, още по-малко направо върху земята и след това оттам да се събират! Това би означавало сам земеделецът да допринесе за най-широкото разпространение на тази болест по своята и по съседните ниви. Брането на главнята да се предоставя само на възрастни лица!

Сушене: а. **Царевичната коса** се разстила на плитки, ако е събирана на такива, върху черги или платна, прострени на слънце. Така тя изсъхва само за 1 ден и запазва своя красив външен вид, без да страда вътрешното ѝ съдържание. Разхвърляна как да е, съхне неравномерно и по-дълго, а след това получава не толкова красив вид и не толкова добра цена. Когато е разстлана на плитки, да не се пипа, докато не е изсъхнала напълно. Когато е постлана как да е, може да се прехвърля с вила, за да изсъхне по-бързо и по-равномерно.

б. **Набраната царевична главня** се изважда въкъщи внимателно от съда, в който е била поставена и без да се подхвърля нагоре-надолу, внимателно се разрязва с нож и също внимателно се изтръсква прашеца от нея, за да не се разпилява по пода или да се разнася по въздуха. **Работата да се извършва в затворено помещение, при затворени прозорци и врата, за да не се образува никакво течение. За да не се отровят хората, които вдаят прашеца, да си сложат маска на носа и устата. Маската да бъде навлажнена, за да поема по-сигурно всичкия прах, който би могъл да влезе през устата или носа.** Разтворените главни да се слагат направо върху ситно сито, под което има разстлани вестници или амбалажна хартия. Не е удобно да се постилат чаршафи, бохчи и др., защото ще задържат полепналите по тях пращинки и при изтръскването ще образуват пушилка, която ще представлява от една страна загуба за берача, а от друга - опасност за здравето на онези, които биха гътали тази пушилка. Докато един разцепва главните, друг изважда от тях прашеца, като гледа да проникне до всички гънки на вътрешните ципести прегради. **Непотребните части от главнята трябва да се събират в дълбок съд, а оттам**

да се изгарят веднага, за да не попаднат в ръцете на деца или в устата на добитъка! От време на време пращецът се пресява върху вестника или хартията, а оттам внимателно се пресипва в каси или други съдове, които могат да се затварят иц-захлупват. Егрите остатъци върху ситото също да се изгарят.

Добив: От 9 kg прясна царевична коса се получават 2 kg суха.

Съхранение: а. **Царевичната коса** е много чуплива, затова не трябва да се прехвърля от едно място на друго или да се рови с вил, с ръце и пр., защото се чупи. Щом се изсуши, да се балира, добре да се стегне, тъй като е лека и заема много място. Ако не сме сигурни, че е изсъхнала добре, да се струпа на камара и от време на време да се проверява да не би да се е навлажнила или да се е запарила. Балирането да става при малко влажно време или след като е престояла една нощ във влажно помещение или на влажен въздух, за да не се чупи.

б. **Царевичната главня** не се нуждае от сушене, стига да не е брана в гъждовно време или да не са били съвсем добре узрели главните. В този случай ще трябва да се разстеле на съвсем тънък слой върху хартия в помещение, в което да няма абсолютно никакво течение, като при това помещението трябва да се заключи, за да не влизат вътре деца и чужди лица, които биха могли да се отровят чрез опитване на пращеца. **Пращецът се пази в добре затворени съдове и в заключени помещения.** Транспортира се в каси, добре облепени отвътре с хартия. За предпочитане е да се изпраща в тенекиени кутии или в целофанени пакети, сложени от своя страна в каси.

Отравяне: При отравяне с царевична главня се появяват спазми, сърбеж, чувство на студ, зачервяват се слезестите ципи на устата и носа, появява се гангрена на крайниците, тетанус, повишават се кръвното налягане и температурата. Дори и след излекуване на болния, последният остава предразположен към такова отравяне, макар и при слаби дози, така че такъв човек не трябва да бере или да манипулира повече с царевична главня.

Отровеният с царевична главня трябва първо да вземе очистително, след което да му се дадат гъбилни вещества, салеп и нещо укрепително, докато пристигне лекар.

та на септември.

Сушене: Отделните стръкове се нанизват на тел или канан на слънчево и проветриво място. Така тя съхне за 5 дни. Може и да се навържат на букет. Тогава съхненето продължава 6-8 дни. На слънце съхне само за 4 дни, ако е на отделни стръкове, но избелява.

Добив: От 3 кг прясна трева се получава 1 кг суха, когато е набрана и сушена на стръкове.

Съхранение: Стръковете могат да се нанижат на канан и да се държат така, докато бъдат изпратени на търговеца. Или пак могат да се опаковат направо в торби, като се поставят с опашките към вътрешността на торбата, за да не я разкъсат. При опаковането да се внимава да не се търкат стръковете много, защото цветовете окапват сравнително лесно и стоката губи от стойността си. Чубрицата би могла да се опакова и в малки бали, подобно на тютюневите харари, като се обвият наоколо пак с хартия. В този случай стръковете могат да се нареждат срещуположно, т.е. опашката на един стрък да дойде до цвета на втория и т.н.

ШИПКА

Rosa canina L.

Семейство Шункови - Rosaceae.

Имена: гив трендафил.

а. dog-rose   u. rosa canina,

н. Hundsrose   ф. eglantier

Находица: Среца се почти из цяла Европа, Северна и Западна Азия и Северна Африка. У нас е много разпространена из храсталациите, горите, синурите на лозята и по скалистите склонове от крайбрежието до планинския пояс.

Описание: Шипката представлява храст, висок до няколко метра. Стъблата му са извити и провиснали. Покрити са с шипове. Листата са перести, с по 5-7 листенца. Цветът е бял или розов. Състои се от 5 венечни листа. Цветното легло е във вид на делвичка, която при узряването става месеста и включва в себе си сухи те плодове, смятани неправилно за семена, а леглото за плод.

Прилика: У нас има множество видове шипки, които се различават главно по формата и големината на листата, на венечните листа или на самото цветно легло (шипката) и всички те могат да се

берат и употребяват като билки.

Дроги: *Folia Rosae caninae* - венечните листа.

Synsobati c.seminis - шипките с плода;

Synsobati s.seminis - шипките без плода.

Състав: Шипките съдържат захар, пектин, органични киселини и гр.

Употреба: Венечните листа се употребяват против рани от изгорено. Чай от шипки се пие при пясък в бъбреците и пикочния мехур. Космиците около семето предизвикват силен сърбеж по местата, където попаднат.

Бране: Цветът се бере сутрин рано, по роса, докато още не се е разцъфнал. Беритбата се извършва от май до юли.

Шипките се берат след като узреят напълно през август-септември. Най-добре е да са били поне веднъж осланени, но да не са почернели или омекнали.

Семето се изважда от шипките, когато ще се цепят за сушене.

Сушене: Венечните листа се сушат на сянка, на проветериво място, а се доизсушават при изкуствена топлина. Съхнат за 2 дни.

Шипките се измиват предварително с вода, отрязва се черното капаче, разцепва се надлъж, но не докрай, и се бъркат силно в друга чиста вода. Така се отстраняват плодовете (семките) от самата шипка и се изчистват от своя страна от космиците. Изчистените шипки се разстилат на слънце да изпърхнат бързо и могат и да се доизсушават после на слънце, само да не е много силно. Със семето шипките съхнат цели 3 седмици, без него - 3 дни.

Целите шипки, неразрязани, също се измиват с вода, ако са замърсени или прашни, след което се сушат на слънце. Само да се гледа да останат все пак месести.

Промитото семе се суши на слънце.

Добив: Шипки: от 8 кг пресни - 3 кг сухи.

Съхранение: Венечните листа, както и шипките, се пазят и транспортират в торби. Да се преглеждат поне веднъж седмично да не са мухлясали.

ЯГОДА *Fragaria vesca L.*

Семейство Розоцветни - Rosaceae.

Имена: горска ягода, зуница, планици.

а. strawberry   и. fragola

н. Erdbeere   ф. fraise

р. земляника

Находища: В Европа е широко разпространена, у нас също в цялата страна. Расте по горите, храсталациите, по тревистите хълмове и планинските склонове.

Описание: Коренището е цилиндрично. От него покарват направо листата, които са тройни, с овално-елипсовидни листенца, заострени по ръбовете си, с дълги гръжки. От долната страна са синкаво-зелени, с копринени власинки. Цветните стъбла са малко по-високи от листата. Цветовете са бели, с по 5 венчелистчета, много по-дълги от чашелистчетата. Цъфти от март до юни.

Прилики: На описаната горска ягода много прилича видът *F. elatior*, който се различава от нея по цветните стъбла - те са значително по-високи от листата. Видът *F. collina* се различава от двата предходни по листата, които и от двете страни са покрити с копринести власинки.

Градинските ягоди са кръстоски между *F. elatior* и едроплодните американски видове. Техните листа са много по-едри от тези на горските, с много дебели и дълги гръжки. И листата на градинските ягоди се търсят за чай, но трябва да се берат и изпрачат отделно от горските.

Дрога: Herba Fragariae - листата с гръжките на описания официнален вид горска ягода. Също и листата на градинските ягоди, но с къси гръжки. Дрогата се казва на латински Herba, а не Folia *Fragariae*, макар че се отнася за листата, а не за тревата!

Състав: Сухите листа трябва да са запазили светлозеления си цвят. Да няма между тях ръждиви или наядени от насекоми. Няма мирис. Имат тръпчив, леко горчив и слюзест вкус.

Употреба: Действат пикочогонно и се употребяват против пясък и камъни в бъбреците, пикочния мехур и болести на черния дроб.

Бране: Листата на горската ягода се берат от май до август, заедно с гръжките. Да не се берат листа, наядени от насекоми или

с различни болестни образувания по тях.

Листата на градинските ягоди се берат след като се оберат самите плодове, но още преди да са пожълтели или изсъхнали от горещините. Да не се берат листа, нападнати от ръжда, наядени от охлюви и пр. Листата се режат с нож или косер, по възможност без гръжки. Набрани, се събират в кошове, но не се тъпчат в тях, за да не се мачкат много, понеже получават неугледен вид при сушенето. Да се отделят цветните (плодните) стъбла, сламките и изобщо всички чужди части. Да се има предвид, че ще се употребяват за чай.

Сушене: Разстилат се на тънък, еднореден пласт, за да се сушат по-бързо, тъй като съхнат сравнително бавно поради дебелия гръжки. Без гръжките съхнат за 3 дни. Да се сушат на сянка. На слънце избеляват. При нужда могат да се сушат и на слънце, особено горските, когато слънцето не е толкова силно. Сухите листа са доста чупливи!

Добив: Когато са без гръжки, добивът е 7:2, а с гръжки вече е 22:7.

Съхранение: Сухите листа да се пазят накуп. Да се транспортират в книжни торби, като опаковането става сутрин, при малко влажно време, за да могат леко да се навлажнят и да не се чупят много. Биха могли да се опаковат и в слабо пресовани бали.

НАИМЕНОВАНИЕ НА БИЛКАТА	корен	стрък	лист	цвят	плод	кори
1. Божур	3:1			6:1		
2. Боровинка			9:2			
3. Босилек		7:1				
4. Бласкун		13:2				
5. Бреза			3:1			11:10
6. Брусница			9:2		8:3	
7. Бъзак	3:1		5:1	9:2	13:2	
8. Вишна			2:1			
9. Вратига		13:4		4:1		
10. Глог				4:1	5:3	
11. Горчивче			9:2			
12. Гороцвет		5:1				
13. Горска теменуга				5:1		
14. Горски енчец		5:2				
15. Градински чай			4:2			
16. Гръмотрън	5:2					
17. Гръцка коприва		11:2				
18. Див кестен					3:2	5:2
19. Див здравец		5:1				
20. Див пелин	9:4	3:1				
21. Детелина				11:2		
22. Дилянка	9:2					
23. Дъб (жълди)					10:7	
24. Еньовче		5:2				
25. Жаблек		7:2				
26. Живовлек			6:1			
27. Звъника (ж. кантарион)		5:2		5:2		
28. Змийски лапак	3:1					
29. Змийско мляко		13:2				
30. Иглика	9:2			5:1		
31. Имел бял		5:2				
32. Кадрънка				12:1		
33. Камшик		9:2				
34. Комунига		9:2		5:2		
35. Коприва		11:2	5:1			
36. Къпина			9:2			
37. Лазаркия		13:2				
38. Лайка				9:2		
39. Липа				4:1		
40. Лопен				15:2		
41. Любичица		11:2				
42. Малина			9:2		5:2	
43. Мащерка		7:2	9:2			
44. Маточина		5:1	9:2			
45. Метличина без чашки				21:5		
46. Метличина с чашки				9:2		
47. Мехунка					7:2	
48. Мента		5:1	9:2			

НАИМЕНОВАНИЕ НА БИЛКАТА	корен	стрък	лист	цвят	плод	кори
49. Медуница			9:2			
50. Мечо грозде			5:2			
51. Момина сълза			9:2	15:2		
52. Мъртва коприва				13:2		
53. Мъжка папрат	5:2					
54. Напръстник			9:2			
55. Невен		5:1				
с чашка				15:2		
без чашка				5:1		
56. Обчарска торбичка		9:2				
57. Оман (бял; чер)	4:1					
58. Орех			10:3			
59. Офика					9:2	
60. Очанка		5:2				
61. Пача трева		5:2				
62. Паричка				15:2		
63. Пелин		5:1				
64. Пирей	5:2					
65. Погреб			6:1	5:1		
66. Попадийка			7:1			
67. Пчелиник		7:2				
68. Равнец (бял и жълт)		7:2	7:2	3:1		
69. Радика (глухарче)	9:2		7:2			
70. Ралица (градинска)				7:2		
71. Репей	3:1					
72. Риган		5:2				
73. Ружа			9:2	9:2		
74. Сапунче	3:1	5:1				
75. Седефче		4:1	11:2			
76. Синя жлъчка (цикория)	5:2	4:1		9:2		
77. Слез			13:4	6:1		
78. Слънчоглед				5:1		
79. Старо биле	8:3		13:2			
80. Татул			9:1			
81. Трендафил				8:1		
82. Трънка				4:1		
83. Хвойна					3:2	
84. Хвоц		9:2				
85. Чубрица		5:2				
86. Шилка със семето					8:3	
87. Ягода градинска			7:2			
88. Ягода дива			3:1			
ДРУГИ			Забележка: Първата цифра изразява килограмите на билката в сурово състояние, а втората - в сухо			
Борови връхчета	5:3					
Вишневи гръжки	5:2					
Мразовец грудки	7:2					
Царевична коса	9:2					